

10-osios

AL

EDU

TER

KA

NA

CI

TY

JOS

VIOS

PRO

RINK

GRA

TI

MOS

NE

Sudarytojai:
Tautvydas Urbelis
Brigit Arop

RUPERT,

**10-osios
Alternatyvios edukacijos
programos rinktinė**

Sudarytojai:
**Tautvydas Urbelis
Brigit Arop**

iole Walker, *Pasaulio pabaigos triušelis*

5-6

Ižanga

7-9

laura fernández antolín, užrašai, birželis-lapkritis 2022 m.

10-12

**„Vaiduokliška geologija: dvasios akmenys
ir antropoceno nekropolitika“**

Nils Bubandt

13-29

Delphine Lejeune & Goda Gasiūnaitė,
leidinio *Evergreen* ištraukos

30-32

Kūrybinių dirbtuvių aprašai

33-49

Laura Marija Balčiūnaitė, (1) žiedlapių kodai; (2) kaulai yra sudėtingos
struktūros. miegančios kūno dalys; (3, 4, 5, 6) miško sodo Asmr piešinių
scenarijai skirti garsiniam gijimui tarp rožių skulptūrų;
(7) pirmapradžio stuburo aktyvavimas

50-56

„Išskirstytoji reprodukcija, cheminis smurtas ir delsa“

Michelle Murphy

56-69

Studio Misti, *Transcendencijos įrankiai -
apšviestasis rankraštis*

70-71

Dalyvių biografijos

72-76

„Adero“ paroda
77–79

Meno kūrinių aprašai
80–86

„Adero“ foto dokumentacija
87–103

**„Raganos, kekšės ar feminizmo pradininkės?
Ragana liaudies siaubo kine“
Chloé Germaine Buckley**
104–124

laura fernández antolín, užrašai, birželis-lapkritis 2022 m.
125–127

Alternatyvios edukacijos sambūris
128–132

iolo Walker, (1) DSL plakatas (2, 3, 4) Oikosphere
133–136

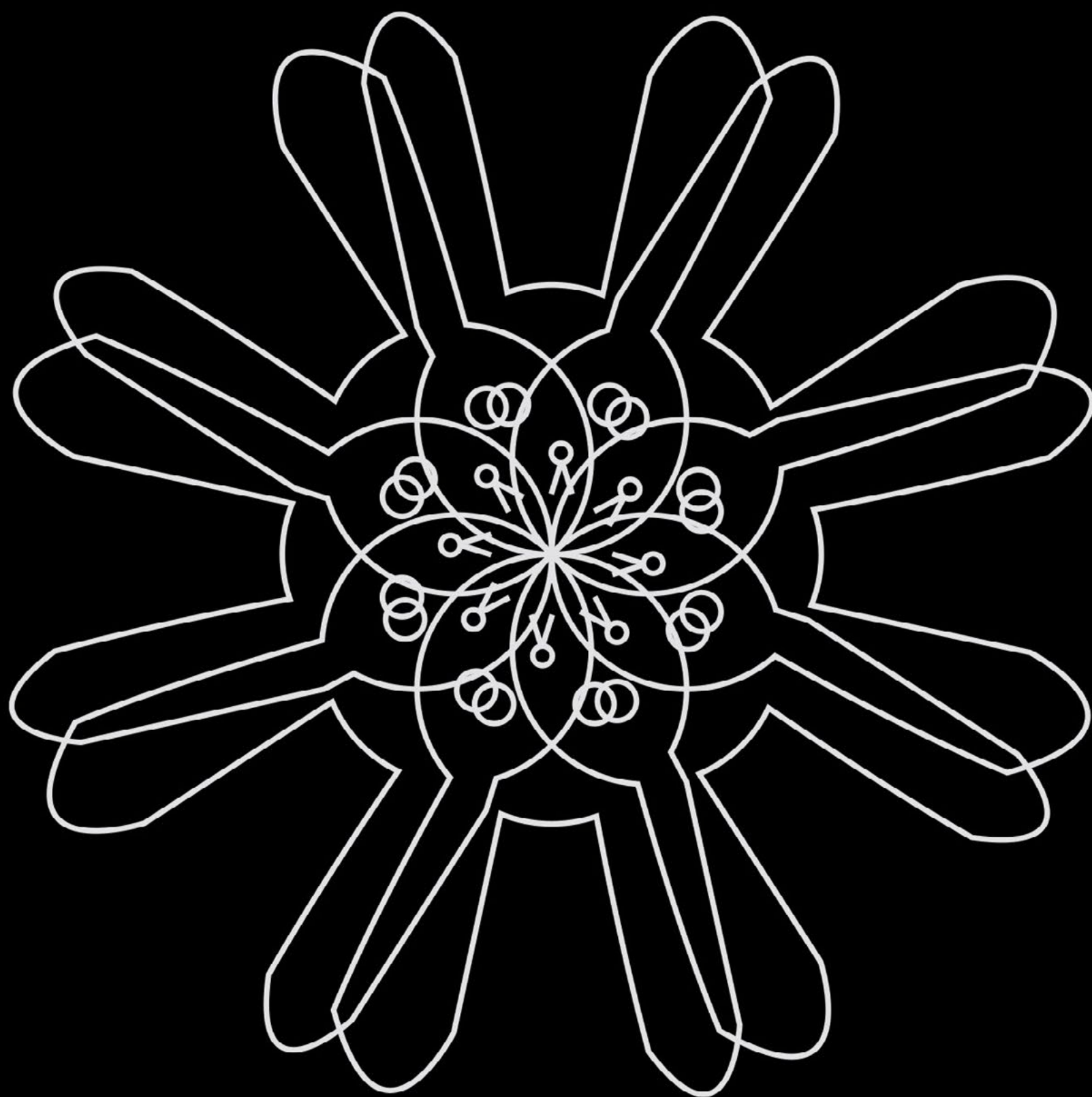
Bibliografija
137–141

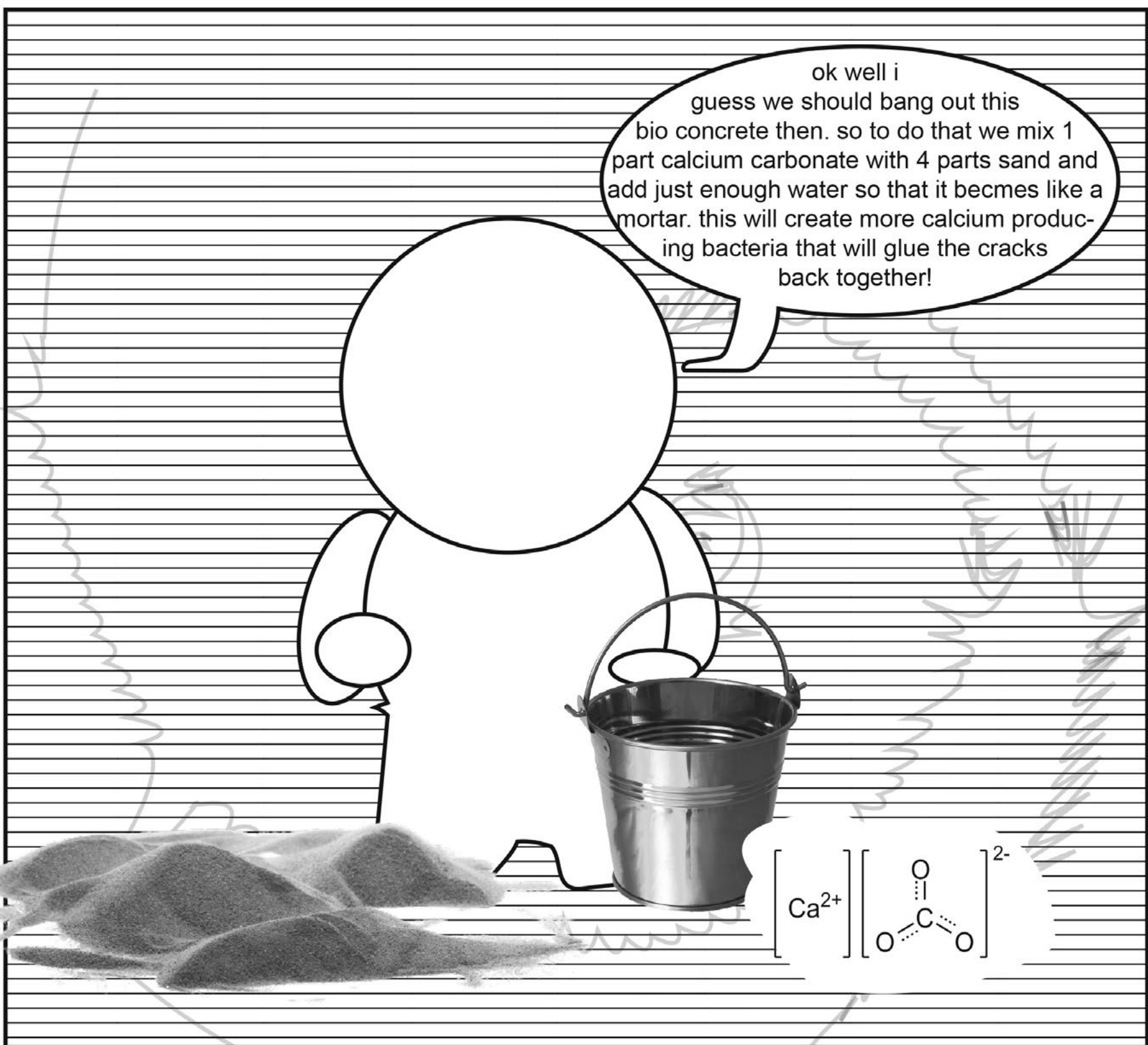
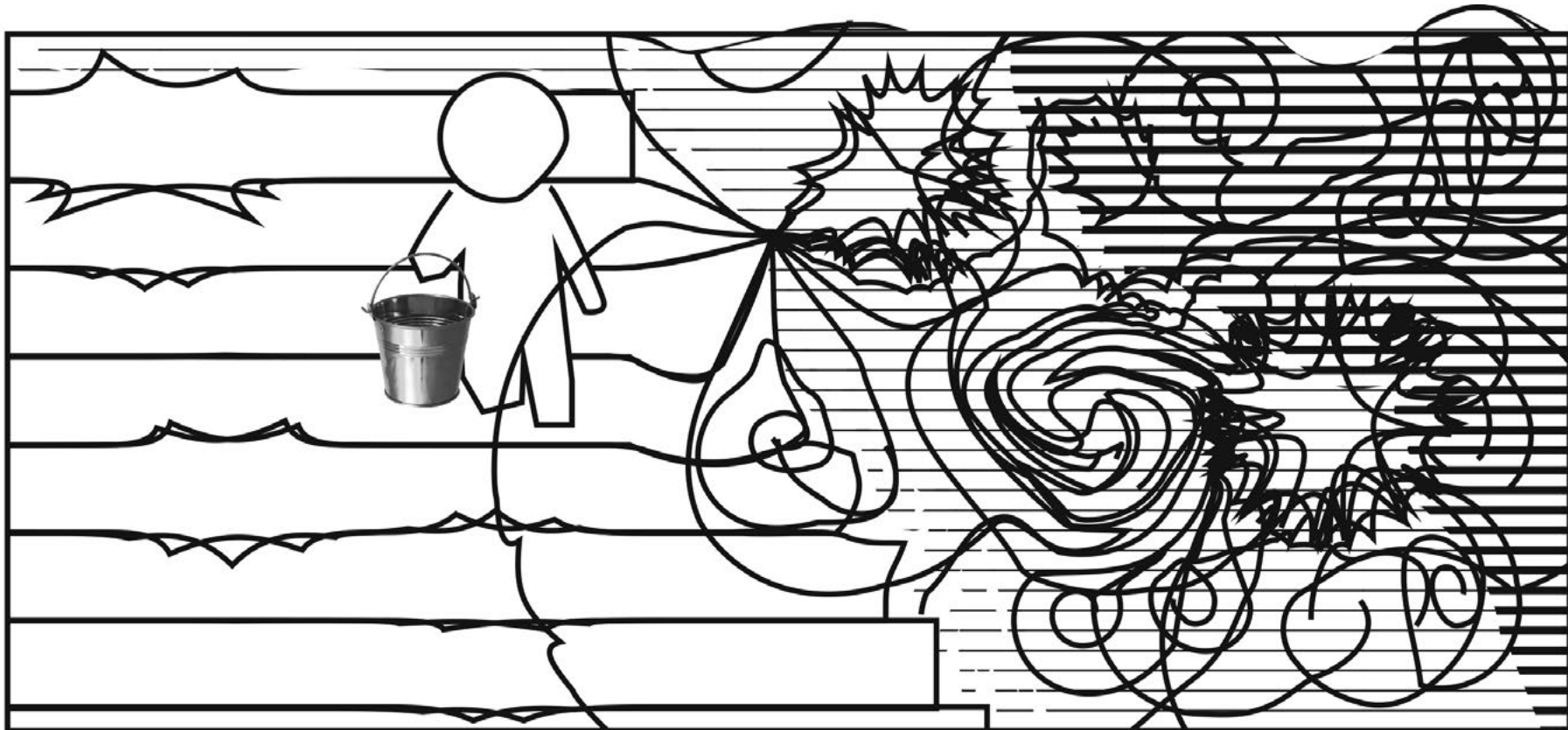
**„užsiimant pamirštų sapnų speleologija“
Nisha Ramayya**
142

Kolofonas
143

Delphine Lejeune & Goda Gasiūnaitė,
leidinio *Evergreen* ištraukos
144–145

[gerai, tikriausiai galim sumaišyti šitą bio cementą. mums reikės sumaišyti 1 dalį kalcio karbonato su 4 dalimis smėlio ir įpilti tiek vandens, kad susidarytų cemento skiedinio tekstūra. tai padarius sukursime kalcį gaminančias bakterijas, kurios suklijuos įtrūkimus!]

„10-osios Alternatyvios edukacijos programos rinktinė“ – tai 10-ąją Rupert Alternatyvios edukacijos programą pratęsiantis nemokamas atviros prieigos žurnalas. 2022 m. ir toliau nagrinėta tema „Magija ir ritualai“. Tiek programoje, tiek žurnale, pasitelkiant įvairius individualius raiškos atvejus, ji padėjo gilintis į skirtingus keitimosi žiniomis režimus, alternatyviają pedagogiką ir kolektyviškumo formas.

Laikantis Alternatyvios edukacijos programos etoso, žurnalas sudarytas bendradarbiaujant vieniems su kitais – edukatoriai skatinti siūlyti jų rengtas kūrybines dirbtuves atspindinčius tekstus, o kai kurie dalyviai pateikė per programą sukurtą vaizdinę medžiagą. Žurnale programai sąmoningai nesuteikiamas išsamus teorinis pagrindas, tiksliai neatkartojamos ir per įvairius užsiėmimus vykusios diskusijos. Didžioji dalis užfiksuotų pokalbių, užrašų ir apmąstymų išlieka tarp dalyvių, jų sukurtose laikinose mokymosi erdvėse. Įvairiakalbė rinktinė suteikia galimybę leisti į takią kelionę – per besitobulinančiųjų paliestas skirtingas sritis ir diskursus.

Leidinio medžiaga sudaro kaleidoskopišką poetiškų pamąstymų, išsamių straipsnių, vaizdinių kontempliacijų ir idėjų rinkinį. Jis atskleidžia 10-osios Rupert Alternatyvios edukacijos programos edukatorių ir dalyvių patirtis, veiklas ir temą. Leidinį vizualiai įkvėpė Delphine Lejeune, iolo Walkeris, laura fernández antolín, Laura Marija Balčiūnaitė ir Studio Misti. Jų užrašai ir paveikslai tapo dizaino dalimi ir pripildė žurnalą gyvų atsiminimų apie Vilniuje praleistą laiką.

Rinktinę sudaro trys skirtingų edukatorių parinkti straipsniai, anksčiau publikuoti kituose žurnaluose ir knygose. Šįkart jie sutelkti į visumą ir

atspindi šešis mėnesius įvairiose fizinėse ir spekuliatyviose erdvėse vykusias diskusijas. Žurnale galima rasti Michelle Murphy straipsnį „Išskirstytoji reprodukcija, cheminis smurtas ir delsa“, Nilso Bubandto tekstą „Vaiduoklių geologija: dvasios, akmenys ir antropoceno nekropolitika“ bei Chloé Germaine Buckley publikaciją „Raganos, kalės ar feminizmo pradininkės? Ragana folklorinio siaubo kine“. Edukatorės Eglės Ambrasaitės pasiūlytas M. Murphy straipsnis „Išskirstytoji reprodukcija, cheminis smurtas ir delsa“ pirmą kartą publikuotas 2013 m. žurnale „The Scholar & Feminist Online“. Tekste nagrinėjama Šiaurės Amerikoje tekančios Sent Klero upės naftos chemijos istorija ir svarstoma, kaip reprodukcija, cheminės medžiagos ir laikas siejasi tarpusavyje bei sukelia materialius praeities įvykių padarinius kūnuose. Straipsnyje skaitytojai supažindinami su naftos chemijos gamyklų infrastruktūra, aiškinamasi, kaip užterštas vanduo veikia kitas būtybes, pavyzdžiui, amživnangų pirmosios tautos bendruomenei priklausančių žmonių kūnus, taip pat paukščius, žuvis ir roplius Sent Klero upėje.

N. Bubandto tekstą „Vaiduoklių geologija: dvasios, akmenys ir antropoceno nekropolitika“ pasiūlė edukatorės Dorota Gawęda ir Eglė Kulbokaitė. Pirmą kartą šis straipsnis 2017 m. publikuotas knygoje *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts of the Anthropocene* (sud. Anna Tsing, Heather Swanson, Elaine Gan, Nilsas Bubandtas). Jame pasakojama apie prieštaringai vertinamą purvo vulkaną Indonezijoje ir apie šio vulkano bei antropoceno daugiaprasmiškumą. Tekste aptariama, kas vienija čiabuvių purvo vulkano ir pasaulietinės antropoceno dvasias, taip pat pasakojama, kaip, kalbant apie anglies emisijų sritį, įprastos veiklos scenarijaus logika atvedė į dabartinę situaciją.

Ch. Germaine Buckley straipsnis „Raganos, kalės ar feminizmo pradininkės? Ragana folklorinio siaubo kine“, pasiūlytas edukatoriaus Deniso Petrinos, pirmą kartą publikuotas 2019 m. žurnale „Revenant“. Straipsnyje nagrinėjama raganos genealogija kine, kuri atskleidžiama per jos įvaizdžius folklorinio siaubo filmuose. Straipsnis baigiasi 2016 m. Roberto Eggerso filmo „Ragana“ analize, paremta raganos sampratos dviprasmiškumu, ištakomis ankstyvojoje modernybėje ir šiuolaikiniu XXI a. kontekstu.

Su šiais tekstais rinktinėje pateikiamos glaustos pastabos apie programos paskaitas, kūrybines dirbtuves, tiriamąsias išvykas ir baigiamuosius renginius. Taip pristatomas platus programos mokymo planas. Nors ir nėra

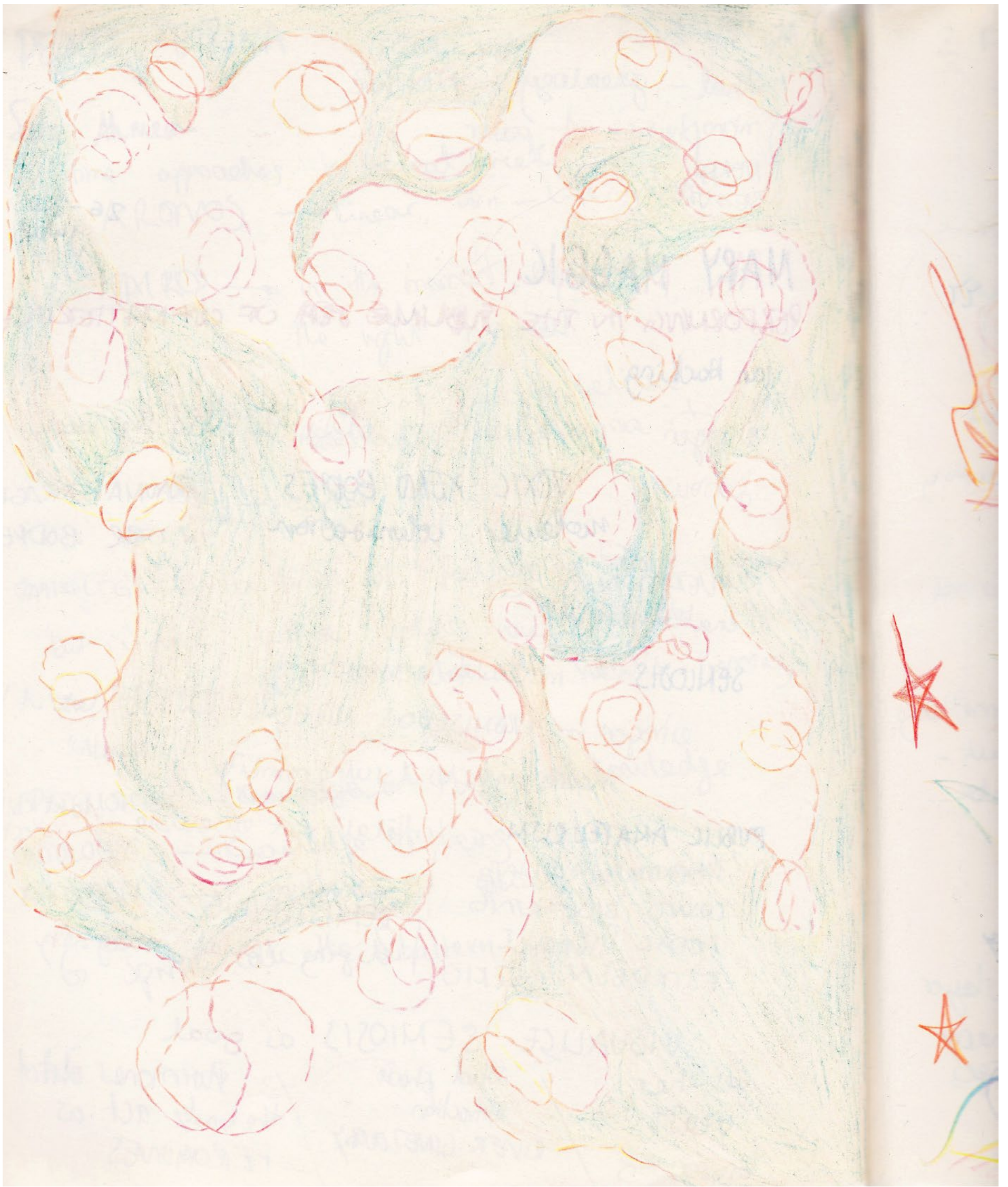

tobulo būdo (o, tiesą sakant, galbūt ir poreikio) dokumentuoti visas veiklas, šios trumpos ištraukos ir vaizdai leidžia suprasti, kokios įžvalgos bei nuotai-
kos formavo šią 10-ąją programą.

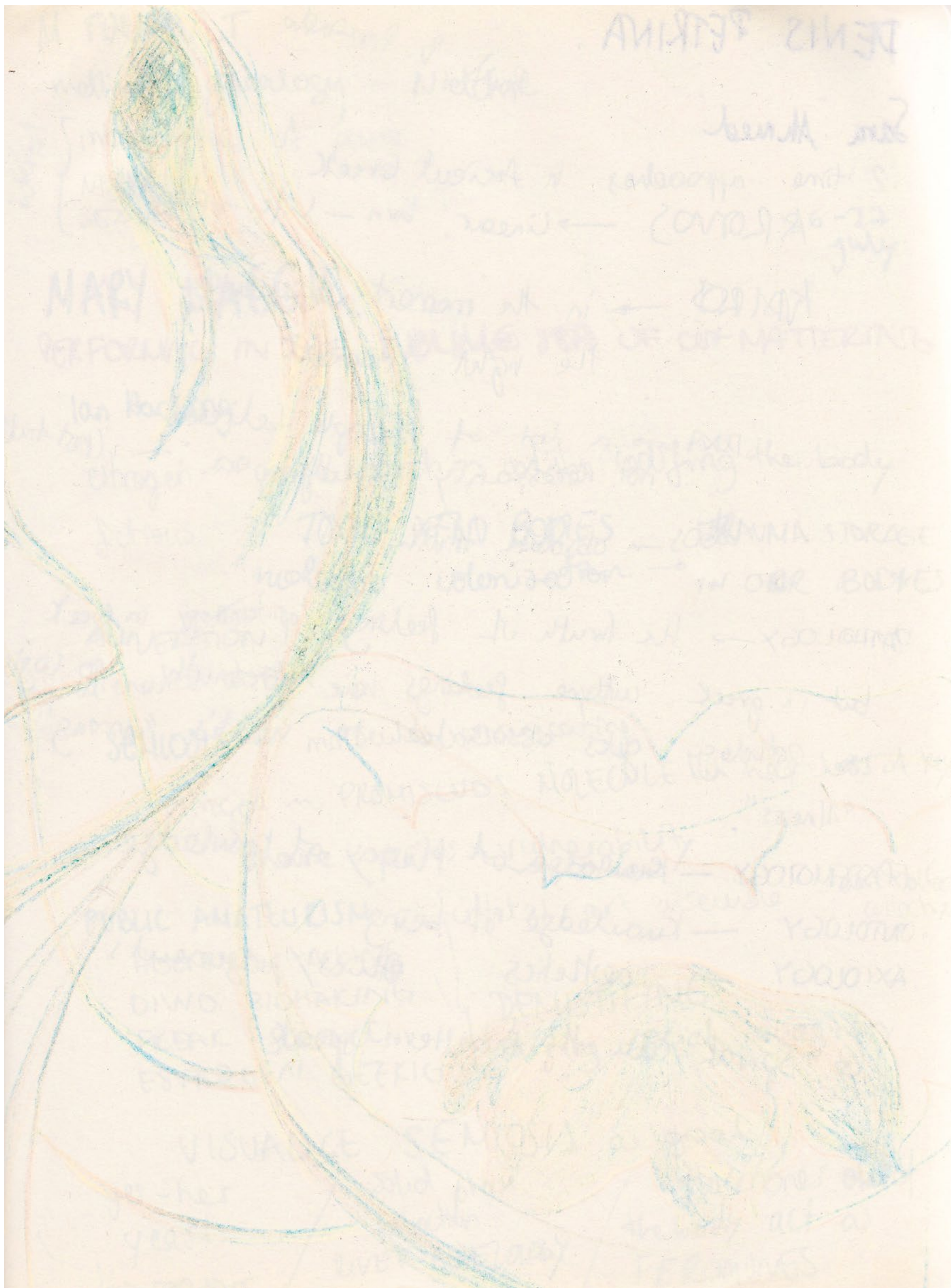
Visos Alternatyvios edukacijos programos dalys yra itin svarbios, bet jos neįmanoma įsivaizduoti be dalyvių! Jų biografijos ir sukurtų meno kūrinių pristatymai pateikiami prieš Alternatyvios edukacijos programos edukatorių sudarytą skaitinių sąrašą. Šis įvairialypis sąrašas atspindi skirtingus požiūrius į magijos, ritualų ir alternatyvios edukacijos temą. Kai kuriose siūlomose knygose ir tekstuose magija bei ritualai traktuojami kaip tyrimo objektas, išlaikoma reikiama kritinė distancija, kituose gilinamasi į rašytojų subjektyvumą formuojančias internalizuotas praktikas. Kai kurie tekstai nepatenka į šias plačias kategorijas. Viena vertus, per programą dėmesys skirtas ne tik pagrindinei temai nagrinėti, bet ir alternatyvioms mokymosi praktikoms, kultūros darbuotojų pragyvenimo klausimui, tyrimų metodologijoms ir daugeliui kitų dalykų, kuriuos nelengva identifikuoti kaip magiškus ar ritualinius. Kita vertus, pačios magijos, ritualų idėjos ir praktika leidžia kalbėti apie reiškinius, kuriuos galima pavadinti „periferinėmis žiniomis“ – gyvas įvairių rūšių žinių sankaupas, netelpančias į visaverčiais respektabilių sričių tyrimo objektais laikomų dalykų rėmus. Skaitinių sąrašė kvestionuojamos tiek pačios žinios, tiek periferijos samprata, be to, subtiliai pristatomas kitas Alternatyvios edukacijos programos etapas ir ateities temų trajektorija.

Kantriausios ir smalsiausios skaitytojos bus apdovanotos šių metų edukatorės Nishos Ramayyos eilėraščiu „užmirstų sapnų speleologija“, užbaigiančiu šią rinktinę ir 10-ąją Alternatyvios edukacijos programą.

Handwritten text, possibly a signature or date, located in the upper right corner of the page.

Handwritten text, possibly a signature or date, located in the lower right corner of the page.

Ištrauka iš knygos *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts of the Anthropocene* (red. Anna Tsing, Heather Swanson, Elaine Gan, Nils Bubandt). Išleido University of Minnesota Press. Copyright 2017 by the Regents of the University of Minnesota. Visos teisės saugomos.

<https://www.upress.umn.edu/book-division/books/arts-of-living-on-a-damaged-planet>

Vaiduokliška geologija: dvasios akmenys ir antropoceno nekropolitika

NILS BUBANDT

Jei iš Surabajos – antro pagal dydį Indonezijos miesto, plytinčio šiaurinėje Javos salos pakrantėje, važiuosite automobiliu į pietus, į vėsų kalnuose įsikūrusį Malango miestą, maždaug už dvidešimt penkių kilometrų tapsite žvilgsniu neaprepiamo ir iškilaus purvo kraštovaizdžio dalimi. Nuo kelio atsiveriantį vaizdą jums užstos didžiuliai purvui sulaikyti pastatyti pylimai. Tačiau, jei užlipsite į šių 20 metrų aukščio gynybinių sienų viršų, pamatysite nualintą ir lygų kraštovaizdį, besitęsiantį į rytus link horizonto ir plokščios Maduros sąsiaurio pakrantės. Čia nuo naftingų purvo sudedamųjų dalių sklindantis benzino kvapas maišosi su silpnu, bet charakteringu supuvusių kiaušinių tvaiku.¹ Jei atidžiau pažvelgsite į horizontą, tolumoje, dešinėje pusėje, pamatysite to kvapo šaltinį: nevienodais laiko tarpais pulsuojančią garų sankaupą, išstumiamą iš jūros užliejamos dumbluotos seklumos vidurio. Šis su vandenilio sulfidu ir sieros dioksidu susimaišiusio metano pliūpsnis kyla iš pagrindinio žiomens: tai viena iš penkių pirminių vietų, kur 2006 m. gegužę išsiveržė purvo ugnikalnis; milžinišku kiekiu dujos, vanduo bei purvas išmetami ir dabar. Dvylika kaimų 7 kvadratinį kilometrų plote palaidota po 11 metrų purvo. Iš namų buvo priversti išsikelti 39 700 žmonių, o padaryta žala vertinama 30 trilijonų rupijų (2,2 mlrd. JAV dolerių).² Apsauginėse sie-

1 Geoffrey S. Plumlee, Thomas J. Casadevall, Handoko T. Wibowo, Robert J. Rosenbauer, Craig A. Johnson, George N. Breit, Heather A. Lowers, et al., „Preliminary Analytical Results for a Mud Sample Collected from the LUSI Mud Volcano, Sidoarjo, East Java, Indonesia“, USGS Open-File Report 2008–1019, Reston, Va.: U.S. Geological Survey, 2008.

2 Hans David Tampubolon, „Mudflow Erupting after 7 Years“, *Jakarta Post*, 2013 m. kovo 5 d., <http://www.thejakartapost.com/news/2013/03/05/mudflow-erupting-after-7-years.html>.

nose susikaupus purvui, atsirado požeminių įgriuvų. Dėl vieno tokio atsikimo 2006 m. lapkritį nutrūko ir sprogo į Surabają nutiestas gamtinių dujų vamzdynas, žuvo trylika žmonių.³ Iš pradžių buvo prognozuota, kad purvo ugnikalnis nenustos veržtis šimtmečius, tačiau, remiantis naujausiais skaičiavimais, jis gali savaime užsiskleisti per artimiausius du dešimtmečius.⁴ Vis dėlto purvo paveikta 140 mln. kubinių metrų ugnikalnio teritorija iki tol veikiausiai pasislinks mažiausiai 95 metrus.⁵ Šiuo metu sieros ir sunkiųjų metalų turtingame purve niekas nesiveisia, išskyrus kai kurių rūšių žarnyno grupės ir termofilines bakterijas.

Purvo ugnikalnis, būdamas didžiausias pasaulyje tokio tipo vulkanas, kelia daugybę diskusijų, tad ekspertai, paprasti gyventojai, politikai, activistai ir pramonininkai yra pasidaliję į dvi stovyklas. Kai kurie teigia, kad purvo srautus sukėlė žemės drebėjimas, kiti tvirtina, kad tai įvyko dėl grėžiamos naftos. Pats savaime purvo ugnikalnis yra tragiška ir distopiška, bet taip pat protą nušviečianti antropoceno iliustracija (antropocenu sutartinai apibrėžiamas geologinis laikotarpis, kai žmogaus veikla pranoksta gamtos jėgas).⁶ Ar gali būti dar geresnis tokio apibūdinimo pavyzdys nei tas, kuris sako, kad būtent žmogus sukėlė pražūtingą ugnikalnio išsiveržimą? Vis dėlto Indonezijos purvo ugnikalnis išryškina ir kitą ne mažiau svarbų bei nerimą keliantį antropoceno bruožą: atskirti žmogiškąsias jėgas nuo nežmogiškųjų, *antropos* nuo *geos* tampa vis sudėtingiau. Tad ugnikalnis sykiu yra ir visos šalies nelaimė, esanti besitęsiančio politinio skandalo centre, ir neišspręsto geologų ginčo objektas. Purvo ugnikalnio išsiveržimas kelia klausimų: ar jis yra žmogaus pramonės, ar tektoninių jėgų padarinys, ar jis – gyvybės, ar negyvybės veiklos rezultatas? Šio straipsnio tema yra būtent dvejonės dėl purvo ugnikalnio ir antropoceno – aš teigiu, kad šis neapsisprendimas yra mūsų dabarties ypatybė, jos prakeiksmas ir jos pažadas.

3 Jim Schiller, Anton Lucas, Priyambudi Sulistiyanto, „Learning from the East Java Mudflow: Disaster Politics in Indonesia“, *Indonesia*, 2008, vol. 85, p. 53.

4 Jonathan Amos, „Mud Volcano to Stop ‘by Decade’s End’“, BBC News, 2013 m. gruodžio 20 d., <http://www.bbc.com/news/science-environment-25188259>.

5 Richard Davies, Simon Mathias, Richard Swarbrick, Mark Tingay, „Probabilistic Longevity Estimate for the LUSI Mud Volcano, East Java“, *Journal of the Geological Society*, 2011, vol. 168, p. 517–23.

6 Will Steffen, Paul Crutzen, John McNeill, „The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?“, *Ambio*, 2007, vol. 36 (8), p. 614–21.

Dvasios ir antropoceno nekropolitika

Neapsisprendimą dėl purvo ugnikalnio liudija skirtingi jo pavadinimai. Kai kurie jį vadina *Lumpur Lapindo* („Lapindo purvas“) – pagal naftos įmonės „PT Lapindo Brantas Incorporation“ pavadinimą; tai ji netoliese gręžė naftos gręžinius ir galbūt sukėlė ugnikalnio išsiveržimą.⁷ Žodžiais Lumpur Lapindo apibūdinamas pramonės godumu, netinkamu valdymu ir korupcijos dėmėmis pažymėtas antropogeninis ir politinis įvykis. Antras pavadinimas, vartojamas taip pat dažnai kaip pirmas, yra *Lumpur Sidoarjo* („Sidoarjo purvas“) – pagal netoliese esančios rajono sostinės pavadinimą. Pirmu pavadinimu pabrėžiama žmogaus veikla ir politinė atsakomybė už purvo sukeltus nuostolius, o štai *Lumpur Sidoarjo* – geografinis apibūdinimas, vartojamas nurodyti vietą, kurioje stichinė nelaimė nutiko. Vis dėlto žodis „stichinė“ šiuo atveju atrodo negrabiai. Antras pavadinimas yra tiek pat politiškas, kaip ir pirmas, be to, tiesiogiai nurodo į dvasių pasaulį. Todėl *Lumpur Sidoarjo* dažnai sutrumpinamas iki daugiaprasmio „Lusi“. Jis tariamas kaip įprastas anglų moteriškas vardas Lusi (liet. Liusė) ir įvardija savo valią turinčią žemės būtybę. Nukentėjusieji nuo purvo sukeltos nelaimės jo pavadinimą taria taip pat pagarbiai, kaip ir griežtai kalba apie politiką. Kitaip sakant, Lusi yra tiek dvasios vardas, tiek politinė kritika. Žaisdami Malaizijos sostinės Kvala Lumpūro pavadinimu (pažodžiui – „purvo žiotys“), pavyzdžiui, Rytų Javos gyventojai juokauja, kad Lusi yra jų *Kualat Lumpur*, pažodžiui – „Prakeiktas purvas“. Tas prakeiktas purvas yra akivaizdžiai atvirkštinis spindinčios Malaizijos sostinės įkūnijamos kosmopolitinės svajonės atvaizdas: smirdantis, purvinas ir nevykusiai modernus. Tačiau čia žaidžiama ne tik metaforomis, nes prakeiksmas (*kualat*) Indonezijoje sudaro labai realią pasaulio dalį – būtent okultinių jėgų ir dvasių (*batin*) karalystę. *Kualat* – tai stichinė nelaimė, kurią užsitrauki netinkamai elgdamasis. Šia prasme purvo ugnikalnio siunčiamas prakeiksmas yra atsakas į tam tikrą moralinį nusižengimą: paaiškinimas, apimantis blogo pramonės valdymo pasmerkimą, politinės korupcijos kritiką ir nerimą dėl kosmologinės bausmės.

Kaip ir Fukušimos, Bhopalo, Černobylio ir kitos šiuolaikinės katastrofos, per kurias gamtos ir žmogaus politinės jėgos veikia viena kitą suerzindamos, Lusi pavadinimas nurodo siaubingą geografinę vietą, kur lankosi

7 Pasviruoju šriftu išryškinti žodžiai yra indoneziečių arba javiečių kalbų lotyniški pavadinimai žymimi santrumpa „lot.“.

ties tai, kas yra gamtiška, tiek tai, kas šiai kategorijai nepriklauso.⁸ Tačiau labiau nei per kitas antropogenine sudedamąja dalimi pasižyminčias pastarojo meto katastrofas, Lusi purvo fermentacijoje susilieja gamtiška ir negamtiška (tiek žmogiškos, tiek dvasiškos negamtos rūšies) ontologija. Rytų Javos saloje jūros užliejamose purvingose seklumose susipina geologija, politika, pramonė, ateities pranašavimas, civiliniai procesai, dvasių kerštas ir korupcija. Iš tiesų, nesugebėjimas atskirti vieną nuo kito – gamtą nuo politikos, geoterminę veiklą nuo pramonės, žmonių korupciją nuo dvasių keršto – yra ugnikalnio nekropolitikos dalis.

Achille'as Mbembe savo kertiniame straipsnyje nekropolitiką apibrėžė kaip žmogaus gyvybės pajungimą mirties jėgoms karo, teroro ir masinio naikinimo ginklų panaudojimo kontekste.⁹ Vis dėlto globaliojo atšilimo, vandenynų rūgštėjimo ir masinio rūšių išnykimo laikais darau prielaidą, kad nekropolitika apima daug platesnę ir daug stochastiškesnę gyvybės ir mirties politiką. Žmonės, gyvūnai, augalai, grybai ir bakterijos dabar gyvena ir miršta tokiomis sąlygomis, kurias galėjo lemti žmogaus veikla, bet kurios taip pat vis mažiau priklauso nuo žmogaus. Tokiems nykimo ir išnykimo gyvybės ir mirties padariniams – tyčiniams ir netyčiniams – nurodyti vartojame antropoceno nekropolitikos sąvoką. Galbūt žmonės vis dažniau daro įtaką gamtai, tačiau jie nebesuvaldo gamtos kūrimo ir naikinimo. Mes vis labiau prarandame gebėjimą atskirti savo pasaulį nuo gamtos pasaulių, kuriuos kuriame ir naikiname. Kiekvienu nauju mokslo atradimu atskleidžiama vis daugiau detalių apie sudėtingą žmogaus ir gamtos pasaulių sąveiką, bet vis dažniau susiduriama ir su negebėjimu atskirti šiuos pasaulius vieną nuo kito. Antropoceno amžiuje nekropolitika veikia veikiau pažymėta metafizinio neapibrėžtumo, o ne tikrumo, veikiau nenumatytų pasekmių, o ne kontrolės ženkle.

Tarp kitko dvasios egzistuoja tokiomis pačiomis neapibrėžtumo ir galimumo sąlygomis. Dvasios niekada nebūna tiesiog „čia“. Jos yra ir apsi-reiškiančios, ir bekūnės, ir esančios, ir nesančios tam tikroje vietoje. Todėl dvasios tarpsta veikiau abejonių, o ne tikėjimo sąlygomis.¹⁰ „Aš netikiu vai-

8 Dėl šių nelaimių tyrimų žr.: Theodore C. Bestor, „Disasters, Natural and Unnatural: Reflections on March 11, 2011, and Its Aftermath“, *The Journal of Asian Studies*, 2013, vol. 4, p. 763–82; Kate Brown, *Plutopia: Nuclear Families, Atomic Cities, and the Great Soviet and American Plutonium Disasters*, Oxford: Oxford University Press, 2013; Kim Fortun, *Advocacy after Bhopal: Environmentalism, Disaster, New Global Orders*, Chicago: University of Chicago Press, 2001; Adriana Petryna, *Life Exposed: Biological Citizens after Chernobyl*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2013.

9 Achille Mbembe, „Necropolitics“, *Public Culture*, 2003, vol. 15 (1), p. 11–40.

10 Dėl išsamesnio šio atvejo tyrimo iš Indonezijos žr.: Nils Bubandt, „The Empty Seashell: Witchcraft and Doubt on an Indonesian Island“, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2014.

duokliais, bet...” – taip paprastai pradedami pasakojimai apie patirtį susidūrus su vaiduokliais ir dvasiomis. Atsižvelgiant į tai, stulbina faktas, kad antropocenas taip aiškiai siejamas su dvasiomis. Pažvelkime į Gajos, savireguliuojančio, simpoetinio Žemės biosferos superorganizmo, kurį klimatologas Jamesas Lovelockas ir biologė Lyn Margulis pavadino graikų deivės vardu, asmenybę.¹¹ Arba prisiminkime Donnos Haraway *ktulus*, tas žemiškąsias „nesuskaičiuojamas intraaktyvias sunarstomas esybes“, kurios gyvena antropoceno aplinkoje.¹² Haraway šias čiuptuvais pasižyminčias žemės būtybes taip pavadino, nes norėjo atkreipti dėmesį į tai, kad tenykštės dvasios – pradedant inkų vaisingumo deive Pačamamos ir baigiant Eijakuludžusi (*A'akulujjusi*), visų gyvūnų motina kūrėja inuitų tradicijoje, – ir naujos biologų įžvalgos apie evoliucinę gyvybės bendrabūvį iš dalies sutampa (žr. Haraway ir Gilberto parašytus knygos „Monsters“ skyrius). Atrodo, kad antropoceno laikotarpiu ir klimato mokslas, ir biologija naujam gyvenimui prikelia kadaise sekuliariojo mąstymo nužudytas dvasias. Šiame skyriuje teigiama, kad panašiais būdais dvasias atgaivina geologija. Skirdami dėmesio dvasioms, kurių gausu Lusi purvo ugnikalnyje ir jo apylinkėse, galime išmokti matyti vaiduoklius, kurie yra antropoceno nekropolitikos kraštovaizdžių dalis, ir su jais sugyventi.

Dvi purvo vulkano istorijos dalys

Minėtas Lusi purvo ugnikalnis – tai geologinis atvejis, kurio istorija dvejopa: ją sudaro dvi dalys. Pirmoji – vaizdžiai tarant, priešgamtinė ugnikalnio istorija – prasideda 2006 m. ankstų gegužės 29 d. rytą, kai naftos bendrovė „PT Lapindo Brantas Incorporation“ pradėjo žvalgomąją dujų gręžimą vėlyvojo mioceno sluoksnyje 2 800 metrų gylyje po žemės paviršiumi. Netrukus iš ten išsiveržė purvo ugnikalnis. Vėliau atlikti tyrimai parodė, kad gręžiant įtrūko aukšto slėgio vandeningasis sluoksnis, todėl į atvirą gręžinį, kuris, priešingai nei įprasta, neturėjo apsauginio plieninio apvalkalo, vieno kilometro ruože sparčiai plūstelėjo formacijos skysčiai ir dujos.¹³ Daugiausia iš pleistoceno

11 James Lovelock, Lynn Margulis, „Atmospheric Homeostasis by and for the Biosphere: The Gaia Hypothesis“, *Tellus, Series A*, 1974, vol. 26 (1–2), p. 2–10.

12 Donna Haraway, „Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin“, *Environmental Humanities*, 2015, vol. 6, p. 160.

13 Richard Davies, Maria Brumm, Michael Manga, Rudi Rubiandini, Richard Swarbrick, Mark Tingay, „The East Java Mud Volcano (2006 to Present): An Earthquake or Drilling Trigger?“, *Earth and Planetary Science Letters*, 2008, vol. 272, p. 627–38.

laikotarpio gręžinį užpildžiusios dujos galiausiai sukėlė keletą sprogimų 150 metrų atstumu nuo gręžimo įrenginio „Banjar Panji-1“. Būtent nuo tada iš šių žiomenų nesustabdomai trykštantis purvo srautas po savimi tebelaidoja apylinkes.

Pirmoje istorijos dalyje labai gerai atpažįstamas antropocenas. Tai yra toks antropocenas, kai žmogaus veikla (šiuo atveju – naftos įmonė) suerzina gamtos jėgas ir nulemia tai, kas dabar vadinama „pirmuoju žmogaus sukeltu ugnikalnio išsiveržimu planetų istorijoje“.¹⁴ Šiuo atveju išsiveržimas antropogeniškai iškreipia istoriškai susiklosčiusį purvo ir naftos santykį, mat naftos ir dujų žvalgyba visada buvo glaudžiai susijusi su purvo ugnikalniais. XIX a. pirmieji žvalgytojai atrado, kad purvo vulkanizmas turi ryšį su aktyviomis požeminėmis naftos sistemomis, ir pradėjo purvo ugnikalnius naudoti kaip potencialių naftos telkinių rodytuvus.¹⁵ Šis istoriškai susiformavęs ryšys, regis, apvirto aukštyn kojomis. Vietoj to, kad purvo vulkanai būtų gavybai parengtos naftos sistemos požymiai, purvo ugnikalniai, priešingai savo prigimčiai, kūrėsi dėl pačios iškastinės anglies gavybos.

Dar visai neseniai mintis apie tai, kad žmonės galėtų turėti įtakos pačios Žemės planetos tektonikai, atrodė juokinga. Dabar taip nebėra. Pramonės sukelta tektonika vis dažniau pripažįstama esanti antropogeninė rizika. Įrodyta, kad hidraulinis ardymas ir aukšto slėgio injekciniai poliai sukelia padidėjusį žemės drebėjimų aktyvumą JAV.¹⁶ Vis dėlto Lusi – pirmas atvejis, kai nustatyta, kad geoterminį aktyvumą sukėlė tradicinis gręžimas. Rytų Javos purvo ugnikalnis greitai tapo globaliu iškreipto, anglies trokštančio pasaulio simboliu. Jis liudija apie tokią naftos pramonę, kuri dėl netinkamo valdymo, godumo ir korupcijos prikišo nagus prie pačios Žemės planetos sandaros. Iš tiesų, ryšys tarp kooperatyvų godumo ir tektoninės katastrofos atrodė trikdomai akivaizdus. Su tryškimu iš gręžinio siejamą naftos įmonę „Lapindo Brantas“ kontroliavo „Bakrie Group“ – konsorciumas, kurio pagrindinis akcininkas buvo Aburizalas Bakrie, tuo metu turtingiausias Indonezijos žmogus. Dėl to, kad Bakrie buvo ir prezidento Susilo Bambanggo Yudhoyono koalicinės vyriausybės žmonių gerovės ministras (*Menkosra*), tačiau atsisakė apsilankyti įvykio vietoje ir prisiimti bet kokią atsakomybę už

14 Michael Northcott, „Anthropogenic Climate Change and the Truthfulness of Trees“, in: *Religion and Dangerous Environmental Change: Transdisciplinary Perspectives*, ed. by Sigurd Bergmann and Dieter Gerten, Münster: LIT, 2010, p. 103.

15 Guiseppe Etiope, Alexei Milkov, „A New Estimate of Global Methane Flux from Onshore and Shallow Submarine Mud Volcanoes to the Atmosphere“, *Environmental Geology*, 2004, vol. 46, p. 1692.

16 Eric Hand, „Injection Wells Blamed in Oklahoma Earthquakes“, *Science*, 2014, vol. 345 (6192), p. 13–14.

padarytą žalą, ši nelaimė tapo ryškiu kapitalistinės anglies gavybos veidmainingos pavyzdžiu. Žurnalas „National Geographic“ ją pavadino „priešgamtinė nelaimė“. ¹⁷

Tačiau yra ir antroji Lusi istorijos dalis. Ši dalis – jos gamtiška istorija, kaip bebūtų paradoksalu, tik papildė kraupiai slėpiningą Lusi prigimtį. Antroji istorijos dalis prasideda ankstų 2006 m. gegužės 27 d. rytą, likus maždaug keturiasdešimt aštuonioms valandoms iki Lusi išsiveržimo: tuomet Džogjakartos sritį supurtė stiprus 6,3 balo pagal Richterio skalę žemės drebėjimas, per kurį žuvo 5 749 žmonės, daugiau kaip 38 tūkst. buvo sužeisti. Purvo ugnikalnių išsiveržimus – visame pasaulyje paplitusį reiškinį – neretai sukelia seisminis aktyvumas, todėl kai kurie tyrimai teigia, kad beveik synchroniškas žemės drebėjimo ir ugnikalnio išsiveržimo laikas rodo, jog juodu sieja priežastinis ryšys.¹⁸ Javos salą palei Rytų ir Vakarų ašį kerta geologinė įduba.¹⁹ Ši per pastaruosius 23 mln. metų nuosėdų užpildyta įduba glaudžiai siejasi su subdukcijos zona, esančia tarp Indijos vandenyno ir Eurazijos žemyninių plokščių. Dėl to čia susidarė ne tik viena seismiškai aktyviausių pasaulio zonų, bet ir sąlygos, lemiančios tai, kad čia esama vertingų jau šimtą metų eksploatuojamų požeminių naftos išteklių. Tame pačiame regione yra daug natūralių purvo ugnikalnių, siejamų su tuo, kad jame yra naftos. Pagal šį scenarijų, Sidoarjo purvo ugnikalnis buvo gamtiškas atsitikimas nestabiliame geoterminiame regione: dėl žemės drebėjimo netoli Džogjakartos įvyko Vatukošeko poslinkio – vienos iš daugelio tektoninių poslinkių linijų šiame regione – vadinamasis horizontalus šoninis judėjimas, ir tai sukėlė purvo ugnikalnio išsiveržimą maždaug už 250 km.²⁰

Antrą išsiveržimo aiškinimą palaikė nemažai Indonezijos ekspertų, tarp jų ir minėtos naftos įmonės vyresnieji gręžimo proceso patarėjai, kurie savo išvadas paskelbė tuose pačiuose prestižiniuose žurnaluose, kaip ir jų oponentai.²¹ Jiems pritarė ir nemažai pačios Indonezijos vyriausybės

17 Andrew Marshall, „Drowning in Mud: An Unnatural Disaster Erupts with No End in Sight“, *National Geographic*, 2008, vol. 213, no. 1, p. 58–63.

18 Aptikta daugiau nei tūkstantis sausumos ir sekliųjų vandenų purvo ugnikalnių, kurių pasitaiko beveik visose pasaulio dalyse ir klimato zonose. Dar daugiau purvo ugnikalnių pasitaiko pasaulio vandenynuose, o giliavandenėse aplinkose gali būti iki šimto tūkstančių purvo ugnikalnių. Naujaisiais skaičiavimais, per vienerius metus iš sausumos ir sekliųjų vandenų purvo ugnikalnių išsiskiria nuo šešių iki devynių megatonų metano, t. y. nuo 3 iki 4,5 proc. viso iš gamtinių šaltinių į atmosferą išsiskiriančių maždaug dviejų šimtų megatonų metano (Giuseppe Etiope, Alexei V. Milkov, „A New Estimate of Global Methane Flux“). Kasmet iš antropogeninių šaltinių išsiskiria apie keturis šimtus megatonų metano.

19 Awang Harun Satyana, Asnidar, „Mud Diapirs and Mud Volcanoes in Depressions of Java to Madura: Origins, Natures, and Implications to Petroleum System“, paper presented at the annual meeting of the Indonesian Petroleum Association, IPA08-G-139, Jakarta, 2008 m. gegužė.

20 Adriano Mazzini, Anders Nermoen, Marcin Krotkiewski, Yury Podladchikov, Sverre Planke, Henrik Svensen, „Strike-Slip Faulting as a Trigger Mechanism for Overpressure Release through Piercement Structure: Implications for the Lusi Mud Volcano, Indonesia“, *Marine and Petroleum Geology*, 2009, vol. 26, p. 1751–65.

21 Nurrochmat Sawolo, Edi Sutriano, Bambang P. Istadi, Agung B. Darmoyo, „The LUSI Mud Volcano Triggering Controversy: Was It Caused by Drilling?“, *Marine and Petroleum Geology*, 2009, vol. 26, p. 1766–84.

geologijos ekspertų. Kaip įtariama, jiems įtaką darė naftos įmonę valdantys investuotojai, siekę nustatyti, kad purvo ugnikalnis buvo stichinė nelaimė. Taip bandyta išvengti teisinės atsakomybės.²² Šio paaiškinimo oponentai iškėlė mintį, kad sinchroniškumas pats savaime neįrodo priežastinio ryšio tarp žemės drebėjimo ir purvo ugnikalnio ir kad geografinis atstumas tarp šių dviejų įvykių yra stipresnis argumentas nei kiti žinomi atvejai, kai purvo vulkanizmą sukėlė seisminis aktyvumas.²³ Siekiantieji įrodyti, kad purvo ugnikalnis buvo gamtos faktas, veikiausiai yra „abejonių prekeiviai“ – mokslininkai, kuriems pramonė moka, kad jie neigtų visuotinio atšilimo, rūkymo žalos arba, šiuo atveju, antropogeninės vulkanizmo kilmės tiesas.²⁴ Iš tiesų, teoriją, kad Lusi sukėlė tektoninis aktyvumas, persekiojo kaltinimai prastu mokslu ir korumpuota politika.

Atrodė, kad tiesa apie antropogeninę Lusi kilmę yra tvirta – bet tik tol, kol neseniai nepriklausomi kompiuterizuoti tyrimai parodė, kad toje vietovėje esanti išlenkta požeminių uolienų formacija galėjo Džogjakartos žemės drebėjimo seismines bangas sutelkti tiek, kad jos sukėlė pakankamą seisminę įtampą poslinkio linijoje ir išprovokavo išsiveržimą, net jeigu jis įvyko už daugiau kaip 200 km.²⁵ Dėl šių tyrimų kilo rimtas iššūkis tvirtinantiems, kad ugnikalnį išprovokavo grėžimas, ir privertė industrinius „abejonių pirklius“ patikėti nelauktais ir nešališkais šaltiniais. Po tyrimų specialistų protus kaip niekada anksčiau užvaldė netikrumas.²⁶ Anot vieno geologo išvados, „mes galbūt niekada nesužinosime, kas buvo galutinė priežastis, ar tai vis tiek būtų įvykę ir netgi ar anksčiau gautas įspėjimas būtų apsaugojęs nuo didesnės katastrofos, jei slėgis ir toliau būtų didėjęs“.²⁷ Kalbant apie Lusi, geologiją – antropoceno sąvoką paremiantį mokslą – persekioja neapsisprendimas. Ši epistemologinė neapsisprendimą lydi dideli politiniai statymai: naftos įmonė nori, kad išsiveržimas būtų pripažintas stichine nelaime (tada ji išvengtų atsakomybės), o nukentėjusieji pageidauja, kad jis

22 Jim Schiller, Anton Lucas, Priyambudi Sulistiyanto, „Learning from the East Java Mudflow: Disaster Politics in Indonesia“, *Indonesia*, 2008, vol. 85, p. 62.

23 Michael Manga, Maria Brumm, Maxwell Rudolph, „Earthquake Triggering of Mud Volcanoes“, *Marine and Petroleum Geology*, 2009, vol. 26, p. 1785–98.

24 Naomi Oreskes, Erik Conway, *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, New York: Bloomsbury Press, 2010.

25 Matteo Lupi, Erik H. Saenger, Florian Fuchs, Stephen A. Miller, „Lusi Mud Eruption Triggered by Geometric Focussing of Seismic Waves“, *Nature Geoscience*, 2013, vol. 6, p. 642–46.

26 Iš tiesų teiginys, kad išsiveržimą sukėlė žemės drebėjimas, neseniai paneigtas: Mark R. P. Tingay, Maxwell L. Rudolph, Michael Manga, Richard J. Davies, Chi-Yuen Wang, „Initiation of the Lusi Mudflow Disaster“, *Nature Geoscience*, 2015, vol. 8, no. 7, p. 493–94.

27 Paul Davis, „Natural Hazards: Triggered Mud Eruption?“, *Nature Geoscience*, 2013, vol. 6, no. 8, p. 593.

būtų įvardytas pramonės sukelta nelaime ir už ją atsakingieji būtų privers-ti jiems išmokėti kompensacijas. Svarbiausias klausimas yra toks: ar Lusi yra politinis įvykis su geotermine reinkarnacija, ar geoterminis įvykis su politine reinkarnacija. Šiuo metu jis yra ir viena, ir kita.²⁸ Siūlau jį vadinti „spektraline akimirka“ – ne tik neapsisprendimo, bet ir dvasių bei vaiduo-klių laikmečiu.

Akmenų viltis

Ramiomis popietėmis, tikėtina, pamatysite per jūros užliejamas purvingas Lusi seklumas zujančius žmones. Kartkartėmis jie pasilenkia pakelti kokį akmenuką ir atidžiai jį apžiūri, o tada vėl numeta arba įsideda į juosmens rankinę. Sakoma, kad tie akmenys tėra niekučiai – vaikiški stiklo rutu-liukai. Vis dėlto jie vis tiek juos renka, kruopščiai nušveičia švitrinu po-pieriumi, su akivaizdžia meile ir atsidavimu stengiasi išryškinti tinkamus kontūrus, juose slypinčius prasmės atspalvius. Dėl to vieni akmenys įgauna delfino, kiti – žmogaus veido formą. Dar kiti turi organinių kvarco gijų ar gyslų, dėl kurių sukuriama drakono, liūto ar mirusio karaliaus akies pavi-dalai. Masas Hadis – vienas iš tokių akmenis kolekcionuojančių žmonių. Taip pat jis yra mitinės Madžapahitų (*Majapahit*) imperijos karališkosios šeimos palikuonis ir pranašautojas (*waskitó*), pasižymintis dvasios akimis, kurios permato viską kiaurai, iki pat anapusybės (*mata batin*). Turėdamas dvasios akis, Hadis taip pat geba atskirti paprastus akmenis nuo unikalių lobių – šiuose purvynuose toks įgūdis itin reikalingas.

Vieną dieną, kai leidau laiką su Hadžiu, pas mane užsuko *tukang ojek* – motociklo taksi vairuotojas – su daiktu, kurį rado purvingoje seklu-moje. Tas daiktas atrodė kaip suakmenėjęs ryklio dantis. Įgaubtas lūpinis paviršius, dantytumo stoka danties kraštuose ir šaknies tvirtumas leido manyti, kad dantis kadaise priklausė atlantiniam pilkšvajam rykliui (lot.

28 2008 m. Amerikos naftos geologų asociacija žengė sau neįprastą žingsnį ir balsavo dėl purvo srauto priežasties. Pirmininkaujant škotų geologui, kuris laisvalaikio dirbo futbolo teisėju, dauguma iš keturiasdešimt dviejų Keiptauno susitikime dalyvavusių geologų sutiko dėl to, kad Lusi buvo antropogeninis reiškiny, kurį sukėlė naftos įmonė. Trys geologai nustatė, kad purvo vulkanas buvo gamtos reiškiny ir jį sukėlė Džogjakartos žemės drebėjimas. Tačiau svari mažuma iš dvidešimt devynių mokslininkų nustatė, kad arba įrodymai yra „neįtikimi“, arba kad kaltas abiejų priežasčių derinys. Žr.: James Morgan, „Mud Eruption ‘Caused by Drilling’“, BBC News, 2008 m. lapkričio 1 d., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/sci-ence/nature/7699672.stm>. Šis nesugebėjimas atskirti stichinės nelaimės nuo antropogeninės rodo pagrindinį antropoceno bruožą: gamta praranda savo, kaip „gamtos fakto“, epistemologinę poziciją ir vis dažniau tampa ginčytina tikrove – panašiai kaip ir dvasios.

Isurus oxyrinchus). Jis tikriausiai gyveno ir nugaišo maždaug prieš 2 mln. metų, o vėliau tapo dalimi pleistoceno sluoksnio, iš kurio iškilo daugiausia to vulkaninio purvo.²⁹ Vis dėlto Hadžiui tai buvo visai kas kita, nes palei dantis vainiko vidurį buvo matyti kažkokio dalyko kontūras – smailus daiktas. „Čia yra... – pareiškė jis po tam tikros pauzės, – kažkas ypatingo. Ar matote jo viduje *krisą*? Jis kilęs iš Madžapahito imperijos.“ Tai, ką netyčia aptiko *oje*ko vairuotojas, buvo dvigubas *krisas* – su karališkąja valdžia siejamas durklas, galinga magijos priemonė. „Pasiimk jį ir saugok“, – nurodė Hadis tam vyrui, savo ranka užskleisdamas jo radinį gniaužiantį delną.

Tokie daiktai kaip šis dantis-durklas tampa asmeniniais lobiais, žmogaus palikimo ir amuletų arsenalo dalimi. Šie daiktai laikomi paslėpti arba įtaisomi į žiedus apsaugos sumetimais. Labai dažnai manoma, kad jie turi stebuklingos galios (*hasiat*), kuri juos radusiems neša laimę (*rezeki*). Tokie daiktai – labai vertingi, nes yra kupini gyvybės: įrodo suakmenėjusį dvasių gyvenimą, kuris klesti nuodingame kraštovaizdyje. Kalbama, kad šie akmenys atkeliauja iš pagrindinio Lusi žiomens, o jame gyvena milžiniškos gyvatės dvasia. Arba tiksliau, pats žiomuo yra gyvatė, ugnikalnio dvasia sargė (*penunggunya*), iš kurios pilvo giliai po žeme išeina tie akmenys ir daiktai. Šie lobiai iš tikrųjų yra gyvatės dvasios bezoarai. Nuo renesanso laikų iš Azijos į Europą medicinos tikslais gabenami ir parduodami gyvatės akmenys (*mustika ular*) ir kiti bezoarai visoje Indonezijoje laikomi galingais ir stebuklingais priešnuodžiais.³⁰ Tie suakmenėję daiktai, išmetami iš purvo ugnikalnio viduryje esančios milžiniškos gyvatės dvasios, primena tokius bezoarus – potencialiai didelę dvasinę galią (*kesaktian*) turinčius objektus.

Dvasių formų paieška purvingos Javos seklumos akmenyse yra vienas iš daugybės įvairiausių būdų prisivilioti laimę magijos priemonėmis. Laimė, arba *rezeki*, gali įgyti daugybę formų, iš kurių ne visos susijusios su pinigais. *Rezeki* gali pasireikšti tuo, kad jūsų gyvenime atsiranda sutuoktinis (-ė), vaikas, darbas, pripažinimas, sėkmės ar pinigų. Tai reiškia gyventi gerą gyvenimą, jausti pasitenkinimą, ramybę ir laimę. *Rezeki* susijęs su likimu. Tai – veikiau egzistencinis ir socialinis, ne tik finansinis dalykas. *Rezeki* siekis magijos priemonėmis vadinamas *pesugihan*, kurį galima prisivilioti padedant daugybei tikrai įvairaus plauko dvasių. Pavyzdžiui, ant šventojo Kawi

29 Norėčiau padėkoti profesoriui Gillesui Cuny – suakmenėjusių ryklių ekspertui iš Liono Klodo Bernaro universiteto (Lyon 1) – už pagalbą nustatant šio danties paleontologinę tapatybę.

30 Peter Borschberg, „The Euro-Asian Trade in Bezoar Stones (Approx. 1500–1700)“, in: *Artistic and Cultural Exchanges between Europe and Asia, 1400–1900: Rethinking Markets, Workshops, and Collections*, ed. by Michael North, Surrey, U.K.: Ashgate, 2010, p. 29–43.

kalno laimę galite pelnyti, jei pastebėsite, kaip ant žemės nukrinta *derwandaru* medžio (lot. *Eugenia uniflora*) lapas. Arba galite užmegzti ryšius su juodojo šerno dvasia, vadinama *babi ngepet*. Ši dvasia padės pasiversti juodoju šernu, kuris gali nepastebėtas vogti iš kitų žmonių. Laimę gali atnešti medžiai, šernai ir gyvatės, tačiau, norint juos sutramdyti, reikia kompensacijos – atsakomojo užmokesčio (*tumbalan*). Kalbama, kad juodasis šernas mainais už savo atneštus turtus paprašo iš žmogaus kūdikio. Hadis teigė, kad 2012 m. Sidoarjo kapinėse ieškantieji tokių atsakomųjų dovanų išniekino vaikų kapus – išsinešė visus palaikus.

Nuo pat Lusi išsiveržimo 2006 m. dvasinis nerimas nuolat lydėjo ir tebelydi svajones apie laimę. Nors pasaulinių kasybos konsultavimo įmonių inžinieriai, nesėkmingai bandydami užkimšti žiomenį, į jį suvertė šimtus cemento rutulių ir geležinių grandinių, žmonės visoje Indonezijoje nerimauja, kad žiomens dvasiai globėjai kaip atsakomasis užmokestis slapta įmesta valdžios pasamdytų ir galvų kolekcionierių parūpintų žmonių galvų.³¹ Taip manoma todėl, kad, kaip ir dauguma Indonezijos ugnikalnių, Lusi purvo ugnikalnis yra ne tik geoterminis, bet ir dvasinis darinys – kerštinga ir pikta geodvasia.³² Norint nuraminti tokią didžiulę nelaimę lėmusią dvasią, reikia ypatingos magijos. Todėl 2006 m. šimtas mistikų iš visos Javos dalyvavo vietos mastu organizuotame renginyje. Per jį, siekiant sustabdyti purvo srautą, buvo bandoma pasitelkti paranormalias galias, atsakomuosius užmokesčius ir raminančius ritualinius aukojimus (*sesajen*).

Purvo politika

Laimės paieškos magijos priemonėmis – viena iš daugelio strategijų, kurių žmonės imasi siekdami kompensuoti pražūtingą purvo srauto poveikį savo gyvenimams. Masui Hadžiui – penkiasdešimt vieneri, jis skurdžiai gyvena ir dirba mokyklos automobilių stovėjimo aikštelės sargu. Popietes jis praleidžia jūros užliejamoje purvingoje seklumoje, o kai neieško akmenų, yra vienas iš kelių dešimčių dėl purvo iškeldintų vyrų, kurie pardavinėja piratinius DVD apie Lusi išsiveržimą ir siūlo mokamas keliones motociklais – daugiausia

31 Gregory Forth, „Heads under Bridges or in Mud“, *Anthropology Today*, 2009, vol. 25, no. 6, p. 3–6.

32 Judith Schlehe, „Cultural Politics of Natural Disasters: Discourses on Volcanic Eruptions in Indonesia“, in: *Culture and Changing Environment: Uncertainty, Cognition, and Risk Management in Cross-Cultural Perspective*, ed. by Michael Casimir, New York: Berghahn Books, 2008, p. 275–99.

purvynų atvykstantiems apžiūrėti Indonezijos katastrofų turistams. Hadis vedęs antrą kartą. Jo pirmoji žmona mirė, kaip jis pats sako, „nuo streso“: socialiniai įsipareigojimai privertė jų šeimą su tolimais giminaičiais pasidalyti pinigais, kuriuos jiedu gavo iš naftos įmonės kaip pirmą kompensacijos dalį. Netekusi tų pinigų, šeima negalėjo pasistatyti naujo namo, ir Hadžio žmona mirė iš sielvarto.

Tokių istorijų kaip Hadžio pasitaiko dažnai. Nukentėjusiųjų kova dėl kompensacijos už prarastus pajamų šaltinius tebėra ilga ir varginanti. Reaguojant į purvo srautą, 2007 m. prezidento dekretu (Perpres 14 / 2007) nelaimės zona buvo padalyta į dvi dalis. Dekretu reikalauta, kad naftos įmonė „Lapindo“ išmokėtų 3,8 trilijono rupijų (338 mln. JAV dolerių) kompensaciją žmonėms, gyvenusiems vadinamojoje nukentėjusioje teritorijoje. Sykiu valstybė iš savo biudžeto sutiko sumokėti beveik dvigubai didesnę sumą (6 trilijonus rupijų, arba 534 mln. JAV dolerių) už nukentėjusios teritorijos ribų įsikūrusiems kaimo gyventojams. Šis sprendimas buvo laikomas susitarimo, įvykdyto politiškai tarpininkaujant Susilo Bambangso Yudhoyono (SBY) vyriausybei ir jos koalicijos partneriui „Golkar“, dalimi. O Bakrie buvo ne tik „Lapindo“ bendrasavaininkis, bet ir vienas svarbiausių „Golkar“ veikėjų³³ Įtariama, kad SBY vyriausybė apsaugojo Bakrie konglomeratą nuo visiškos atsakomybės. „Bakrie Group“ paprašyta sumokėti tik dešimtadalį visų apskaičiuotų katastrofos išlaidų mainais į „Golkar“ paramą netvirtai SBY vyriausybei.³⁴ Tokie sandoriai Indonezijos politikoje yra įprastas dalykas, jais grindžiami ir čia paplitę kaltinimai korupcija.³⁵

Nepaisant kilniadvasiško politinio susitarimo, „Lapindo“ įvairiomis politinėmis, teisinėmis ir prievartos taktikomis siekė atidėti vyriausybės nustatytos kompensacijos išmokėjimą nukentėjusiesiems. Įmonė įsteigė savo filialą „PT Minarak Lapindo Jaya“, kuris rūpinosi kompensacijomis, tačiau vietiniai gyventojai mano, kad pagrindinis bendrovės tikslas buvo įsiskverbti į nukentėjusiųjų sudarytas protesto grupes, jas suskaldyti iš vidaus ir „bal-singiausiems“, manais už politinį lojalumą, išmokėti visas kompensacijas.

33 2009 m. buvo išrinktas „Golkar“ pirmininku ir ja naudojosi kaip platforma savo kampanijai, kad 2014 m. taptų Indonezijos prezidentu. Kampanija iš esmės sužlugdė ją lydinti „Lapindo“ katastrofos stigma, dėl kurios Bakrie ir toliau laikomas politinės galios, godumo ir korupcijos įsikūnijimu.

34 Hasyim Widhiarto, „Aburizal Could Be Forced to Settle Lapindo Mudflow“, *Jakarta Post*, 2014 m. rugsėjo 30 d., <http://www.thejakartapost.com/news/2014/09/30/aburizal-could-be-forced-settle-lapindo-mudflow.html>.

35 Žr.: Nils Bubandt, *Democracy, Corruption, and the Politics of Spirits in Contemporary Indonesia*, London: Routledge, 2014.

Ieškantiesiems akmenų purvingose seklumose jų neoficiali motociklų taksi asociacija, padedanti vežioti turistus po vietovę, kartu atstoja ir politinę organizaciją. Jie sako, kad tai vienintelė likusi nukentėjusiųjų grupė, kuri pasipriešino kyšio pavidalu įmonės mokamoms išmokoms.

Kitos suinteresuotos šalys – tarp jų policija ir teismai – ne tokios ištikimos šių žmonių šalininkės. 2009 m. Rytų Javos regioninė policija atsisakė baudžiamojo tyrimo prieš „Lapindo“, o šis sprendimas, kaip įtariama, buvo priimtas darant spaudimą – įtakos jam turėjo naftos įmonės mokami kyšiai.³⁶ 2014 m. Konstitucinis teismas paliko galioti 2007 m. dekretą, leidžiantį naujam parlamentui, vadovaujamam prezidento Joko Widodo, daryti spaudimą „Lapindo“, kad ši išmokėtų likusius 781 mlrd. rupijų (65 mln. JAV dolerių), kuriuos įmonė tebėra skolinga nukentėjusiesiems.³⁷ Būtų galima teigti, kad tai – demokratijos pergalė, tačiau teismo sprendimu išlaikomas pirminio dekreto neteisingumas, kuriuo vyriausybė, mainais į teikiamą politinę paramą, iš tikrųjų išteisino naftos įmonę: tai Indonezijos „politika tokia, kaip ir įprasta“ (*politik seperti biasa*), SMS žinutėje pasipiktinęs man parašė vienas iš nukentėjusiųjų.

Daugybė vaiduoklių

Netekę pakankamų kompensacijų, nukentėjusieji dabar gyvena iš jų buvusius kaimus dengiančio nuodingo purvo, kuriame ieško laimės. Kovoje dėl kompensacijų, purvas jiems neretai tampa politinio pasipriešinimo simboliu. Demonstracijų dalyviai dažnai purvu išsitepa kūnus, taip protestuodami prieš cinišką naftos įmonę ir korumpuotą vyriausybę. Tačiau purvas čia – ne tik politinės korupcijos ženklas, bet ir jos rodiklis. Kalbama, kad purvas prie žiomens dar smarkiau užvirs, kai ten apsilankys vyriausybės biurokratai. Kuo aukštesnės valdininko pareigos ir kuo didesnė jo moralinė atsakomybė, tuo smarkiau virs purvas.³⁸

36 Bosman Batubara, „Resistance through Memory“, *Inside Indonesia*, 2010, vol. 101, <http://www.insideindonesia.org/resistance-through-memory-2>.

37 Hasyim Widhiarto, „Aburizal Could Be Forced to Settle Lapindo Mudflow“, *Jakarta Post*, 2014, rugsėjo 30 d.

38 Maksum H. M. Zuber, *Titanic Made by Lapindo*, Jakarta: Lafadl Pustaka, 2009.

Purvas yra kosmopolitiškas: vienu metu ir politinis simbolis, ir kosmologinis veiksnys. Politinis purvo veiksnys glaudžiai susijęs su dvasių pasauliu. Visuomenėje paplitęs pasakojimas, kad Lusi išsiveržė dėl to, kad nužudyta darbo aktyvistė taip įvykdė savo dvasinį kerštą, pabrėžia šį kosmopolitišką veiksnį.

Sidoarjo rajonas – tankiai apgyvendinta Rytų Javos teritorija, o pigios darbo jėgos gausa čia per dešimtis metų pritraukė ir tebepritraukia daugybę užsienio ir vietinių bendrovių. Taip pat Rytų Java visuomet buvo politiškai karšta vieta, nuo senų laikų čia vyksta darbo ginčai. Viena iš dvidešimt penkių dabar po purvu palaidotų gamyklų yra „PT Catur Putra Surya“ (CPS). Tai rankinius laikrodžius gaminanti įmonė, liūdnei pagarsėjusi tuo, kad buvo įdarbinusi darbo aktyvistę Marsinah, kurią 1993 m. pagrobė, išprievartavo ir nužudė nežinomi užpuolikai. Nors tas nužudymas taip ir nebuvo išaiškintas, tikėtina, jį buvo užsakęs „Naujosios tvarkos“ kariuomenės, vyriausybės ir darbdavių atstovų tinklas, siekdamas nutildyti protestuojančius darbininkus.³⁹ Tačiau Marsinah nužudymas suaktyvino Indonezijos darbininkų judėjimą dešimtajame dešimtmetyje, o pati Marsinah po mirties tapo nacionaline įžymybe.⁴⁰ Vienas iš *ojek* vairuotojų ir akmenų ieškotojų purvingose seklumose Masas Agusas man sakė, kad tuo purvo srautu Marsinah prakeikė savo žudikus. Ir iš tikrųjų, teigė Agusas, laikrodžių įmonės savininkas kinas išprotėjo dėl to, kad purvas paskandino jo gamyklą. Lusi purvas performuoja ekologinę katastrofą, politinį protestą ir dvasių siunčiamą prakeiksmą. Apie geoterminio purvo galią per dvasias kalbėti su neteisybės kupinu politiniu pasauliu sklendo legendos; jo galia, kaip sako nukentusieji, yra „keista, bet tikra“ (*aneh tapi nyata*). Ši mintis panaudojama 2012 m. filme *Hantu Lumpur Lapindo* („Lapindo purvo dvasia“). Filmas atstovauja populiariam *kino mistik* žanrui, kuriame švelni erotika derinama su daugybę Indonezijos mistinės visatos dvasių ir vaiduoklių atmainų vaizduojančiomis siaubo istorijomis. Filme pasakojama apie striptizo šokėją, kurią nužudo žmonių organų vagių gauja ir išpjauna jos širdį. Gauja išmeta kūną į Lapindo purvą, bet išsitepusi purvu dvasia pakyla, o tada persekioja gaują ir vieną po kito nužudo jos narius. Filme purvas yra dvasinis keršto už kapitalistinį tamsumą rodiklis.

39 Tim Lindsey, „The Criminal State: Premanisme and the New Indonesia“, in: *Indonesia Today: Challenges of History*, ed. by Grayson Lloyd, Shannon Smith, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2001, p. 287.

40 Leena Avonius, „From Marsinah to Munir: Grounding Human Rights in Indonesia“, in: *Human Rights in Asia: A Reassessment of the Asian Values Debate*, ed. by Damien Kingsbury, Leena Avonius, Basingstoke, U.K.: Palgrave MacMillan, 2008, p. 99–119.

Nuo nekropolitikos iki simbiopolitikos

Purvingame Lusi kraštovaizdyje vaidenasi. Jo „prakeiktas purvas“ (*kualat lumpur*) yra nekropolio ženklas, o žmonės jame išvelgia akivaizdų kontrastą šalies sostinei Kvala Lumpūrai – žmonių svajonių apie modernumą išdavystei. Šiame nuniokotame kraštovaizdyje, kurį sunaikino susipynusi godi pramonė, korumpuota politika, tektoninės jėgos ir chtoniškosios dvasios, kūno politika susilieja su geopolitika: protestuotojai išsitepa kūnus purvu, o nužudyta profsąjungos narė pasiverčia purvina keršto dvasia; darbdavys išprotėja dėl to, kad jo gamykla paskęsta purve; vyriausybė samdo galvų medžiotojus, kurių kaip trofėjai pelnytų galvos naudojamos užkimšti tai, ko nesugebėjo sustabdyti pasaulio inžinierių įmesti cemento rutuliai; geoterminio žiomens gyvatė sargė dovanoja laimės dovanas, o pats purvas yra keistai gyvas ir, atrodo, geba atskirti korumpuotus politikus nuo sąžiningų.

Toks keistas akmenų ir purvo gyvenimas byloja apie Indonezijos „spektralinę akimirką“, kurioje geologija yra politinė, politika – korumpuota, o korupciją persekioja dvasios. Tačiau purvo ir akmenų gyvenimas taip pat yra ir spektrališkumo, kuris dažniausiai būdingas antropocenui, ženklas. Juk antropocenas skatina mus įsivaizduoti pasaulį, kuriame iš ateities atvykęs ufonautas geologas Žemės kloduose aptinka žmonių buvimo įrodymų jau gerokai po to, kai mes išnykome.⁴¹ Toks mokslinę fantastiką primenantis antropoceno sąvokos pobūdis atveria galimybę dabarties akimirką interpretuoti retrospektyviai: kaip dabarties paleontologiją, kurioje patys žmonės yra pasivertę geologinėmis nuosėdomis arba vaiduokliais.⁴² Antropocene gyvybė jau yra geologinė. Šioje geologinėje vaiduoklių vizijoje dabartis kyla iš ateities, nes rūšių išlikimo galimybė labai priklauso nuo to, ką mes, žmonės, ketiname daryti dabar, vis labiau nulemtos pražūties ir mirties išnykstant akivaizdoje.

Šia prasme Hadis ir kiti žmonės, vaiduoklių lankomame teritorijoje ieškantys suakmenėjusių dvasių, kažkuo primena šiuolaikinius geologus. Pavyzdžiui, geologas Janas Zalasiewiczus savo knygoje „Planeta viename akmenėlyje“ (*The Planet in a Pebble*) viename vieninteliame akmenuke at-

41 Žr.: Naomi Oreskes, Erik Conway, *Merchants of Doubt*; Heather Swanson, Nils Bubandt, Anna Tsing, „Less Than One but More Than Many: Anthropocene as Science Fiction and Scholarship-in-the-Making“, *Environment and Society: Advances in Research*, 2015, vol. 6, p. 149–66; Jan Zalasiewicz, *The Earth after Us: What Legacy Will Humans Leave in the Rocks?*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

42 W. J. T. Mitchell, *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*, Chicago: University of Chicago Press, 2005, p. 124.

randa visos gyvybės Žemėje sudedamąsias dalis.⁴³ Zalasiewiczius – ne bet koks geologas: jis yra Tarptautinės stratigrafijos komisijos („International Commission on Stratigraphy“) – organizacijos, atsakingos už sprendimą, ar priimti antropoceną kaip mokslinį mūsų laikų pavadinimą, – Antropoceno darbo grupės pirmininkas. Laisvu nuo šio darbo laiku Zalasiewiczius apžiūrinėja akmenis. Jam taip pat atrodo, kad kiekviename akmenuke gausu vaiduoklių.⁴⁴ Kaip ir iškastinį kūrą, kiekvieno akmenuko sudedamąsias dalis, be mineralų, sudaro amorfiškos organinės medžiagos kompleksas – jų viduje susikaupę senovinės ir keistos biologijos pėdsakai: akritarchai, chitinozonai, graptolitai. Zalasiewiczų, kaip ir Hadį, domina vaiduokliški gyvybės kontūrai akmenyse: ne tik todėl, kad jie yra apie praeitį bylojančios liekanos, bet ir todėl, kad gyvenant ant katastrofos slenksčio akmenys leidžia jam svajoti apie kitokią ateitį – ateitį, kurioje pragyvenimo šaltiniai ir sėkmė atsiranda ne niokojant ir ne dėl mirties. Geologija čia atlieka *pesugihan* – laimės siekimo magijos priemonėmis – darbą suniokotame kraštovaizdyje. Antropoceno nekropolitikoje geologija tiek pat susipynusi su politika, kiek ir su vaiduokliais. Judėjime, kurio antropocenas įtvirtinamas kaip geologinis faktas, pati geologija tampa politiška. Kadangi geologams tenka pasirinkti, kurie iš daugybės žemėje, jūroje ir ore esančių radioaktyvių, pramoninių ir cheminių ženklų apibrėžia mūsų laikmetį, darosi vis akivaizdžiau, kad geologija negali atlikti to, ką Haraway yra pavadinusi „dievo išdaiga“ – t. y. pasilikti už to, kas jos tiriama, ribų. Kaip ir kiti antropoceno mokslai, geologija, diagnozuodama mūsų laiką, įsitraukia į šiuolaikinę politiką.

Kyla klausimas, kokią politiką pasirinkti: dabarties akimirkos vaiduoklišką nekropolitiką ar kitų dvasių paveikiamą politiką. Man atrodo, kad antropoceno spektro ribose apstu įvairiausių dvasių. Be abejo, čia esama ir senųjų anglies pramonės vaiduoklių, ir korumpuotos politikos šmėklų, ir tradicinio mokslo krečiamų dieviškųjų išdaigų. Tačiau egzistuoja ir kitokios, besiformuojančios politikos – simbiopolitikos – dvasių. Antropocenas suteikia mums geologinę galimybę, kad žmonės yra ateities graptolitai – suakmenėję kolonijomis gyvenantys gyvūnai, kurie patys nepastebimai rengia savo baigtį. Šis požiūrio taško pokytis yra svarbus. Modernybės laikotarpiu buvo svajojama apie ateitį, o antropocene svajojama apie dabartį, matomą iš ateities – tai toks požiūrio taško pokytis, dėl kurio mūsų nekropolitika mums

43 Jan Zalasiewicz, *The Planet in a Pebble: A Journey into Earth's Deep History*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

44 Ibid., p. 86.

patiems tampa kaip niekad akivaizdi. Kadangi paslaptingas geologijos laikas virsta politiška dabarties istorija, pasikeičia ir tai, kuo geologija kartu su kitais mokslais gali ir turėtų būti.⁴⁵ Mes visi esame to paties purvo peizažo, to paties geologinio dumblo gyventojai. Tačiau antropoceno mirties ir išnykimo kraštovaizdžių dalimi taip pat yra ištisos naujų ir netikėtų gyvybės, negyvybės ir pomirtinio gyvenimo apraiškų plejados. Prieš purvui tampant vienintele mūsų ateitimi, turėtume iš akmenų išmokti pastebėti visas mirties apsuptyje egzistuojančias gyvybės ir galimybių formas: mano nuomone, tai yra dabarties geologijos pagrindinė mintis ir magija. Toks, mano supratimu, yra ir Rytų Javos gyventojų bendravimo su dvasiomis idėjinis turinys.

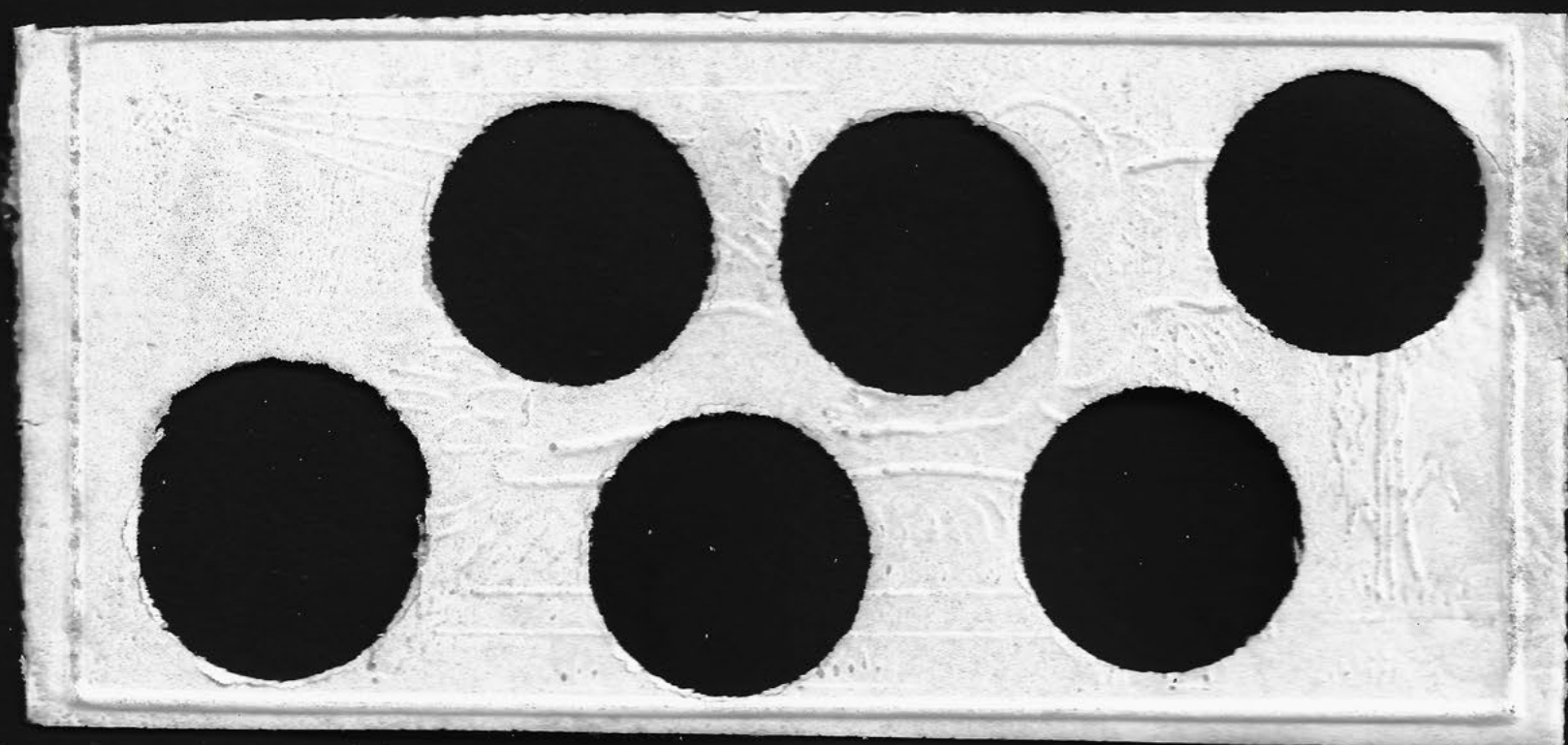
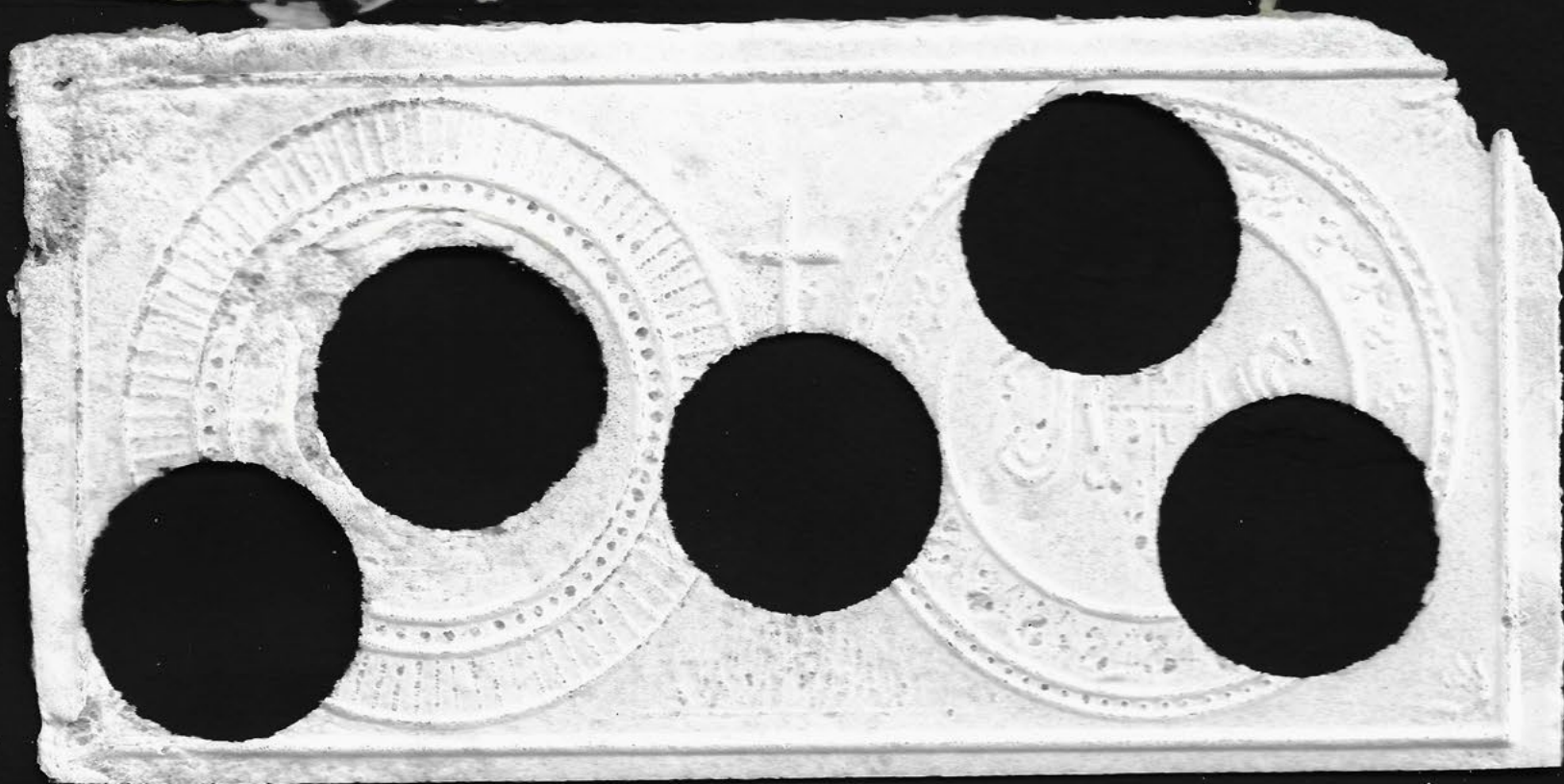
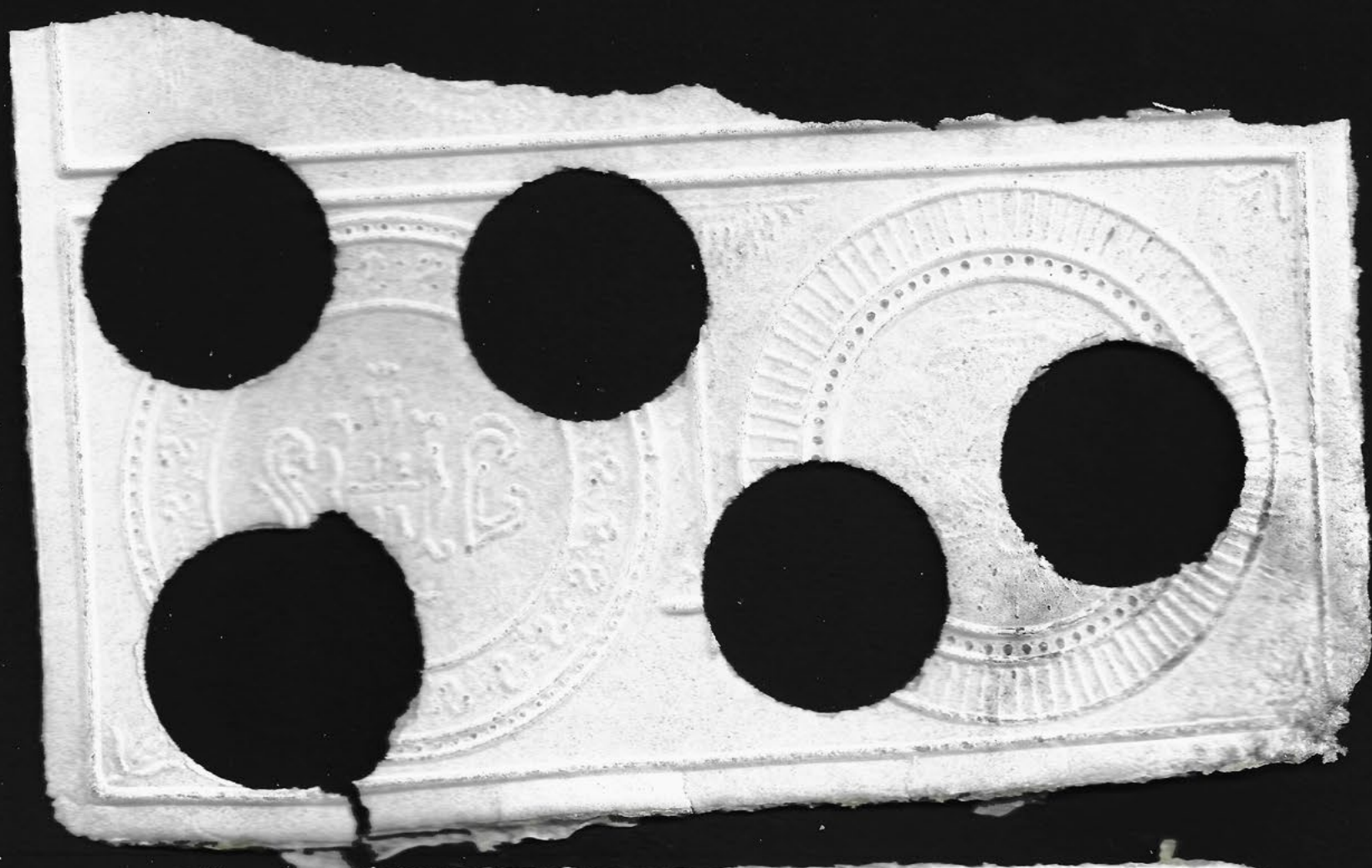
Lusi akmenyse ir purve gyvenančios dvasios primena mums, kad moksliniame, politiniame ir teisiniame nesugebėjime atskirti *antropos* nuo *geos* esama savo metafizikos. Ši metafizika gali būti proto kūrinys, iš kurio kyla mūsų dabartinės bėdos, tai yra ilgos išnaudojimo, kolonializmo ir naikinimo istorijos padarinys. Tačiau gebėjimą *bios* nuo *geos*, žmogų nuo nežmogaus atskirti praradusi metafizika taip pat teikia vilčių: nes tokia simbiopolitika, kurią išryškina ši metafizika, suteikia galimybę naujam mokslui bendradarbiauti su kitokia politika – politika, kurios galėtume pasimokyti iš dvasių. Man atrodo, kad tenykštės Indonezijos purvo ugnikalnio ir pasaulietinės antropoceno dvasios čia sudaro nerangią sąjungą – nes tiek tenykštės, tiek naujos geologinės antropoceno idėjos dvasios ragina mus pastebėti atmosferą, biosferą ir litosferą formuojančių žmogiškųjų ir nežmogiškųjų jėgų magiją. Dvasios išryškina tai, kiek į dabartinę keblią padėtį mus atvedusi nepalenkiama anglies verslo – tokio, kaip ir įprasta, – logika iš prigimties yra šmėkliška. Tačiau jos taip pat pateikia ir nesutinkančiųjų su šiuo burtininkavimu balsą. Taip sudaromos galimybės atsirasti ir veikti bendram vietinių dvasių ir naujų antropoceno mokslų frontui, kuris išaugtų iš to, kad visi pripažintume buvimo kartu su kitu magiją, simbiopolitikos žavesį.

45 Dipesh Chakrabarty, „The Climate of History: Four Theses“, *Critical Inquiry*, 2009, vol. 35, no. 2, p.197–222.

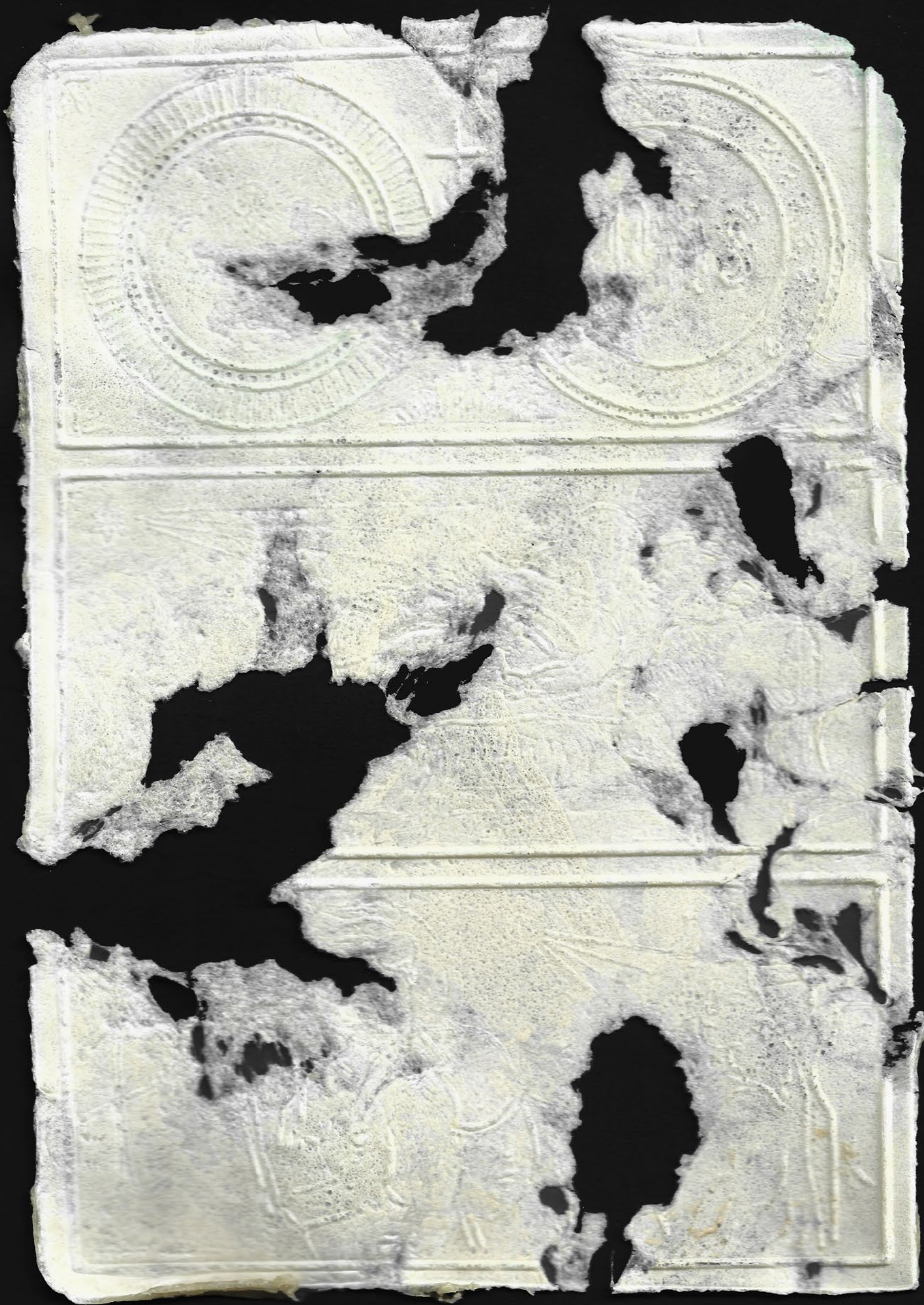

RUPERT,
Alternatyvios edukacijos programos rinktinė

KU
RY
BI
NES

DIRB
TU
VES

Skirtingų šio teksto dalių autoriai:
Tautvydas Urbelis, Rugilė Miliukaitė, Isabel Kuh, Brigit Arop

KŪ
RY
BI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

2022 m. birželį prasidėjo 10-oji Rupert alternatyvios edukacijos programa, kuria, plėtojant dialogą tarp magijos, ritualų ir meninių praktikų, siekiama nepaliaujamai tyrinėti kūrybinį tarpusavio priklausomybės ir rūpinimosi potencialą; ir visa tai – padedant rinktiniam dėstytojams. Programa sugretino kritišką tyrinėjimą ir maginį mąstymą. Šie dėmenys sudaro lanksčią sistemą, kuri dalyviams suteikia priemonių plėtoti savo praktiką ir mąstyti plačiau nei žmonių pasaulio ribos. Per šešis programos mėnesius dalyviai išbandė įvairias mokymosi formas – dalyvavo paskaitose, seminaruose, peržiūrose ir mokslinėse išvykose. Jau gerai pažįstami užsiėmimų formatai buvo papildyti, tad dalyviai kviešti įsitraukti į veiklas, kurios kvestionuoja tiek pedagoginės praktikos, tiek mūsų kasdienio gyvenimo normas. Toliau – apie jų nueitą kelią, stabtelint tose vietose, kur buvo dalijamasi žiniomis ir kur jos buvo kuriamos. Nuolankiai dėkojame visiems įveikusiems šią kelionę kartu su mumis!

Programa prasidėjo „**Agency Agency**“ seminaru ir dviejų dienų praktiniu užsiėmimu. **Roelis van Herptas** ir **Viktorija Meniakina** pasidalijo praktinėmis žiniomis ir gudrybėmis, kaip profesionalams išsilaikyti kultūros ir menų lauke. Per užsiėmimą „Profesinis tobulėjimas menų srityje“ aptartos dažniausios šios srities problemos ir pateikta profesionalių pastabų apie dalyvių darbų aplankus, kūrybines paraiškas ir rinktinius projektus. Be to, „Agency Agency“ atskleidė organizacinių modelių, projektų finansavimo ir paraiškų rašymo subtilybių – tokios žinios būtinos tiek siekiant profesinės sėkmės, tiek ieškant alternatyvių būdų būti šioje pasaulyje.

KŪ
RY
BI
NĖS
DIRB
TU
VES

Antrą programos savaitę dalyviai nuvyko į **Žeimių dvarą**, kur susipažino su molekulinio išsaugojimo, vietinių amatų ir ontologinio gydymo pasauliu. Šios temos palietos per **Domo Noreikos** vestą ekskursiją ir seminarą „Aikas Žado laboratorija 2022: Biomimetinis centras“. Vėliau dalyviai tyrinėjo tebevykstančius restauravimo procesus ir eksperimentavo su įvairiomis natūraliomis medžiagomis. **Eglė Ambrasaitė** pristatė savo tyrimus ir meninę praktiką, susijusią su giminystės ryšiais tarp nežmonių, lytimi grįstomis biopolitikos, kūno jautrumo, meilės ir toksiškumo priemonėmis. Marškinėlius su vilko atvaizdu vilkintis kietasis vietinis amatininkas **Artūras Narkevičius** suteikė progą įgyti praktinių patirčių: gaminti žvakes ir prisiliesti prie šieno pynimo technikų. Saulei pasislėpus už išraiškingo senojo dvaro fasado ir įsivyravus šiltos vasaros nakties žaismingumui, atsiskleidė ir įspūdingi dalyvių karaokės įgūdžiai.

Kita tiriamoji kelionė dalyvius nuvedė į vaizdingąjį Dzūkijos kraštą. Šį kartą jie susipažino su vietos gamta ir liaudies amatais: miške rinko grybus ir tradicinėje molinėje krosnyje kepė duoną. Dienos ritmą padiktavo avių priežiūros praktikos **Verpėjų rezidencijoje**, kurias atlikti padėjo **Laura Garbštienė**. Programos dalyviai stebėjo, kaip avys ganomos, kaip kerpama jų vilna, prie šių darbų prisidėjo ir patys. Vėliau suverpta vilna buvo nudažyta, o tam panaudotos aplinkinėse ganyklose surinktos gėlės (iš pradžių jos buvo mirkomos, tada nuoviras kaitinamas ant ugnies). Apsilankymą vainikavo visų kartu kepama duona: dalyviai mokėsi tešlos maišymo ir minkymo gudrybių, taip pat sužinojo, kad svarbu neskubėti, nes prieš valgant duona turi „pailsėti“. Tradicinė sodyba virto fantastiška vieta, kurioje buvo dalijamasi liaudies pasakomis, svajonėmis ir net keliomis savybo istorijomis.

KŪ
RY
DI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

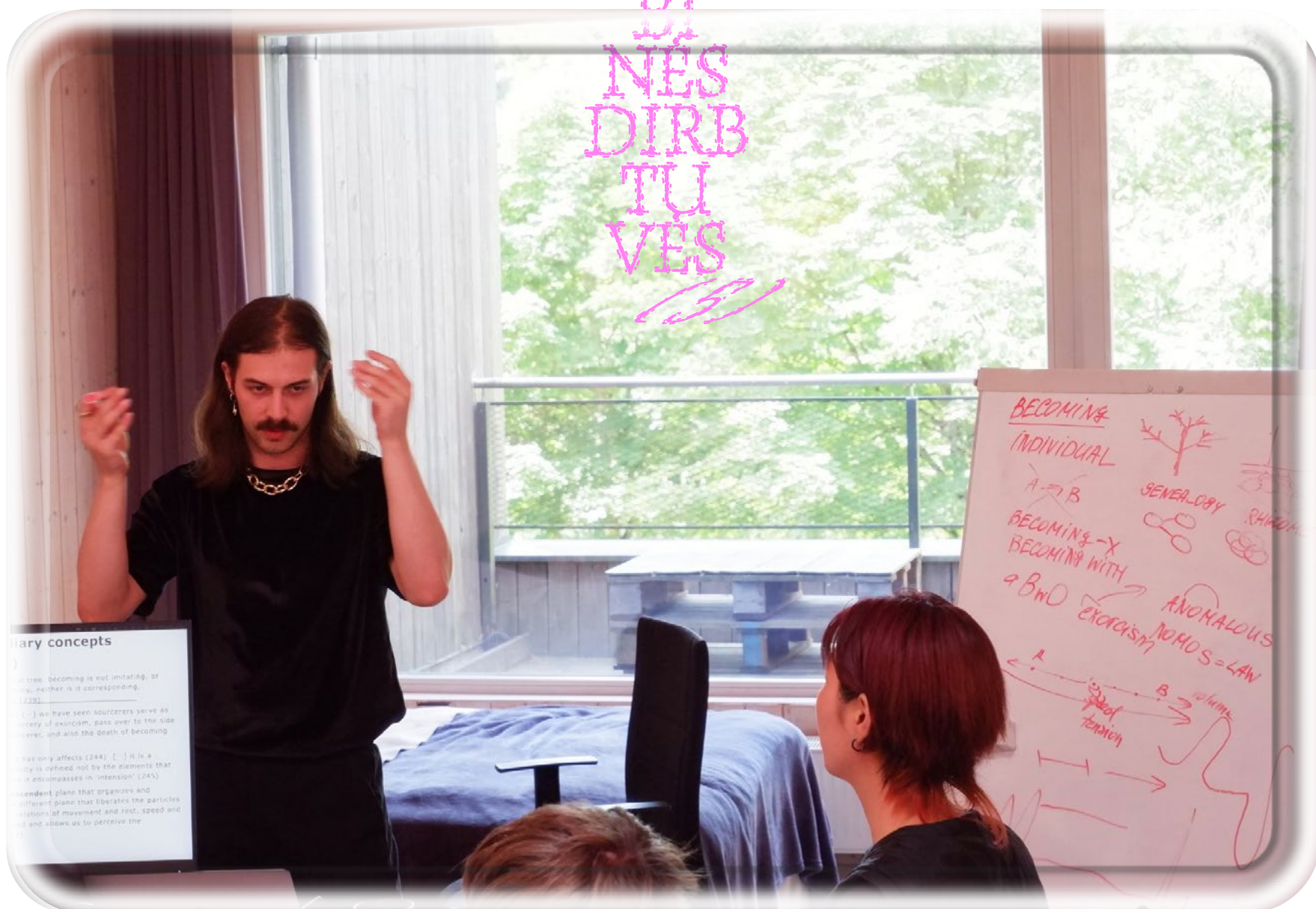

Žaluma alsuojančios liepos viduryje dalyviai kartu su mokytoja **Nisha Ramayya** nagrinėjo kalbą ir garsus. Per jos dirbtuves grupė sutelkė dėmesį į skaitymą, vertimą, klausymą, rašymą ir jų sankirtas. Dirbtuvėse dominavo kalbinių neįmanomybių tema, kuri nagrinėta tiek visų kartu, tiek po vieną, pasitelkus garsus, triukšmą, rašymo pratimus ir poetinio jautrumo atmainas. Per eksperimentą dalyviai uždavė su reprezentacija susijusius klausimus, prikėlė kolektyvines patirtis, suvokė kalbai būdingą ribotumą ir atrado būdus klausytis. N. Ramayya taip pat pradėjo Alternatyvios edukacijos programos viešųjų pasikaitų ciklą – pateikė kūrybinį-kritinį pristatymą „Susirašinėjimas kaip netvaringas tiltas ir klausymas kaip vandenynas“. Dalyviai buvo kviečiami įsigilinti į susipynusias gilaus klausymosi, mantrų kelio ir socialinės kritikos realijas.

KŪ
RY
DI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

(3)

Toliau programos dalyviai atliko rašymo ir komandinio darbo užduotis –su dėstytoju **Denisu Petrina** tyrinėjo raganų, demonų ir kanibalų epistemologiją. Per jo vedamas dirbtuves grupės nariai, naudodamiesi konkrečiomis akademinės filosofijos priemonėmis, skaitė Michelio Foucault, Silvios Federici, Eduardo Viveiros de Castro, Eugene'o Thackerio, kitų autorių tekstus ir juose mistinei bei maginei tipologijai mėgino rasti atramą. Skaitydami, piešdami, braižydami žemėlapius, dalyvaudami protų talkose ir dalydamiesi informacija, užsiėmimų pabaigoje dalyviai kompleksiau suvokė ne tik tai, kas sukūrė šiuos archetipus viduramžiais, bet ir tai, kas juos palaiko iki šių dienų.

Pirmą programos dalį dalyviai užbaigė siuvimo fabrike, dėstytojos **Mary Maggic** dirbtuvėse „Vaidinant didingą vienas kito sureikšminimo jūrą“. Jose tyrinėtas iš mūsų kūnų, erdvės ir laiko besisunkiantis toksiškumas. Per dirbtuves grupė visame pastate ieškojo medžiagų, kad iš jų rituališkai sukurtų intuityvią ~~scenografiją~~ ir pagilintų savo santykius su molekulėmis, materija ir kompiuteriu transformuotais personažais. Dirbtuvės baigėsi pastatytu triukšmo kompozicijos spektakliu, kuriame minėta scenografija ir buvo panaudota. M. Maggic taip pat dalyvavo viešų paskaitų ciklo pokalbyje su **E. Ambrasaite** „Iš naujo įsisavinant toksiškumą“. Renginyje žiūrovai buvo kviečiami apsvarstyti ir performuluoti atliekų ir santykiškumo, priimant vienas kito sureikšminimą, temas.

KŪ
RY
DI
NĖS
DIRB
TU
VES

Antroji programos dalis prasidėjo vieša filmo „Be burnos. I dalis“ (2020) peržiūra ir **Dorotos Gawėdos** bei **Eglės Kulbokaitės** pokalbiu, kurį moderavo Tautvydas Urbelis. Dalyviai diskutavo apie užbaigto kūrinio užkulisius ir tyrimo metodologijas, bendradarbiavimo taktikas, sankirtas ir įvairius patiriamus keblumus. Po to vyko knygos „Dirvos žinias“ (autorės – D. Gawėda ir E. Kulbokaitė) skaitymai.

Programą tęsė atvira **Bones Tan Jones** paskaita: ji(s) pristatė savo tarpdisciplininę praktiką, sujungiančią performansą, vizualiuosius ir bendruomeninius menus, muziką ir kūno praktikas. Dalyviai buvo kviečiami diskutuoti apie sudėtingus skirtingų sričių ryšius, gydymo praktikas ir gerų žygio batų svarbą per piligrimines keliones. Po atviros paskaitos vyko kūrybinės dirbtuvės. Dalyviai tyrinėjo savo pasitikėjimo lygį, per judesius išmėgino įvairias kūno praktikas, patyrė ~~mišką~~ ir pakylėjo vieni kitus padėdami fiziškai ir emociškai. Bones vedžiojo dalyvius rituališkumo, meditacijos ir magijos keliais – per dirbtuves buvo atliekamos neaiškos lyties (*queering*) liaudies dainos ir kartu skaitoma poezija. Vėlyvą vakarą gimė improvizuota pasitikėjimo žymė – tatuiravimas „**DSL**“ erdvėje.

Rugsėjo pabaigoje programą tęsė paskaita ir seminaras „Uola, kuri atbaido tigrus: simpatinė magija abejonių pasaulyje“, kuriems vadovavo **Matthew Postas (Post Brothers)**. Atviros paskaitos dalyviai buvo kviečiami ieškoti magijos, ritualų ir meno praktikų tarpusavio sąsajų. Ypatingą dėmesį, remdamasis ontologijos teorija, Matthew skyrė ~~laikui~~ ^{laikui} ir erdvės suvokimo kontekstui, be to, skatino keisti mąstymo kryptį plečiant antropologinio požiūrio ribas. Skaitydami Timothy Mortono tekstą „Realistiška magija: daiktai, ontologija, priežastingumas“, seminaro dalyviai galėjo pasigilinti į objektinės ontologijos teoriją, o per seminarą išsamiai ją aptarti.

Rudenį, šiltoms, spalvingoms dienoms besikeičiant į vėsius vakarus, dalyviai buvo pakviesti į **Árono Birtalano** ir **Gabrielio Widingo** dirbtuves „Mutantų pasaulio kūrimas, nepaklusnūs tinklai ir mistiniai santykiai“. Dalyviai kūrė prototipus, kuriuose susipynė vaidmenų žaidimai, dalyvaujamas menas, mistikos ir tarpininkavimo praktikos. Áronas ir Gabrielis pristatė „žaidybinių klausimų“ idėją, pabrėždami bandymus, žaismę ir nesėkmes, o ne visko ~~apgalvojimą~~ iš anksto. Perskaite G. Widingo „Kitas kūnas yra įmanomas / Kūno B nėra“, dalyviai pasiūlė dalyvavimo ir sąveikos žaidimų prototipus.

KŪ
RY
BI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

Spalio mėnesį įvyko vieša paskaita „Pokyčių darbas nėra savaime suprantamas ir gali būti sau išnaudotojiškas“ bei Berlyne leidžiamo laikraščio „**Arts of the Working Class**“ atstovių **Dalios Maini** ir **Amelie Jakubek** kūrybinės dirbtuvės „Darbo sąlygos, kokia kaina?“. Dirbtuvėse buvo pateikti kitų grupių ar kolektyvų pavyzdžiai, siekta įveikti grupių organizavimo, įvardijimo ir patyrimo iššūkius. Dalyviai buvo provokuojami ieškoti skirtumų ir tik po to panašumų, kad išryškėtų nevienodi grupių formavimosi aspektai. Vėliau seminare pristatyta „Holograma“ – socialinė technologija, kurią sukūrė Cassie Thornton, remdamasi Graikijos solidarumo klinikų modeliu. Grupė įsitraukė į rūpinimosi vieni kitais patyrimą ir apmąstė konkrečius iššūkius, kuriuos būtų galima įveikti remiantis kolektyvinio darbu.

KŪ
RY
DI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

Artėjant Visų šventųjų dienos, rašytoja ir akademikė **Simone Kotva** pakvietė dalyvius į eksperimentinį bendradarbiavimo seansą, kuris padėjo patirti ne tik žmogiškų pasaulių jutimo meną. Viešos paskaitos dalyviai savo dėmesingumo dvasioms praktikas priskyrė pokolonijinei teorijai ir gilinosi į magijos kaip dėmesingumo ir skirtingų rūšių diplomatiją palengvinančios technikos sampratas. Vėliau dirbtuvėse daugiausia dėmesio buvo skirta įvairiems vadinamojo pašalinimo (*utesittning*) – Šiaurės šalių liaudies magijos praktikuojamo žinių rinkimo ir iniciacijos apeigų – aspektams. Dalyviai kartu su S. Kotva kvietė dvasias, kad gautų žinių iš augalų, akmenų ir t. t. Užsiėmimas baigėsi praktiniu bendravimu (savanorišku) su dvasiomis istorinėse kapinėse.

KŪ
RY
BI
NES
DIRB
TU
VES

Paskutinį viešą pranešimą skaitė menininkė **Joey Holder**, savo praktiką pristčiusi kaip „pasaulio sukūrimo“ formą, kurią sudaro daug prieigos prie kūrinio taškų: pasakojimas, informacija, atvaizdai, vaizdo įrašai ir interneto svetainės. Pasitelkdama įvairias medijas ir technikas, J. Holder išsamiai papasakojo apie tai, kokios svarbios jos kūrybai yra mimikrijos, alchemijos, maskuotės ir prisitaikymo sąvokos ir kaip ją įkvepia tokios temos kaip organinis skaičiavimas, materijos ir informacijos susilieėjimas bei vis stiprėjantis mūsų ryšys su technologijomis. Remdamasi Karen Barad mintimis apie visa, kas mus supa, prigimtinių susipynimą, J. Holder ~~pakvietė~~ ^{pakvietė} susipažinti su savo kurtais skystais daugialypių komponentų pasauliais. Programos pabaigoje J. Holder padėjo dalyviams ruošti parodai *Adero* ir pasidalijo asmeninėmis išvalgomis apie jų praktikas.

KŪ
RY
BI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

Programa 2022 m. lapkričio pabaigoje finišavo baigiamaisiais renginiais: paroda *Adero* ir Alternatyvaus meno edukacijos sambūriu. Paroda, kurią sudarė 2022 m. vasarą ir rudenį programos dalyvių sukurti darbai, eksponuota buvusioje siuvimo fabrike „Lelija“. Čia, be baigiamojo renginio, buvo įrengta ir „DSL“ – laikina tyrinėjimų ir bendradarbiavimo projektų erdvė, tapusi svarbiausia susibūrimų vieta vykstant programai.

Alternatyvaus meno edukacijos sambūris – simpoziumas, kuriame savo patyrimais, susijusiais su dabartine švietimo padėtimi ir galima ateitimi, dalijosi skirtingiems požiūriams ir metodologijoms atstovaujantys pranešėjai iš viso pasaulio. Simpoziumo pranešimus skaitė: **Olga Schubert** ir **Elisabeth Krämer** (Pasaulio kultūrų namų „Naujosios abėcėlės“ mokykla), **Maarin Ekterman** („Prologue“ mokykla), **Asbjørnas Blokkum Flø** („Notam“), **Hugas Hoppingas** ir **Tautvydas Urbelis** (Rupert alternatyvios edukacijos programa). Parodą ir sambūrį lydėjo išleisti „Alternatyvios edukacijos skaitiniai“ – internetinė atviros prieigos edukacinė knygelė su unikaliais programos dalyvių sukurtais įrašais.

RUPERT,
Alternatyvios edukacijos programos rinktinė

KŪ
RY
BI
NĖS
DIRB
TU
VĖS

**10-osios RUPERT alternatyvios edukacijos
programos dėstytojai:**

Bones Tan Jones

Denis Petrina

Dorota Gawęda and Eglė Kulbokaitė

Joey Holder

Mary Maggic

Nisha Ramayya

Agency Agency (Victoria Meniakina, Roel van Herpt)

Aikas Žado Laboratory (Eglė Ambrasaitė, Domas Noreika)

Arts of the Working Class (Dalia Maini, Amelie Jakubek)

Verpėjos (Laura Garbštienė)

Áron Birtalan and Gabriel Widing

Post Brothers

10-osios programos kuratorius

Tautvydas Urbelis

BONES
ARE COMPLICATED
STRUCTURES

KEEPING
PLACES
IN THE
BODY

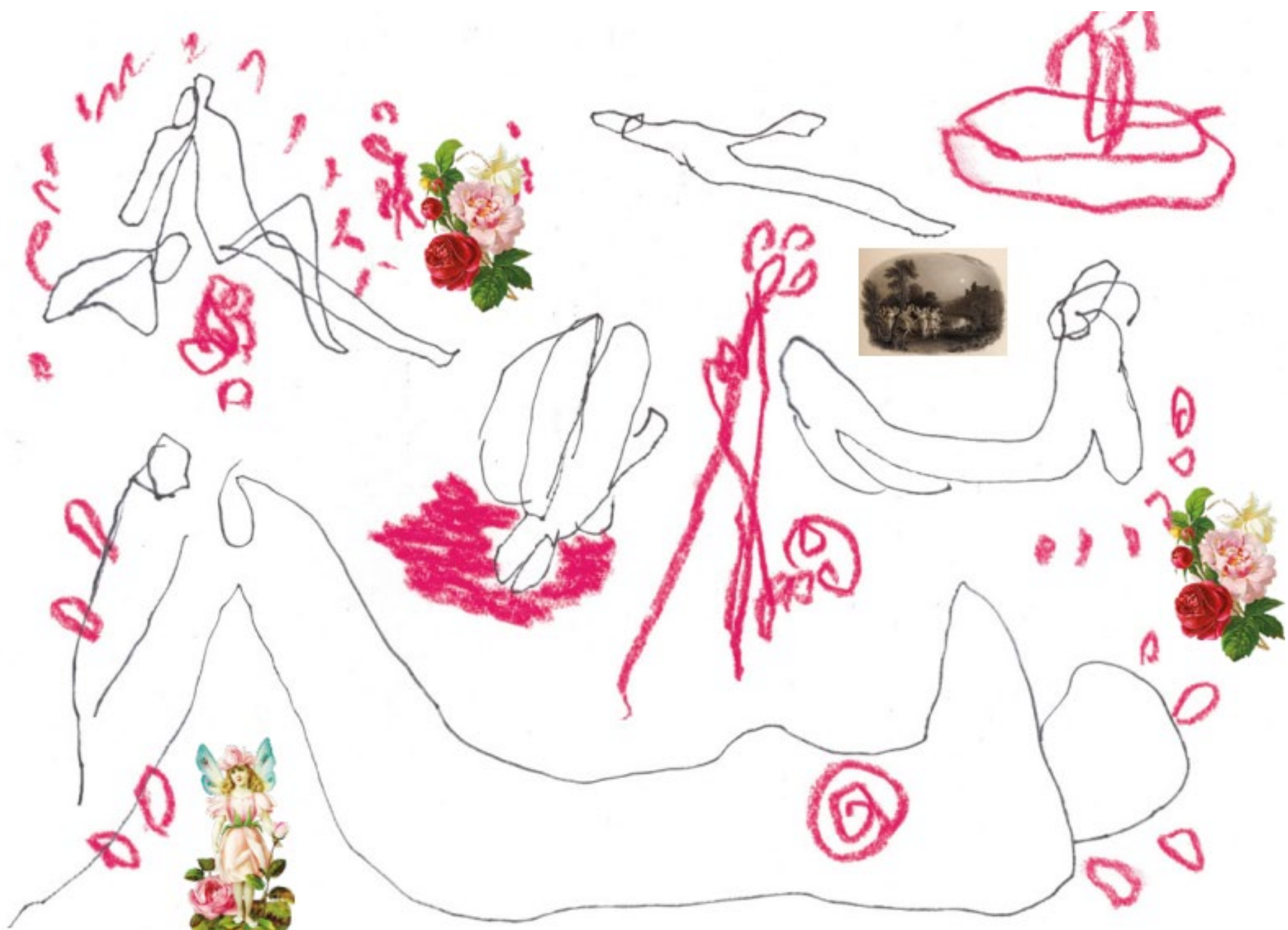

garden-forestA5MR3000

visualisations

Pirmą kartą šis straipsnis pavadinimu „Life (Un)Ltd: Feminism, Bioscience, Race“ pasirodė 2013 m. vasarą žurnale „The Scholar and Feminist Online“ (13 (1). Kviestinė redaktorė – Rachel C. Lee. Čia tekstas publikuojamas gavus autorės sutikimą.

<https://sfoonline.barnard.edu/distributed-reproduction-chemical-violence-and-latency/>

Išskirstytoji reprodukcija, cheminis smurtas ir delsa

MICHELLE MURPHY

Palaikai nugula sekliame jūros dugne. Ant jų nusėda dumblas ir smėlis.¹ Prabėga šimtmečiai, jūra išdžiūsta, palaikus slegia storas nuosėdų sluoksnis. Kadaise buvusi gyva materija transformuojasi, laukia geologiniame archyve. 1860 m. ilgai telkšojusią naftą galiausiai įveiklina pirmasis Šiaurės Amerikos komercinis naftos gręžinys Oil Springse, Kanados Ontarijo valstijoje. Skysta nafta ištryško virš medžių viršūnių, aptaškė darbininkus ir žemę bei juodai nudažė Blak Kriko upelį, kuris įteka į Sidenhamo upę, o ši įsilieja į netoliese bėgantį Sent Klerą.

Sent Klero upė yra natūralus vandens kelias, vedantis nuo didžiulio Huronų ežero – vieno iš Didžiųjų ežerų – iki mažo ir seklaus Sent Klero ežero, iš kurio vanduo pietų kryptimi toliau teka trumpa Detroito upe iki Erio ežero – dar vieno iš Didžiųjų ežerų. Sent Klero ir Detroito upės brėžia ribą tarp JAV vakariniame krante ir Kanados rytiniame. Vanduo teka iš baltaodžių Sarnijos – pramonės klestėjimo laikais Sent Klero aukštupyje iškilusio miesto – link šiuolaikinio, daugiausia juodaodžių gyvenamo, kapitalistų apleisto ir vis mažiau gyventojų turinčio Detroito pramoninių griuvėsių. Vanduo bėga per vietovę, kurioje tūkstančius metų buvo įsikūrę odžibviai, dabar išsitenkantys į tris nedidelius rezervatus padalytoje teritorijoje. Iki XX a. pabaigos šis vandens kelias tapo giliavandeniu kanalu, susijungiančiu su iki pat Atlanto besidriekiančiais vidiniais laivybos keliais. Nuo šios upės per visą

Šiaurės Amerikos žemyną eina geležinkeliai ir greitkeliai. Kadaise čia buvęs vienintelis naftos gręžinys, trumpu vamzdynu sujungtas su gretimu Petrolijos miesteliu, išaugo į Kanados chemijos slėnį, kuriame perdirbama 40 proc. šalies naftos ir chemijos produktų.²

1942 m., Kanadai siekiant apsirūpinti karo ištekliais, į pietus nuo Sarnijos esančiame Chemijos slėnyje atidaryta „Dow Chemical“ polimerinės gumos apdorojimo gamykla. 1971 m. jos atvaizdas papuošė dešimties Kanados dolerių banknotą ir tapo simboliniu nacionalinės pramonės istorijos pradžios tašku. Šiandien greta gamyklos veikia dar 60 naftos perdirbimo įmonių.³ Iš Albertos naftingųjų smėlynų 2 306 km ilgio transkontinentiniu „Enbridge“ vamzdynu nafta pulsuoja į Chemijos slėnį, kur yra perdirbama ir po visą Šiaurės Ameriką ir už jos ribų paskirstoma kitais vamzdynais, laivais bei sausumos keliais. Pensilvanijos ir Niujorko valstijose frakuojant išgautos gamtinės dujos taip pat keliauja į Chemijos slėnį. Upę kerta daugybė į JAV nutiestų vamzdynų, jungiančių ir vietines gamyklas. Pagamintos cheminės medžiagos pumpuojamos iš vienos naftos perdirbimo įmonės į kitą tarsi pašėlusioje pramoninėje matricoje. Sent Klero ir Detroito upėmis vedantis, per Chemijos slėnį nusidriekęs vandens kelias tapo aktyviu pramonės veiklos koridoriumi, kuriame užgimė prekyba nafta ir „Ford Motor Company“. Čia nafta buvo perdirbama į benziną automobiliams, gaminami ir patys automobiliai, kalamas plienas, rafinuojama guma, stirenas, chloras, perchloretilenas (cheminiam valymui) bei plastikai, XX a. tapę vartotojiško kasdienybės spektaklio dekoracijomis. Naftos chemijos produktai, perėję Chemijos slėnį, atgimė naujais pavidalais.

Šiame straipsnyje, pradedant Sent Klero upės naftos chemijos pramonės istorija, apmąstoma reprodukcija, cheminės medžiagos ir laikas.

Reprodukcija ir infrastruktūros

Kas laikytina reprodukcija? Kur vyksta biologinė reprodukcija? Kūnuose – tikėtinas atsakymas, galbūt paremtas gimimo naratyvu, prisodrintu genitalijų, spermos, kiaušinėlių, giminystės ir šeimos ryšių, kontracetinių priemonių ir heteronorminių ateičių, žadančių kažką artimą „geram gyveni-

2 EcoJustice, *Exposing Canada's Chemical Valley: An Investigation of Cumulative Air Pollution Emission in the Sarnia, Ontario Area*, Toronto: EcoJustice, 2007.

3 EcoJustice, 2007.

mui“, kurį sudaro namai, darbas ir emociniai ryšiai: vienas plus vienas lygu 2,4 vaiko ir šuo. Atsakymą „kūnuose“ taip pat gali lydėti pretenzijos į žmogaus teises, prievartinių rasistinių valstybių kritika ir sielvartingi pasakojimai apie per aplaidumą, dėl smurto ar nepritekliaus prarastas kūdikių bei motinų gyvybes. Tektoninio stiprumo jėgos susimoko, kad pasiūlytų mums neva akivaizdų atsakymą – kūnų mastelį. Reprodukcija vyksta kūnuose, o gyvybė klesti arba tampa nesaugi nėštumo, gimdymo ir kūdikystės metu. Bet ar tikrai reprodukcija ties tuo ir baigiasi?

Prieš dvidešimt penkerius metus Donna Haraway klausė: „Kodėl mūsų kūnai turėtų baigtis ties mūsų oda?“ Ji pasiūlė kiborgo „materialinę-semiotinę figūrą“ kaip ontologinę politiką, leidžiančią įvertinti, kaip gyva būtybė konstruojama pasitelkiant technikos mokslą.⁴ Tuo metu kai kurios feministės priešinosi kūnus natūraliomis esybėmis laikiusiai politikai ir tvirtino, kad bet kuri gamtos ir biologijos (taip pat lyties ir rasės) versija XX a. pabaigoje jau buvo nulemta technikos mokslo. Prie to galima pridurti, kad bet kokia nuoroda į gamtą ar biologiją XXI a. yra iš anksto sąlygota industrializmo paskirstytų cheminių medžiagų. Taigi būtų galima kelti kitą klausimą: kodėl reprodukcija turėtų baigtis ties mūsų kūnais? Kaip galėtume dalyvauti ontologinėje reprodukcijos politikoje ir ją kvestionuoti? Kokią svarbą reprodukcijai turi pramonės cheminės medžiagos? Kokia ji dabar, jei gyvename epochoje, kurią kai kurie mokslininkai vadina antropocenu – istoriniu laikotarpiu, kai visą gyvybę, visas ekosistemas ir visą planetą pertvarkė žmogaus veikla.⁵

Feministės technikos mokslininkės – Adele Clarke, Marilyn Strathern, Sarah Franklin, Charis Thompson, Catherine Waldby ir daugelis kitų – nemažai pasiekė stebėdamos reprodukciją kaip pagalbos reikalaujantį procesą. Remdamiesi jų darbais, apie pagalbą iš išorės pasitelkiančią reprodukciją galime galvoti kaip apie techninį ir socialinį vaisingumo srities pasiekimą. Jį nulėmė netolygus mokslinis darbas, kuriam atlikti reikia daugybės veikėjų ir praktikų – kaip, pavyzdžiui, apvaisinimo *in vitro* atveju. Feministinio technikos mokslo tyrimai, orientuoti į išorinę pagalbą pasitelkiančią reprodukciją, atskleidė, kad mikrologinės gyvybės (ląstelių, kiaušinėlių, branduolių, virusių ir pan.) gebėjimą gyvuoti, rekombinuotis, manipuliuoti ir reaguoti šiuolaikinė politinė ekonomika panaudojo kaip savotišką biologinio darbo išteklių ar biokapitalą. Gyvybės generatyvumas tampa pridėtine verte kapitalui. Dėl to

4 Donna Haraway, „Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980s“, *Socialist Review*, 1985, no. 80, p. 65.

5 Jan Zalasiewicz et al., „Are we now living in the Anthropocene“, *GSA Today*, 2008, vol. 18 (2), p. 4–8.

reprodukcija tyrinėjama kaip XXI a. generatyvinė, skoliniu įsipareigojimu grįsta gyvenimo ir ekonominės naudos sritis.

Išorinę pagalbą pasitelkiančios reprodukcijos sampratą galima išplėsti įtraukiant plataus masto infrastruktūrą: valstybės, karo, chemijos, ekologijos, agrarinę, ekonomikos, architektūros. Ji padeda, keičia, pertvarko, užkerta kelią, kenkia ir dalyvauja gyvybės kūrimo, palaikymo, vengimo bei transformavimo procesuose, besitęsiančiuose iš kartos į kartą. Infrastruktūra vadinu ne tik fizines vandens kelių ir vamzdynų struktūras. Infrastruktūra vadinu erdvėje ir laike išplėtotus būdus, kuriais praktika įsitvirtina pasaulyje ir ją struktūruoja. Taigi plačiąja prasme infrastruktūros sąvoka apima socialines nuosėdas, tokias kaip kolonializmo palikimas, lyčių normų atkartojimas materialioje kultūroje ar nesibaigiantis surasinimas. Kai pagalba persipina su infrastruktūra, kokia išorinę pagalbą pasitelkiančios reprodukcijos kartografijs tampa reikalinga aplinkosaugos politikai?

Siūlau terminą *išskirstytoji reprodukcija*, kuris į tai, kas laikoma reprodukcija, leidžia pažvelgti kitaip. Norėčiau išskirstytąją reprodukciją pateikti kaip klausimą apie reprodukciją, vykstančią už kūnų ribų netolygiose erdvinėse ir laikinėse infrastruktūrose. Jos vienus gyvybės aspektus palaiko, o kitų atsisako. Šios infrastruktūros skatina tam tikrus gyvenimo būdus, užkirsdamos kelią kitiems. Dėl šių infrastruktūrų kai kurios gyvybės formos tikslingai išsaugomos, o kitos netyčia pakinta. Kai kurios gyvybės formos išlieka ir nepaisant infrastruktūrų. Mąstydamą apie išskirstytąją reprodukciją, remiuosi JAV spalvotųjų feminisčių pasiūlyta reprodukcinio teisingumo sąvoka; 1989 m. Bangladeše pasirašyta Komilos deklaracija, pagal kurią gyvybės inžinerija žemės ūkyje ir žmonių kūnuose teoriškai įvardijama kaip tarpusavyje susijusių reprodukcijos santykių forma; marksistiniais feministiniais veikalais, kuriuose reprodukcijos struktūrizavimas teoriškai įvardijamas kaip esminis kapitalizmo veiksnys; čiabuvių feminizmo atmainų pasisakymus, atkreipiančiais dėmesį į smurto ir kolonializmo tęstinumą tarp kartų; ir *queer* tyrimais, kvestionuojančiais ateities įsivaizdavimo būdų heteronormatyvumą.⁶ Šiuo minėtų kritinių šaltinių įkvėptu straipsniu siekiu mąstyti apie reprodukciją ne kaip, visų pirma, apie įkūnytą, pirmyn judantį, lūkesčiais paremtą generatyvinį procesą, bet, greta arba vietoje to, labiausiai

6 Žr., pvz.: Asian Communities for Reproductive Justice, „Looking Both Ways: Women's Lives at the Crossroads of Reproductive Justice and Climate Justice“, 2009; Farida Akhter, Wilma Van Berkel, Natasha Ahmad, „The Declaration of Comilla: FINRRAGE-UBINIG International Conference 1989“, Dhaka: UBINIG, 1989; Cindi Katz, „Vagabond Capitalism and the Necessity of Social Reproduction“, *Antipode*, 2001, vol. 33 (4), p. 708–727; Winona La Duke, *All Our Relations: Native Struggles for Land and Life*, Boston: South End Press, 1999; Andrea Smith, „Queer Theory and Native Studies: The Heteronormativity of Settler Colonialism“, *GLQ*, 2010, vol. 16, p. 41–68.

noriu išnagrinėti delsos ir kartų laiko klausimą bei cheminių reprodukcijos infrastruktūrų sutrikdytą gyvybės atsiradimą.

Cheminių medžiagų infrastruktūromis vadinu erdvėje ir laike išsidsčiusias pramoniniu būdu atsiradusias chemines medžiagas, kurios yra gaminamos ir vartojamos, juda atmosferoje, nusėda kraštovaizdyje, plaukia vandens keliais, yra išskalaujamos iš prekių, reguliuojamos (arba nereguluojamos) valstybių, stebimos ekspertų, projektuojamos pramonės įmonių, įsisavinamos organizmų, patenka į fiziologinę apykaitą, bioakumuliuojasi maiste, laikui bėgant suyra arba išlieka. Sąvoka „chemijos infrastruktūros“ įvardiju ir įsivaizduoju įvairius pramoninių cheminių medžiagų kelius, kuriais jos skverbiasi į žmogaus (ir ne tik jo) gyvenimą bei jį struktūruoja. Chemijos infrastruktūros gali būti tiek reguliuojamos, tiek nereguluojamos, tiriamos ir vis dėlto neaiškios. Žinias apie cheminių medžiagų infrastruktūrą kaupia daugybė skirtingų disciplinų ir ekspertų bendruomenių, tačiau itin fragmentiškai: vieni ekspertai tiria chemines medžiagas žuvyse, kiti projektuoja dūmtraukius, tretį diagnozuoja ligas. Dar kiti jaučia cheminių medžiagų infrastruktūrą dirbdami ir gyvendami pramoninių cheminių medžiagų prisotintose vietose. Chemijos infrastruktūrose kasdienis kvėpavimas, gėrimas, uodimas gali tapti žinių kaupimo momentais. Svarbu ir tai, kad cheminių medžiagų infrastruktūros laiko ir erdvės požiūriu yra ekstensyvos: išskirstytos, translokalios, susiejančios gamybos ir vartojimo momentą, peržengiančios valstybių sienas, sklindančios įvairiais gyvenimo masteliais. Jos yra laikiškai netolygios, nes kai kurios cheminės medžiagos greitai suyra, o kitos – priešingai, išlieka ilgą laiką. Kai kurios cheminės medžiagos sukelia tiesioginę organizmų reakciją, o kitų poveikis išryškėja tik po kelių kartų, nes organizmai, ekologinės sistemos ar net visos planetos atmosfera pažeidžiami palaipsniui.⁷

Būtent šį cheminių medžiagų infrastruktūrų laikinį aspektą – jų lėtumą, patvarumą, delną – noriu apsvarstyti plačiau. Delsa – tai atsilikimo sinonimas. Tai laiko tarpas tarp dirgiklio ir atsako, tarpas tarp vieno įvykio ir kito. Techniniu požiūriu delsa medicinoje panaši į inkubacinį periodą. Delsos laikas yra vėlavimas tarp užsikrėtimo ir tapsmo užkrečiamu. Tai taip pat gali būti laikas tarp cheminio poveikio ir pasireiškusių simptomų. Būti uždelstu, latentiniu reiškia „dar nebūti“ – tai tarsi dar neišreikštas potencialas, dar nepajauta praeitis.

RUPERT,

Alternatyvios edukacijos programos rinktinė

Michelle Murphy

Išskirstytoji reprodukcija, cheminis smurtas ir delsa

Laiko požiūriu delsa – tai laukimas, kol praeities padariniai pasieks dabartį. Taigi delsa yra judėjimas iš praeities į dabartį ar net ateitį, atvirkštinė laikinė orientacija į laukimą – kai dar-ne-ateitis perorientuoja dabartį. Lygiai taip pat ekologiniame laike delsa įvardija, kaip praeities cheminės medžiagos galiausiai atkeliauja į dabartį ir sutrikdo jos reprodukciją. Delsa įvardija, kaip praeitis iš naujo suaktyvinama. Dėl delsos ateitis tampa iš anksto pako-reguota.

*Gyvenimas palei
Sent Klero upę*

Esu linkusi teigti, kad delsa svarbi norint suvokti cheminių reprodukcijos infrastruktūrų, su kuriomis susiduriama Sent Klero upės rajone, laikiškumą. Būdama tankiai išplėtos chemijos infrastruktūros vieta, Sent Klero upė yra ne tik labai svarbus naftos chemijos tinklo mazgas, bet ir praeities industrializacijos nuotekų prisotinto kraštovaizdžio dalis. Nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio, vykstant įvairiems pramoniniams procesams, į šio regiono vandenį, orą ir žemę patekdavo ir tebepatenka perteklinės gamybinės cheminės medžiagos. Nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio, o gal ir seniau, tarša cheminėmis medžiagomis Sent Klero upėje buvo visuotinio nerimo ir mokslinių tyrimų objektas. XX a. 8-ajame dešimtmetyje statant „Meilės kanalą“ (esantį netoliese) išaiškėjo, kad upės pakrantėse sandėliuojamas pramoninis dumblas. Regionas išsiskiria savo požemine geologija – druskų telkiniais su natūraliais požeminiais urvais, kuriuose galima laikyti pramoninį dumblą. Kiekvieno iš 73 Kanadai priklausančiame upės krante esančių požeminių urvų turis prilygsta trimis didelėms antžeminėms naftos talpyklėms. XX a. 7-ąjį dešimtmetį prie Erio ežero klestėjo pramonė, ilgainiui pasiekusi ir ežerą maitinančias upes. 1969 m., prieš pat patekdama į Erio ežerą, užsiliepsnojo į tuo metu užterščiausia upę visose JAV laikytą Kajugą išsiliejusi nafta. Nereguliuojamos pramonės atliekos upes pavertė tirštomis ir degiomis. Nerimas dėl vandens keliams daromo akivaizdaus cheminio poveikio paskatino ankstyvuosius aplinkosaugos reglamentus, tarp jų ir 1972 m. sudarytą pirmąjį dvišalį Didžiųjų ežerų vandens kokybės susitarimą, papildomai sugriežtintą 1978 m. Šis reglamentavimas nulėmė, kad nuo 9-ojo dešimtmečio atliekos dūmtraukiais buvo nukreiptos į orą. Dabar padangę palei Sent Klero upę „puošia“ kylančių garų pliūpsniai.

Tačiau praeitis sugrįžo dar tame pačiame 9-ajame dešimtmetyje. 1985 m. iš „Dow Chemical“ eksploatuojamo urvo į Sent Klero upę nutekėjo skystos pramoninės atliekos ir joje išniro krepšinio aikštelės dydžio toksiško dumblo sankaupa, pavadinta „Sarnijos gniutulu“ (*Sarnia Blob*). Gniutulas susiformavo po to, kai į upę nutekėjo 2 500 galonų (per 11 tūkst. litrų) perchloretileno. Jis susimaišė su anksčiau išsiliejusiomis cheminėmis medžiagomis, sudarydamas arseno, vario, kadmio, chromo, geležies, švino, gyvsidabrio, nikelio, cinko, polichlorintų bifenilų (PCB), heksachlorbenzeno, fosforo, chromo ir mangano, alyvos, riebalų ir mažiausiai trisdešimties toksiškų junginių, vadinamų poliaromatiniais angliavandeniliais, mišinį.⁸ Už išsiliejimą „Dow“ paskirta 16 tūkst. dolerių bauda, o dumblui išsiurbti išleista per 1 mln. dolerių. 1978 m. Susitarimą dėl Didžiųjų ežerų vandens kokybės peržiūrėjusios tarptautinės jungtinės komisijos pirmininkas Maxwellas Cohenas šioje teritorijoje slypinčias toksiškas chemines medžiagas apibūdino kaip „pramoninės praeities kerštą“ cheminei dabarčiai. „Šis kerštas įgauna įvairias formas“, aiškino jis. „Įmonės, kurios teisėtai veikė prieš 50 m. [...], išpylė medžiagas, kurios dabar pasirodė esančios mirtinos arba pusiau mirtinos [...]. Niekas jų nekontroliavo nei prieš 50 metų, nei prieš 40 metų ar netgi prieš 30 metų.“⁹ Praeitis atideda smurtą dabarčiai.

Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjęs pramonės klestėjimo laikotarpis vadinamąjį Didžiųjų ežerų rūdžių juostos regioną XXI a. paliko su griūvančiomis gamyklomis, bedarbių pilnais miestais ir cheminių medžiagų atliekomis. Šiuolaikiniame pasaulyje dėl upių ir ežerų dugnų, kuriuose archyvuojama materialinė cheminė praeitis, ginčijamasi. Jei dugno nuosėdas būtų bandoma pašalinti, jos susijudintų ir naujam gyvenimui prikeltų nuodingas praeities liekanas. Tačiau upių ir ežerų dugnai nėra sustingę laike – jie toliau juda, jais teka vanduo. Polichlorinti bifenilai, nors ir uždrausti XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje, vis dar slūgso Sent Klero upėje ir Erio ežere, intensyviai kaupiasi pakrantėse ir kanaluose. Kadangi ši upė yra ir giliavandenis laivybos kanalas, jos krantai aktyviai ardomi arba tikslingai gilinami, tad išjudinamos ir nuosėdos. Cheminis archyvas nebėra uždelstas.

8 Environment Canada, Ontario Ministry of Environment, „Pollution of the St. Clair River (Sarnia Area)“, Ontario Ministry of Environment, 1985, paskutinė redakcija 2012 m. vasario 14 d., <http://www.cbc.ca/archives/categories/environment/pollution/troubled-waters-pollution-in-the-great-lakes/revenge-of-the-industrial-past.html>.

9 Radio interviu „As It Happens“, 1979 m. kovo 19 d., paskutinė redakcija 2012 m. vasario 14 d. <http://www.cbc.ca/archives/categories/environment/pollution/troubled-waters-pollution-in-the-great-lakes/revenge-of-the-industrial-past.html>.

Nepaisant pramonės poveikio Sent Klero upės ekosistemai, gyvybė joje niekur nedingo. Padugnės zonoje ir požeminiuose sluoksniuose gyvenantys organizmai intensyviai įsisavina ir prikelia cheminę praeitį. Kuo gyvesnis padugnės sluoksnis, tuo sparčiau uždelsta cheminių medžiagų praeitis grįžta į mitybos grandinę – į žuvų, o vėliau galbūt į pramogai ar išgyvenimui žvejojančių žmonių organizmus.

Iš dviejų pusių „Sonoco“ ir „Shell“ spaudžiama amživnangų pirmoji tauta – nedidelė odžibvių bendruomenė, kurios protėviai nuo seno gyveno prie Sent Klero upės. Amživnangų pirmoji tauta (Kanados vyriausybės vadinama biurokratinio vardu „Sarnijos indėnų rezervatas 45“), anksčiau buvusi kolonizuota bendruomenė, dabar reikalauja suvereniteto nedidelei 1 280,5 ha teritorijai, kurią supa didžiųjų tarptautinių korporacijų – „Imperial Oil“, „Sunoco“, „Shell“ – naftos perdirbimo gamyklos ir senoji polimerų gamykla. Pastaraisiais metais amživnangų pirmosios tautos aplinkosauginio teisingumo aktyvistai kartu su vietos gydytojais, mokslininkais ir teisininkais užfiksavo pirmąją akivaizdų proporcijos tarp gimstančių berniukų ir mergaičių sumažėjimą. Ir jis nebuvo susijęs su konkrečia ūmia pramonės ar branduoline avarija. 1999–2003 m. tik 35 iš 100 bendruomenėje gimusių vaikų buvo berniukai.¹⁰ Tad cheminė praeitis dabartyje pasireiškia nebūtimi – negimusiomis gyvybėmis.

Ši bendruomenė atsiduria skirtingų valdžios formų – Pirmųjų tautų savivaldos, Ontarijo valstijos ir Kanados aplinkosaugos reglamentų, JAV ir Mičigano valstijos, kontroliuojančių kitą upės krantą, taip pat prie Erio ežero esančio Ohajo – kryžminėje ugnyje, o kiekviena jų siejasi su skirtingomis valstybinėmis agentūromis ir požiūriais į istoriją. Kanada – pagrindinė JAV naftos tiekėja, todėl išlieka labai suinteresuota silpniau reguliuojamose regionuose turėti erdvę naftos gamybai ir perdirbimui. Chemijos slėnyje būtent konsorciumas, o ne valstybė matuoja oro kokybės lygį. Net apie šią vietą kaupiamos žinios yra stipriai užterštos pramonės.

Dėl šios priežasties žinias apie Chemijos slėnio cheminių medžiagų infrastruktūrą turėtume perimti ir iš amživnangų aplinkosaugos aktyvistų, ekologų, vietinių ir tarptautinių nepelno siekiančių organizacijų. Viena iš jų – „Global Community Monitor“. Pavyzdžiui, jos atstovai iš gyventojų surenka kibirus su vandens mėginiais ir siekia dokumentuoti cheminių

medžiagų lėtinių poveikių samplaiką, kurios beveik nematuoja Kanados vyriausybė.¹¹ Pastarąjį dešimtmetį amživnangų pirmosios tautos bendruomenei žalingas išoriško cheminių medžiagų perviršio poveikis buvo stebimas atliekant jos narių sveikatos tyrimus ir kuriant kūno žemėlapius, kuriuose fiksuoti gyvenimo Chemijos slėnyje padariniai. Nuolatos dėti tokias pastangas sunku, nes sudėtinga pritraukti lėšų, be to, vietiniai gyventojai priversti ir toliau ieškoti darbo Chemijos slėnio gamyklose. Nors mėginių ėmimas kibrais ir panašios pastangos gali padėti užfiksuoti dabartinį medžiagų poveikį, o bendruomenės apklausos – stebėti sudėtinį poveikį sveikatai, nė vienas šių žinių kaupimo būdų nesuteikia duomenų apie laiko aspektą: praeities poveikio nulemtas vėlesnes sveikatos problemas. Aplinkosaugos teisingumo aktyvistams teko išmokti skaudžią pamoką: cheminė žala ne tik kilnojama *erdvėje* kraunant didžiąsias rietuves, prekiaujant toksiškomis medžiagomis ir strategiškai išdėstant gamyklas – ji taip pat perkeliama ir laike. Tad atsakomybė už ją neišsitenka vieno žmogaus gyvenime, ji bioakumuliuojasi arba itin ilgai išlieka, peržengdama reglamentų veikimo ribas bei keliaudama į tolimą ateitį.

Tiesa, amživnangų aktyvistų gretas papildė ir visos Kanados čiabuvių aktyvistai, mobilizavęsi pasipriešinti Albertos naftingųjų smėlynų eksploatavimui. Nuo Ramiojo vandenyno iki pat Sarnijos nusidriekę vamzdynai paskatino išsibarsčiusias bendruomenes susiburti bendram politiniam tikslui. Jų aktyvizmas žymi naują istorinę čiabuvių politikos erą, anišinabių pranašystėje įvardytą kaip aplinkos niokojimo metas, kai sukils septintoji karta nuo kolonizacijos laikų. Išpranašauta ateitis atėjo – savo konstitucines sutartines teises nuo naftos chemijos kapitalistų ginančios Kanados pirmųjų tautų bendruomenės intensyviai ir geografinė prasme plačiai vykdo aktyvią veiklą. Šios pastangos peraugo į judėjimą „Idle No More“, kurio pavadinimas („Nebeneveiksnūs“) aiškiai žymi laikinę transformaciją į pasipriešinimo susivienijimą.¹²

Jei amživnangų tautoje negimusios gyvybės ir yra praeityje išlietų cheminių medžiagų pasekmė, dėl laiko tėkmės šį priežastinį ryšį sunku atsekti. Tai viena pagrindinių problemų, susijusių su cheminėmis medžiago-

11 Aamjiwnaang First Nation Health and Environmental Committee, <http://www.aamjiwnaangenvironment.ca/index.html>; Global Community Monitor, „Aamjiwnaang First Nation Bucket Brigade“, paskutinė redakcija 2007 m. gegužės 17 d., <http://www.gcmonitor.org/article.php?id=582>. Žr.: apie aplinkosaugos teisingumo veiklą, vykdomą Ados Lockeridge ir Rono Plaino; Isaac Luginaah, Kevin Smith, Ada Lockridge, „Surrounded by Chemical Valley and 'Living in a Bubble': The Case of the Aamjiwnaang First Nation, Ontario“, *Journal of Environmental Planning and Management*, 2010, vol. 53 (3), p. 353–70; Dayna Nadine Scott, „Gender-Benders: Sex and Law in the Constitution of Polluted Bodies“, *Feminist Legal Studies*, 2009, vol. 17, p. 241–26; t. p. filmą *The Beloved Community* by Pamela Calvert/Plain Speech (California Newsreel, 2007).

12 „Idle No More“, <http://idlenomore1.blogspot.com/> [žiūrėta 2013-01-06].

mis, kurios veikia kaip reprodukciniai toksinai arba gali sukelti vėžį. Poveikis nebūtinai juntamas iš karto, tačiau pasireiškia vėliau – ateityje. Kaip teigia antropologė Lochlan Jainn, dėl nevienodo cheminių medžiagų išplitimo erdvėje ir laike žmonės „gyvena pagal prognozę“.¹³ Struktūriškai tai reiškia gyvenimą nežinomybėje, ar juos asmeniškai palies statistinė tikimybė, ar pasireikš tam tikras simptomas, retrospektyviai ir numanomai reiškiantis galimą žalą.

Endokrininę sistemą imituojančios cheminės medžiagos delną dar pailgina, nes šios medžiagos ypač stipriai veikia besiformuojantį vaisių – negimusią, būsimą gyvybę. Dėl to endokrininę sistemą imituojančios cheminės medžiagos, tikėtina, turi įtakos būsimų palikuonių sveikatai. Kūniška reakcija gali pasireikšti tik ateities kartoms – potencialiai dar gimsiantiems anūkams. Pavyzdžiui, ištyrus estrogeninės cheminės medžiagos bisfenolio A (BPA) poveikį nėščioms pelėms, nustatyta, kad reikšmingas poveikis pasireiškia ne tiek gimdoje esančiam vaisiui, kiek jame besiformuojantiems kiaušinėliams, taigi potencialiems anūkams, kurie dar negimė.¹⁴ Šiuo atveju prie Sent Klero negimusios gyvybės, ko gero, yra jų senelių patirto poveikio padarinys. Vadinasi, amživnangų tautos lyčių proporcijos pokytis gali būti uždelstas atsakas į prieš dvi kartas patirtą poveikį. Tai taip pat gali būti tęstinio, daugkartinio, besikaupiančio, iš kartos į kartą perduodamo poveikio padarinys – poveikio, peržengiančio tam tikrą ribą, tačiau netampančio epistemologiškai įskaitomu.

Endokrininę sistemą ardančių cheminių medžiagų galimą praeities poveikio vaidmenį negimusiems amživnangų tautos vaikams sunku įrodyti. Netoliese esančioje Sarnijoje tokių lyčių proporcijos pokyčių nepastebėta. Kiti žinomi žmonių lyčių proporcijos pokyčiai siejami su ūmiu poveikiu darbovietėje arba pramoninėmis avarijomis. Beveik nėra atlikta valstybės finansuojamų tyrimų, kurie padėtų spręsti šią problemą. Priešingai, lyčių santykio pokyčius ir kitokį toksinų poveikį reprodukcijai gerokai dažniau tiria vietiniai gėlo vandens biologai. Nustatyta, kad palei Sent Klero upę silkinių kirų populiacijoje mažėja patinų ir dažniau žūsta patinų embrionai. Kaimaniniai vėžliai tapo „feminizuoti“. 45 proc. baltųjų ešerių Sent Klero upėje yra tarpi-

13 Sarah Lochlann Jain, „Living in Prognosis: Toward an Elegiac Politics“, *Representations*, 2007, vol. 98 (1), p. 77–92.

14 Martha Susiarjo et al., „Bisphenol A Exposure in Utero Disrupts Early Oogenesis in the Mouse“, *PLoS Genetics*, 2007, vol. 3 (1).

nės lyties.¹⁵ Taigi daugeliui gyvūnų rūšių – paukščių, žuvų ir roplių – ne tik kartų mastu pasikeitė gyvenimas, bet ir materialinės galimybės jį tęsti laike, daugintis.

Ypatingu endokrininę sistemą ardančių cheminių medžiagų poveikio Didžiųjų ežerų vandens keliuose indikatoriumi tapo grundalas rubuilis. Tai iš Europos kilusi žuvis, pirmą kartą aptikta Sent Klero upėje 1990 m. Veikiausiai čia ji pateko su laivų balastiniu vandeniu. Nuo to laiko grundalai rubuiliai sparčiai paplito visuose penkiuose Didžiuosiuose ežeruose. Grundalai rubuiliai yra dugninės žuvys. Kitaip tariant, jos minta mikroorganizmų ir midijų sluoksniu, gyvuojančiu padugnės zonos paviršinėse nuosėdose. Terminas „padugnių gyventojas“ (angl. *bottom feeder*) turi ir kultūrinį atspalvį, nes reiškia tam tikrą neva žemo lygio ar statuso gyvybę. Kadangi grundalas yra invazinė rūšis ir „padugnė“, ekologinio valdymo diskurse jis kriminalizuojamas ir diskriminuojamas pagal rūšį. Grundalas – tai „įtariamasis“, „nelegalas“, nepageidaujamas „imigrantas“, kurį ekologinio valdymo politika siekia išnaikinti.¹⁶ O dugno zonos midijos, kuriomis minta grundalas rubuilis, yra filtruojantieji bestuburiai, kuriuose susikaupia didelė biologinė teršalų koncentracija. Su midijomis cheminės medžiagos patenka į grundalų rubuilių organizmą ir bioakumuliojasi. Šios žuvys kaltinamos prikėlusios cheminę praeitį. Tuo pat metu jos sėkmingai plinta kaip invazinė rūšis, nes geba neblogai toleruoti taršą, o šiukšlėmis užverstas upės dugnas joms patrauklus kaip nerštavietė.

Grundalas rubuilis tapo cheminių teršalų indikatoriumi, nes jo populiacija reaguoja į endokrininę sistemą ardančias chemines medžiagas ir patiria lyties pokyčius. Ekologai gaudo grundalus rubuilius vietose, kur numanomas stiprus užterštumas, ir atlieka įvairius su žmonių kūnais negalimus atlikti tyrimus, pavyzdžiui, daro skrodimą, nustato cheminių medžiagų kiekį audiniuose ir kepenyse, įvertina lytinių liaukų būklę. Apie endokrininę sistemą ardančių cheminių medžiagų buvimą signalizuoja trumpesnis patinų urogenitalinės papilvės ilgis, pakitusi vienos iš vyriškų lyčių grundalų (mokslininkų vadinama vyriška lytimi Nr. 2) proporcija, iškreiptas lyčių san-

15 Žr., pvz., Canada, Environment, „Great Lakes Fact Sheet: Fish and Wildlife Health Effects in the Canadian Great Lakes Areas of Concern“, 2003; Shane R. de Solla, Christine A. Bishop, Ronald J. Brooks, „Sexually Dimorphic Morphology of Hatchling Snapping Turtles (*Chelydra Serpentina*) from Contaminated and Reference Sites in the Great Lakes and St. Lawrence River Basin, North America“, *Environmental Toxicology and Chemistry*, 2002, vol. 21 (5), p. 922–29; Richard J. Kavanagh, et al., „Endocrine Disruption and Altered Gonadal Development in White Perch (*Morone Americana*) from the Lower Great Lakes Region“, *Environmental Health Perspectives*, 2004, vol. 112 (8), p. 898–902; Datlaf V. Weseloh, Cynthia Perkarik, Shane R. de Solla, „Spatial Patterns and Rankings of Contaminant Concentrations in Herring Gull Eggs from 15 Sites in the Great Lakes and Connecting Channels, 1998–2002“, *Environmental Monitor Assessment*, 2003, vol. 113, p. 265–84.

16 Illinois-Indiana Sea Grant, „Gabby ‘The Low Life’ Round Goby“, http://www.iiseagrant.org/nabinvader/Lakes/suspects/suspect_gabby.html [žiūrėta 2013-01-06].

tykis (Detroito upėje retai pasitaiko daugiau patelių), tiek kiaušinėlių, tiek spermatozoidų buvimas vyriškos lyties grundalų sėklidėse.¹⁷ Tą patį rodo ir aptinkamas vitelogeninas – kiaušinio trynio pirmtakas baltymas, sintetinamas kepenyse, tačiau neišreikštas vyriškos lyties individuose, jei šie nėra veikiami ksenoestrogeno. Per pastaruosius kelerius metus vietiniuose universitetuose dirbantys studentai sukūrė biologinį testą, skirtą aptikti vitelogeniną grundaluose rubuiliuose.¹⁸ Taigi tik dvejus trejus metus gyvenantys grundalai rubuiliai tampa Didžiųjų ežerų užterštumo ženklu – gyvuoju bandiniu, leidžiančiu tirti ir kartografuoti endokrininę sistemą ardančių medžiagų paplitimą.

Queer grundalui rubuiliui pavyko išgyventi. Mokslininkai jį apibūdina kaip turintį kelias vyriškas lytis (arba morfas), ir būtent šių vyriškų lyčių pasiskirstymas pasikeičia užterštose vietovėse.¹⁹ Pokyčiai išlieka ir, nepaisant kintančios kūniškos išraiškos ir atskirų individų patiriamos cheminės žalos, yra perduodami iš kartos į kartą. Nors mokslininkai linkę subloginti gyvūnų lytį ir lyčių vaidmenis (mokslininkų supratimu, tik kai kurie organizmai dauginasi lytiškai), aš, priešingai, teigiu, kad esminis dalykas išskirstytosios reprodukcijos politikai yra ne išsaugoti atitinkamus heteronormatyvius žmogaus (ir ne tik žmogaus) kūnus, o palaikyti kartų gebėjimą išgyventi. Cheminio poveikio sukeltas lyčių proporcijos pokytis gali būti permąstomas kaip klausimas apie nepasirenkamas žmogaus (ir ne tik žmogaus) kūniškumo pertvarkas. Jos gali tapti struktūrinio smurto aktais, naikinančiais būsimos gyvybės galimybę ir vedančiais į negimusią gyvybę. Tai problema, liečianti ir iš kartos į kartą pernešamos žalos pripažinimą, ir *queer*, pakeistosios bei sukitintosios gyvybės patvirtinimą. Negimusiosios gyvybės figūra tampa ne tik tradicinės abortų politikos (ir krikščionių dešiniųjų), bet ir kartų gyvybės arba dėl netolygių praeities ir dabarties sąlygų bei pasikartojančio smurto, būdingo kapitalistinio darbo materialiai išraiškai, pakitusios gyvybės išsaugojimo problema.

17 Julie R. Marentette et al., „Signatures of Contamination in Invasive Round Gobies (*Neogobius melanostomus*): A Double Strike for Ecosystem Health?“, *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 2010, vol. 73 (7), p. 1755–64; Andrew MacInnis, Lynda Corkum, „Fecundity and Reproductive Season of the Round Goby *Neogobius melanostomus* in the Upper Detroit River“, *Transactions of the American Fisheries Society*, 2000, vol. 129, p. 136–144.

18 Lucas A. Bowley et al., „Characterization of Vitellogenin Gene Expression in Round Goby (*Neogobius Melanostomus*) Using a Quantitative Polymerase Chain Reaction Assay“, *Environmental Toxicology and Chemistry*, 2010, vol. 29 (12), p. 2751–60.

19 Julie R. Marentette, John L. Fitzpatrick, Robert B. Berger, Sigal Balshine, „Multiple Male Reproductive Morphs in the Invasive Round Goby (*Apollonia melanostoma*)“, *Journal of Great Lakes Research*, 2009, vol. 35, p. 302–308.

Laukiami pokyčiai

Cheminės reprodukcijos infrastruktūros – nuo toksiškų gniutulų ir ilgai ateityje išliksiančių nuosėdų iki gebėjimo išgyventi keičiantis kartoms – formuojasi veikiamos laiko ir delsos. Iš grundalų imami mėginiai arba gyventojų samstomo vandens bandiniai gali atskleisti tik vos pasireiškusį arba neseną poveikį. Todėl kuriant žinią egzistuoja esminis laiko atotrūkis, savaip lemiantis reprodukcinės ir aplinkosaugos politikos įsivaizdavimą. Nors nuosėdose glūdi nekontroliuojami praeities teršalai, kurių žalingas poveikis gali būti suaktyvintas dabartyje, delsa yra tiesiog problema ir nieko daugiau. Ji gali tapti būdu sustabdyti tam tikrų dalykų – tiek gerų, tiek blogų – pasikartojimą. Cheminės reprodukcijos infrastruktūros ne tik sudaro sąlygas dauginimuisi, bet ir jį netolygiai bei specifiškai paskirsto laike ir erdvėje. Gyvenant tarp daugybės reprodukciją perskirstančių infrastruktūrų, veikia daugybė praeičių – ne tik cheminių, kurios gali kitaip pakreipti mūsų ateitį.

Jei tirdami reprodukciją ir dalyvaudami reprodukcijos politikoje siekiame ne tik atkartoti, kas jau buvo, ar pasiduoti kvapą gniaužiančiam, į impulsyvius šiandienos lūkesčius orientuotam futurizmui, kaip galėtume pertraukti, papildyti arba perorientuoti šiuolaikinio technikos mokslo dėmesį gyvybės gebėjimui reaguoti ir generuoti? Delsa turi ir politinę pusę: nei generatyvumas, nei skirtingumas patys savaime nėra etiški. Kokią praeitį turėsime iškasti iš nuosėdų ir suaktyvinti? Kurias praeitis galima įtraukti į naują veiklą? Jei reprodukcija jau išskirstyta, ko laukiame?

Footsteps tread a narrow concrete path,
which was once protected by 3 pine creatures
whom swayed in unison

Clusters of moss, ferns, lichens and forest orchid
which peppered their skin now grow in disarray
within the moist flaking paint
of Lilith's windowsills.

Atmosphere hangs heavy, humid density clings close to
the skin like a wet garment.

Lunar time is fast encroaching, clouds swirling the
Sun away; orchestrating symposiums with fluorine.

Deep darkness soaks everything except for a clearing
of dim light ahead.
A faint glow deceives the senses, oscillating, teasing,
pulling forward.

You feel akin to all the chaos around you, a simmering force of instinct and survival coupled with wonder at the everpresent.

With unwavering focus your eyes trace the fizzling outlines of the basement, for the dim light offers you a sense of cure from the cold metal lining the walls

Ahead the fauna glints,
in the leath lights,
which have found a place to
penetrate, a clearing, a glade.
At the centre of which, you
observe the sparkling harmony
of many beings.

How much time has passed?

RUPERT,
Alternatyvios edukacijos programos rinktinė

HASHIA
Studio Misti
Delphine Lejeune
laura fernández antolín
Laura Marija Balčiūnaitė
Ana Lipps
Algirdas Jakas
Dovydas Laurinaitis
iolo Walker

DA LY VIAI

HASHIA

HASHIA pranašė (-as), gyvenanti(s) „d3vination“

Ji(s) transliuoja savo žinutę pasitelkdama(s) erdvinį garsą, sakomus žodžius, poeziją, muziką, didžėjų miksus ir performansus. Jo(s) tarpdisciplininis požiūris sulieja sapnovaizdžius, okultizmą, mitologijas, senąsias technologijas ir protėvių atsiminimus. Jo(s) darbai eksponuoti „Liquid Architecture“, „Acud Theater“, „Kampnagel“, „Großer Wasserspeicher“ ir kitur.

Ji(s) gyvena Berlyne / Vilniuje ir šiuo metu realizuoja „d3vination“, transliavimo / prognozavimo / būrimo platformą, ley formos sūkurių aktyvinimą dangiškajame sraute su irl vietai būdingais renginiais ir url per „Cashmere Radio“, bendradarbiaujant su kitomis radijo bendruomenėmis pasaulyje, poezija ir muzika perteikia povandeninę Lemūrijos išmintį.

Studio Misti

Įsivaizduojamas. Skaitmeninis. Fizinis

Studio Misti – tai menininkų Nicholaso Delapo ir Keroainos Linkevičos bendra kelionė.

Tai generatyvinė tarpinė erdvė, kurioje susipina mitinės anglų ir baltų istorijos, plevenančios eteryje virš įsivaizduojamų kraštovaizdžių, po kuriuos galima keliauti skaitmeniniuose pasauliuose ir fizinėse instaliacijose.

Įkūnydama transcendentinius rūkus ir jų šokį peizažuose, „Misti“ susieja protėvių kilmę ir simboliką, kvestionuoja ir tyrinėja liaudies pasakojimų paveldą, kuris formuoja požiūrį į gamtą ir visuomenę.

Tarpdisciplininių meninių praktikų jungimas, pasitelkiant jas kaip įtraukiančias priemones, „Misti“ menininkams suteikia galimybę per pasaulėkūrą aktyvinti pirmykščius ir alternatyvius buvimo būdus. Naviguodami šiose aplinkose ir su jomis sąveikaudami, menininkai tyrinėja performatyvias struktūras, daugiausia dėmesio skirdami pačiai kelionei ir augimą skatinančiam ritualui.

DA LY VIAI

~~Delphine Lejeune~~

Delphine Lejeune yra vizualinio dizaino kūrėja ir medžiagų tyrinėtoja, eksperimentuojanti su dvimačio ir trimačio spausdinimo būdu sukurtais paviršiais. Ją domina dizaino objektai bei tai, kaip jie lemia mūsų socialinę elgseną. Kurdama ji dažnai naudoja rastus skaitmeninius vaizdus. Juos ekstrapoliuodama, sluoksnis po sluoksnio performatuodama, kuria objektus ir brėžia ribą tarp skaitmeninių bei fizinių atvaizdų.

~~laura fernández antolín~~

laura fernández antolín (jis/ji) (Valladolid, 1993) plėtoja radikalaus rūpinimosi praktiką, per kurią susieja mūsų kūnus su jų kontekstu, susigrąžina pojūčius ir prieraišumą, sutelkia juos į naujus santykius, dalijasi atsparumo, kūrybiškumo ir veiksnio gebėjimais, padedančiais gyventi kartu.

Dirbdama su audiniais, tekstile, piešiniais, kvapais, tekstais bei objektais, kurdamas performansus, ji ieško įvairių galimybių paveikti diskursus, kurie įtraukia kūną ir yra betarpiškai su juo susiję. Mūsų kūnai ir jų aplinka – tai kraštovaizdžiai, kuriuose fiksuojame savo gyvenimo nestabilumą, eksperimentuojame su turimomis žiniomis ir kvestionuojame savo suvokimą apie buitį, intymumą, lytį, pasitikėjimą, bendrumą, bendruomeniškumą...

Menininkė trokšta kurti persipynusius scenarijus, kurie sukrėstų mus mūsų gyvenamose erdvėse, plėtodama ne reprezentacijos, o virvelių pygnių kalbą. Taip užklauiamos jautrios asmeninės ir kolektyvinės patirtys, jų formos, gestai ir ritualai, o švelnumas matomas kaip viltį neoliberalizmo kontekste teikianti varomoji jėga, apmąstomas (be)sąlygiškas svetingumas, gausa ir materijos transformacija, per kuriuos atsiskleidžiame.

~~Laura Marija Balčiūnaitė~~

Laura Marija Balčiūnaitė buvusi menininkė klajotoja (*flaneuse*), tampanti ritualinių įrankių kūrėja. Per hidrofeminizmą, garso terapiją, piešimą ir somatinį judesį ji išreiškia švelnumo poreikį, generuoja jausmingą energiją ir pasitelkia gydančią pažeidžiamumo galią, tyrinėja gydančios ir magiškos *femme* portreto, glaudžiai susijusio su erotine visatos tėkme, ribas.

DA LY VIAI

Ana Lipps

Ana Lipps (jie/juos) yra lietuvių-vokiečių kilmės menininkė(-as) (g. 1997 Vilniuje). Didelės apimties instaliacijomis, kuriose derina objektus, garsą, skonį ir interaktyvius elementus, ji(s) siekia lavinti žiūrovo gebėjimą priimti suspenduotas realybes ir gyventi ribinėse erdvėse. Laužydama(s) nusistovėjusias skulptūros tradicijas, paremtas dvinare žiūrovo-objekto sistema, Lipps atskleidžia gausybę galimų būsenų, taip skatindama(-as) sudaryti galimybes pokyčiams, užuot toliau darius tai, kas lengvai nuspėjama.

Ana 2019 m. baigė vaizduojamojo meno skulptūros bakalauro studijas Braitono universitete, o 2022 m. įgijo magistro laipsnį Standbergo instituto „Purvinojo meno katedroje“. Menininkės(-o) baigiamasis magistro darbas skirtas liminalumo reikšmei queer ir griūties kontekste. Dėl stipraus potencialo mesti iššūkį normatyvinėms socialinėms struktūroms liminalumas mūsų visuomenėje išstumtas į periferiją. Jis suteikia erdvę prieštaravimams ir nežinomumui. Pastaruoju metu menininkė(-as) atliko mėnesio trukmės rezidentūrą, vykdytą bendradarbiaujant „Purvinojo meno katedrai“ ir anarchistinei vaikų mokyklai „Banana Mountain“. Ji(s) taip pat dalyvavo „Door Residency“, vykusioje buvusioje kulnų gamykloje Amsterdamo.

Algirdas Jakas

Algirdas Jakas menininkas, šiuo metu gyvenantis Vilniuje, studijavęs grafiką Vilniaus dailės akademijoje ir skulptūrą Hamburgo dailės universitete (HFBK). Menininko praktika orientuota į rūpesčio, kolektyvinio nerimo temas bei skirtingas hipochondrijos formas. Neretai naudodamas su hobiais ar terapine veikla siejamas medžiagas ir derindamas jas su piešimo technika, pasitelkdamas „nerimo instrumentus“, jis tyrinėja savipagalbos praktikų bei paslaptiškumo ribas. Pastaruosius metus menininkas vykdė projektus Lentvario projektų erdvėje „Lokomotif“ bei Vilniaus galerijoje „Atletika“ duetu su Egle Ruibyte.

DA LY VIAI

Dovydas Laurinaitis

Dovydas Laurinaitis yra tarpdisciplinio meno kūrėja(s), daugiausia dirbanti(s) rašymo ir (ilgalaikių) performansų srityse su garsu, vandeniu ir ritualais. Įnešdama(s) trumpalaikiškumo į tai, kas paprastai statiška, ji(s) savo kūryboje klausia, kaip įrašas gali virsti pirminiu šaltiniu arba skaitymas – rašymo patirtimi, susikertant su platesnėmis ir asmeniškesnėmis atminties, tapatybės ir gėdos temomis.

Menininko(ės) kūrinuose forma ir tema jungiasi į daugiamates neurodiversiškų ryšių konsteliacijas, jie tampa kvietimais jungtis, nuolat siekiant pažeidžiamumo ir švelnumo – tai tarsi lengvas rūgšties tirpalas, ardantis ribas tarp individų ir suburiantis juos į kolektyvą, taip išgydydamas nuo vienatvės.

iolo Walker

iolo Walker kuria plačius generatyvinius tarpusavio pagalbos tinklus, dirbdami su žmonėmis, augalais ir planetomis. Naudodami adatas, jie savo kūryboje konfrontuoja ir su lokalaus, ir su kosminio siaubo elementais, dursto ir susiuvą kapitalizmo trūkius bei ozono skyles.

ALTERNATIVE EDUCATION PROGRAMME'S
FINAL EXHIBITION

25 NOVEMBER - 12 DECEMBER
SEWING FACTORY LELIJA, PANEKIU ST. 43, VILNIUS

A D E R O

P A
R O
D A

Dešimtoji Alternatyvios edukacijos programa baigėsi paroda „Adero“, vykusiame laikui nepavaldžios siuvyklos „Lelija“ patalpose.

Parodos pavadinimas – lotyniškas žodis *adero* – turi tris reikšmes: „atvykstu“, „dalyvauju“, „esu čia“. Tai žodis, peržengiantis kasdienybės kalbos ribas ir išsiliejantis į nežinomybę. Jo trys reikšmės – tarsi mirguliuojantys šydai, tai atskleidžiantys, tai vėl paslepiančios šešis mėnesius trukusį edukacinį procesą. Tai ~~burtas~~ ~~burtažodis~~, dar neįsitvirtinęs dabarties grimuaruose, tačiau nevaržomai aidintis didžiulėse pritemusiose seno fabriko erdvėse.

Prieš šešis mėnesius *atvykstu* žymėjo Alternatyvios edukacijos programos pradžią, tačiau kiekvienam dalyviui tai reiškė skirtingus dalykus – grįžimą iš užsienio arba pasilikimą gimtajame mieste, o galbūt persikėlimą į niekuomet anksčiau neaplankytą šalį ketinant dalyvauti programoje, apie kurią teko tik skaityti internete. Atvykimas – tai tam tikra pasitikėjimo išraiška, šuolis į nežinią, kuriam įvykti reikia ryžto ir beatodairiško užsidegimo.

Šešis mėnesius *dalyvavimas* buvo *atvykimo* tęsinys, sutvirtinęs tarpusavio pasitikėjimą ir subrandinęs santykius, kuriuos liudijo vis daugiau

ADERO PA RO DA

bendrų istorijų socialiniuose tinkluose. Programa tapo savotiška sistema, gana primygtinai reikalaujančia *dalyvauti* kūrybinėse dirbtuvėse, seminaruose ir ekskursijose. Tačiau *dalyvavimas* taip pat buvo ir žinių mainų, tarpininkavimo bei abipusio pasitikėjimo forma.

Šešis mėnesius *būti* čia reiškė būti akimirkoje, užimti erdvę ir priimti per ją sruvančius srautus. *Būti* čia taip pat reiškė tapsmą vaiduoklišku, čia susitelkiant, čia vėl ištirpstant žinių telkiniuose, paliekant pėdsakus ir tyrinėjant metaforas. *Buvimas* čia dažnai įgaudavo ~~nežemiško~~ labirinto pavidalą, kuriame edukacija persipindavo su pulsuojančiais juslingumo ir pertekliaus blyksniais. Visa tai judėjo ir siūbavo, liejosi ir lašėjo, leido tiesti griežtai neapibrėžtus kelius į ateitį.

Kaip Anna Tsing kadaise kvietė mus sekti paskui matsutake grybą per baugius sugadinto pasaulio griuvėsius*, taip ir mes kviečiame sekti „Adero“ atgarsiais bei pėdsakais per griūvančio fabriko labirintus, viliantis atrasti būdų, kaip gyventi nesaugioje ateityje.

*Tsing, Anna „Grybas pasaulio gale“ (angl. *The Mushroom at the End of the World*)

ME
NO

KU
RI

NTAI

ME
NO
KU
RI
NIAI

Algirdas Jakas

**„Žiedinės sankryžos“
(Roundabouts, 2022 m.)**

„Amerikietiški kalneliai“ (Rollercoaster)

Piešinys. Švinas, lydmetalis, epoksidinė derva. 2022 m.

„Įsuktas žvilgsnis“ (Screwed-in gaze) Piešinys. Švinas, lydmetalis, epoksidinė derva. 2022 m.

„Stuburas-kopėčios“ (Spine ladder) Piešiniai ir epoksidinės dervos skulptūra. Epoksidinė derva, akriliniai dažai. 2022 m.

„Sūkurys“ (Twister) Tapyba ant ore džiūstančio molio skulptūros. Ore džiūstantis molis, akriliniai dažai. 2022 m.

Nebereikalingi mechanizmams sraigtai ir varžtai patenka į kraujotaką, priklausydami žvilgsnį prie uždaro rato.

Dabar jie tarsi ląstelės ir kapsulės su įstrigusiomis, prasuktomis galvutėmis, pasirodančios ant kaulų čiulpų.

Jos transformuoja stuburą į iki baltumo įkaitusį sriegį, skleidžiantį kaitrą tamsiais ūgliais ir gamyklos kabeliais.

Iš švino pagaminti apsauginiai sluoksniai prasiveria, leisdami žvilgteletį į susisukusias anatomijas.

**Laura Marija Balčiunaitė
(IMMACULATE, 2022 m.)**

Piešinys. Popierius, pastelė | Krištolinės ritualinės priemonės (metalinė viela, kvarcas, ametistas, katės akis), derva ir silikoninės rožių fosilijos | Garso įrašas

IMMACULATE tai pirmą kartą rožės istorija. Jos centre – neatvertas mergelės kapas su nežemiškomis paslaptimis, kur guli krištolinės žiedlapių terapijos priemonės, kosmine energija įelektrintos rožių fosilijos, laukiančios suaktyvinimo.

Tai senovinė gėlė, turinti žymiai gilesnę istoriją nei žmonija. Rožė nuo neatmenamų laikų simbolizavo širdies paslaptis. Suaktyvinę rožės paslaptį, atversime savo širdis, jei tik leisime sau iš naujo išmokti jausti.

IMMACULATE kape rožę atsiskleidžia kaip nežemiška technologija, skirta įdiegti mūsų nervų sistemoje.

IMMACULATE tai sakrali spekuliacija, kaip rožė atsirado Žemės planetoje, siūlanti scenarijų somatiniam gyvo veiksmo vaidmenų žaidimui-reinkarnacijai, o žiedlapių objektai ir kristalų priemonės atveria kapą...

Menininkė dėkoja Alinai ir Rolandui Balčiūnams, Editai Nazarovai, Franceskai Mariano, Karolinai Janulevičiūtei, Kamilai Svirid, Andriui Sinkievičiui, Algirdui Jakui, Vaidai Stepanovaitei, Karolinai Kapustaitei.

ME
NO
KU
RI
NIAI

Ana Lipps

„Spektrinė anglis“

(*Spectral Carbon*, 2022 m.)

**Interaktyvi instaliacija | Užkonservuoti lapai,
lapų dozatorius**

Žengiant didingomis, bet tuščiomis siu-
vyklos „Lelija“ pastato salėmis, virš jūsų
iš ventiliacijos sistemos švelniai krenta
lapai. Šis pramoninės ir lauko aplinkos
sugretinimas iškreipia laiką ir kuria nos-
talgišką nyksmo paveikslą, kuriam i bū-
dinga įtaigi griūties estetika, tačiau tuo
pat metu jis tarsi įšaldytas savoje laiko
kapsulėje.

*Ypatinga padėka Dainai Lipps,
Gintautui Kėrui, Daivai Kėrienei.*

iolo Walker

„Oikosfera“

(*Oikosphere*, 2022 m.)

Dabarties pasaulyje susilieja augančios
bei dylančios ideologijos. Ikoniškų as-
menybių klestėjimas ir prakaitas tampa
mūsų vartojimo objektu, tuo tarpu klas-
tingų duomenų kupinas tinklas apraizgo
sunkiais šviesolaidžių kabeliais, besitę-
siančiais nuo vieno miegamojo iki kito.
Namai → screen. „**Oikosfera**“ panyra
į sugrubusius santykius tarp jaukintojo
ir prijaukintųjų, kuria poetinę artileriją,
nutaikytą į psichikoje rikošetuojančius
nematerialius neoliberalizmo padari-
nius.

*„Oikosfera“ sukurta bendradarbiau-
jant menininkams iolo Walker ir
Maxou Audureau. Animaciją kūrė
Niamh Steyaert-Hernon. Tap pat da-
lyvavo Jenő Davies ir Eve Jefferies,
igarsino Kerolaīna Linkeviča, Dovydas
Laurinaitis ir HASHIA. Muziką kūrė
flöat, Stanislav Pain ir Sokora Violetov.*

ME
NO
KU
RI
NIAI

HASHIA

mOrt9l l0v3 (2022 m.)

sėdžiu oloje
kur varva tamsa
mariosios meilės prakeiksmas
pažvelgiu ir matau
begalinę užmarštį
srūvančią pragaru
mano sielvartas – tai kalavijai
mylintys tavuosius apreiškimus
fatališkoj neviltyje

Delphine Lejeune

„Visžalis“ (Evergreen, 2022 m.)

„Visžalis“ *Evergreen* Leidinys, sukurtas bendradarbiaujant su Goda Gasiūnaite.

„Lilium“ Torto instaliacija, sukurta kartu su Lila Steinkampf.

„*Eschscholzia californica*“ Garso takelis, sukurtas kartu su Jonathan Castro

„*Ruta graveolens*“ 3D spaudinių ir yrančių gėlių kompozicija.

Intymi kelionė po atminties sodą.
Emancipacijos proceso tyrinėjimas
vaizduojant moterų artumą gamtai
gyvojoje tradicijoje.

*Ypatinga padėka bendraautoriams:
Godai Gasiūnaitei, Mantui Lesauskui,
Lilai Steinkampf, Jonathanui Castro.*

ME
NO
KU
RI
NIAI

Studio Misti

„Transcendencijos priemonės“ *Tools of Transcendence. (Ritualinė instaliacija).* Mišri technika. 2022 m.

„Fėjų maistas“ (*Faerie Food*). Papildytosios realybės skulptūros. 2022 m.

„Ryto giesmė“ (*Morning song*). Užrašai ant sienų ir garsas. 2022 m.

„Vėl pažvelk į žvaigždes“ (*Rebehold the stars*). Fragmentiška piešinių ir skulptūros instaliacija. 2022 m.

Pasitelkę truputį drąsos ir žvaigždžių grakštumą, lankytojai kviečiami skintis kelių koridoriais ir nusileidę metaliniais laiptais žengti į telkšančią tamsą. Nebijokite, tuštumą sušildys guodžiantis spindinčių būtybių simpoziumas. Simbolių kalbos gijos nusidriekia „Lelijos“ betoninio kūno kontūrais ir siūlosi pagydyti. Patirtis kaupiasi „**Transcendencijos priemonėse**“. Jų harmoningoje, euforiškoje giesmėje susilieja dvasios, magiški ženklai ir fėjų maistas.

Ši kelionė – tai transformacija, patirčių konsteliacija, sutelkta ir nužymėta naratyvinėse instaliacijose. Akistata su savo šešėliu žiemos mėnesiais, paguodos ieškojimas „daugiau nei žmogiško“ pasaulio mirgėjime ir stiprybės jausmas, kylantis iš pripažinimo bei dvasinio augimo. Kilimas Žuvų žvaigždynu ir cikliškas sugrįžimas į pavasario saldumą.

Stichiškas virpesys, kurį Misti patyrė Vilniuje ir Rupert, simbolinė prasmė, pulsuojanti „Lelijos“ rūsiuose.

Stichiškas virpesys, kurį Misti patyrė Vilniuje ir Rupert, simbolinė prasmė, pulsuojanti „Lelijos“ rūsiuose.

ME
NO
KU
RI
NIAI

laura fernández antolín

„VAIRUOK SAVO SAPNUS“

(DRIVE YOUR DREAMS, 2022 m.)

mišrios technikos instaliacija | pliušiniai žaislai automobiliams, perdirbta automobilių tekstilė, putplastis, metalas, saugos diržai, automobilių uždangalai ir siūlai | palapinė-pilis, perdirbti automobilių uždangalai | žvakės, sojų, kokosų ir rapsų vaškas su kvapais, sukurtais iš apelsinų, kvapiosios kanangos, jazminų, levandų, melisų, kiparisų ir pipirmėčių eterinių aliejų | garsinė aplinka, pasakojimas ir balsai, įrašyti su Delphine Lejeune, Dovydu Laurinaičiu, Nastassia Atroschchanka ir Tautvydu Urbeliu
Drive your dreams žurnalas, 40 psl., grafinį dizainą kūrė Brigita Elena Kudarauskaitė.

Kiek pamenu, visuomet kandžiojau lūpas, negaliu aiškiai prisiminti laiko, kai jų nekandžiojau – prieš miegą, gulėdama lovoje ir nepailsėdama, užpakalinėje automobilio sėdynėje ilgos kelionės į pajūrį metu...

„VAIRUOK SAVO SAPNUS“ tai susikristalizavęs miego ritualų kaip radikalaus rūpesčio praktikos, prieštaraujančios augalų, gyvūnų ir kūnų kaip darbo jėgos suprekinimui, prijaukinimui ir išnaudojimui, tyrimas. laura miego ritualus mato kaip laiką ir erdvę atsparumo ugdymui, nesuprekinam poilsui ir produktyvumui, taip pat – kaip pagrindą kūrybiškumui ir vidiniams bei išoriniams tyrinėjimams.

Siekdama įkvėpti gyvybę svajonių ekosistemoms, laura eksperimentavo ir dalijosi įvairiais kasdienybės ritualais dalyvaudama bendrose instaliacijose ir

kūrybinėse dirbtuvėse, kviesdama dalyvauti painiuose pasąmonės, atminties ir vaizduotės dialoguose pasitelkiant piešimą, judesį ir automatinį rašymą.

Pastarųjų mėnesių atviros kūrybinės metodikos palikti pėdsakai įgauna formą kaip įtraukianti instaliacija, sukurta iš nebenaudojamų automobilinių medžiagų, kadaise sumontuotų transporto priemonėse, skirtose važiuoti į darbą ar keliauti ir buvusiose daugialypiu simboliu, priebėga bei vieta susitikimams, poilsui, susipynusioms istorijoms, vaizdingiems nukrypimams.

Ypatinga padėka visiems, magiškai įsitraukusiems į lauros praktiką įvairiose kūrybinėse dirbtuvėse, vykusiose projekto metu: Aistei Kriukelytei, Audronei Pakalniškytei, Delphine Lejeune, Dovilei Šimonytei, Dominykui Lavrinovičiui, Dovydui Laurinaičiui, Eglei Ukanytei, Evelinai Ažuolaitytei, Gabrielei Černiavskajai, Gintei Reginei, Magdalenai Beliauskai, Nastassiai Atroschchankai, Olesui Makukhinui. Už gyvus pokalbius, paramą ir rūpestį – Joe Hightonui, Lyntonui Talbotui, Aimarui Arriolai, Daniellai Sanader, Delphine Lejeune, Dovydui Laurinaičiui, Algirdui Jakui, Brigitai Elenai Kudarauskaitei ir Tautvydui Urbeliui. Visiems programos mentoriams – už dosnius patarimus, visiems AEP kolegoms – už smagų laiką ir bendrus prisiminimus, taip pat – Rupert komandai.

ME
NO
KU
RI
NIAI

Dovydas Laurinaitis

8/4. Skulptūra, tekstas, garsinė kompozicija.

Rankų darbo popierius ir popieriaus masė, pagaminta iš išmestų „Lelijos“ dokumentų, viela, gipsas, tušas, pagamintas iš perdirbto vario, metalo ir medienos laužo, rasto aplink siuvyklą, garsiakalbis, grojantis originalią kompoziciją.

5/14. Skulptūra, tekstas, garsinė kompozicija.

Rankų darbo popierius ir popieriaus masė, pagaminta iš išmestų „Lelijos“ dokumentų, viela, gipsas, tušas, pagamintas iš perdirbto vario, metalo ir medienos laužo, rasto aplink siuvyklą, garsiakalbis, grojantis originalią kompoziciją.

12/16. Skulptūra, tekstas, garsinė kompozicija.

Rankų darbo popierius ir popieriaus masė, pagaminta iš išmestų „Lelijos“ dokumentų, viela, gipsas, tušas, pagamintas iš perdirbto vario, metalo ir medienos laužo, rasto aplink siuvyklą, garsiakalbis, grojantis originalią kompoziciją.

atminties atmintis – tai Dovydo Laurinaičio 20 dienų trukęs ilgalaikis performansas „Speak Lietuviškai“, atliktas Kauno troleibusuose 2021 m. vasarą.

Šis dvidešimties popierinių skulptūrų ciklas, iš kurių šiuo metu užbaigtos ir čia pristatomos trys, yra kūrinys, suteikiantis kiekvienai performanso dienai po kūną, tiek liudijantį patį performansą, tiek į jį reaguojantį, iššaukiantį būsimas reakcijas tarsi cikliškai gilėjanti bedugnė, kurioje išsitrina riba tarp gyvo atlikimo ir jį užfiksavusio dokumento.

Atminties ritualų metu, Pasitelkdamas nuotraukas, apmąstymus ir ei-

lėraščius, sukurtus performanso metu, Laurinaitis sužadino prisiminimus, o per judesį, kompoziciją ir automatinį rašymą išgrynino jų esmę, iš kurios išsivystė pristatomi pavidalai. Skulptūrose, apimančiose ir nežmogiškų objektų prisiminimus, panaudotos medžiagos, rastos aplink siuvyklą, įskaitant dešimčių metų senumo išmestus dokumentus, iš kurių pagamintas kūrinuose naudojamas popierius.

Mąstydami apie šias skulptūras kaip apie knygos skyrius, pakylėtus ir išplėtotus už lapo plokštumos ribų, vadovaudamiesi vizualiosios poezijos samprata, teigiančią, kad pirminė teksto funkcija yra vizuali, menininkas(ė) šių objektų kūrimą mato veikiau ne kaip skulptūrų modeliavimą, o kaip trimatį rašymą.

Algirdas Jakas „Stuburas-kopėčios“ (Spine ladder)

iolo Walker „Oikosfera“ (*Oikosphere*)

Dovydas Laurinaitis „atminties atmintis“

Delphine Lejeune „Lilium“

laura fernández antolín „VAIRUOK SAVO SAPNUS“ (DRIVE YOUR DREAMS)

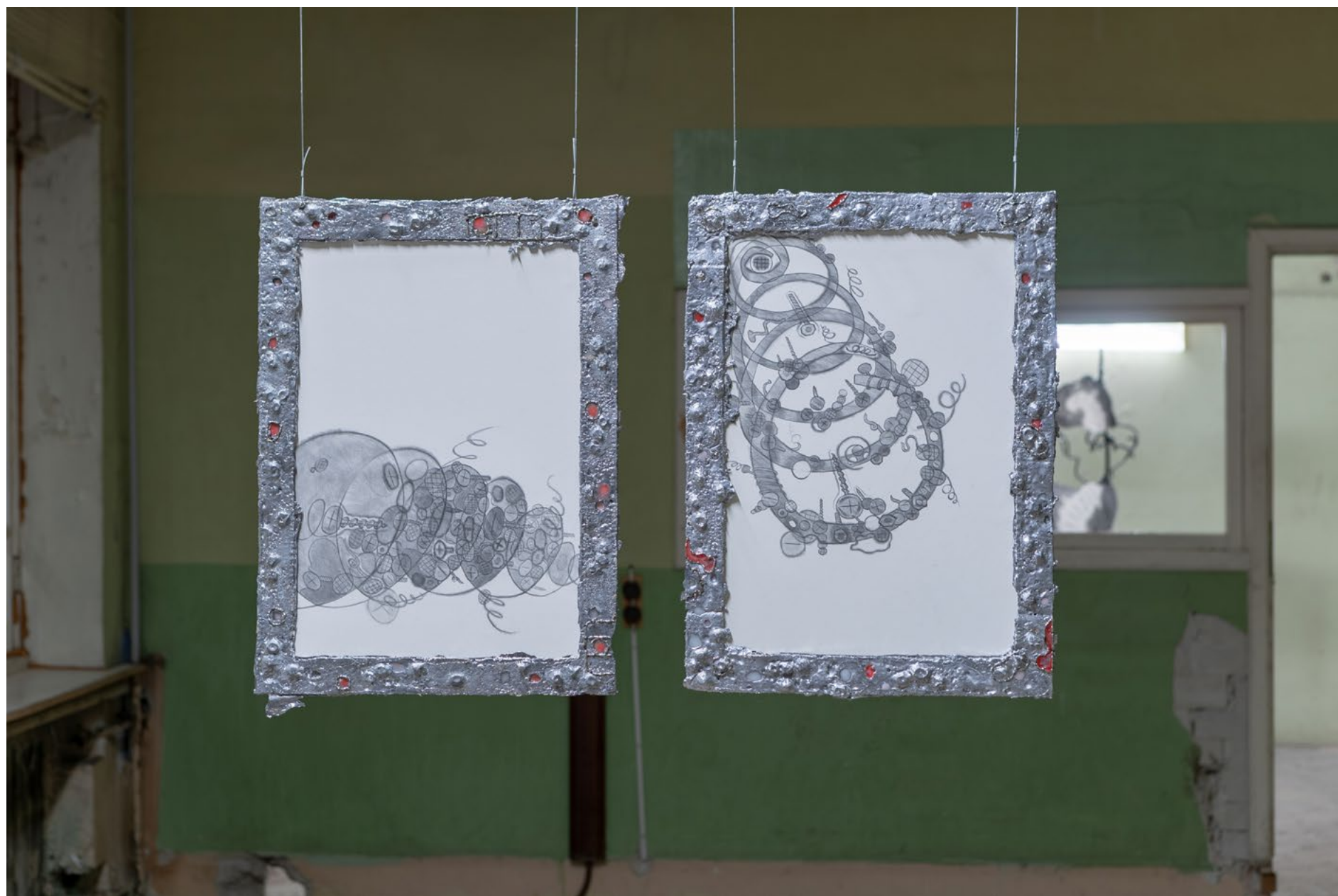
Studio Misti „Transcendencijos priemonės“ (*Tools of Transcendence*)

Laura Marija Balčiūnaitė *IMMACULATE*

Algridas Jakas „Įsuktas žvilgsnis“ (*Screwed-in gaze*), „Amerikietiški kalneliai“ (*Rollercoaster*)

Ana Lipps „Spektrine anglis“ (*Spectral Carbon*)

Delphine Lejeune „Visžalis“ (*Evergreen*)

laura fernández antolín „VAIRUOK SAVO SAPNUS“ (DRIVE YOUR DREAMS)

Dovydas Laurinaitis „atminties atmintis“

Studio Misti „Fēju maistas“ (*Faerie Food*)

Pirmą kartą šis straipsnis pasirodė ketvirtame *Revenant journal*, dedikuoto gotiškiems feminizams, numeryje (kviestinės redaktorės – Frances Kamm ir Tamar Jeffers McDonald), o čia dar sykį publikuojamas gavus autorės ir leidinio sutikimą.

<https://www.revenantjournal.com/contents/witches-bitches-or-feminist-trailblazers-the-witch-in-folk-horror-cinema-chloe-germaine-buckley/>

Raganos, kekšės ar feminizmo pradininkės? Ragana liaudies siaubo kine

CHLOÉ GERMAINE BUCKLEY

Įvadas

Šiuo raganų reprezentacijas siaubo kine nagrinėjančiu straipsniu siekiama atsakyti į kylančius feminizmo kritikos ir feministinės politikos klausimus. Manau, feministiniam diskursui svarbias kultūrinės figūras perskelia gilios dviprasmybės, apsunkinančios bandymus jas panaudoti politiškai. Viena tokių figūrų yra ragana. Kinui būdingas raganos įvaizdis kilo iš klasikinės mitologijos, ankstyvųjų naujųjų laikų folkloro apie raganų teismus ir vėliau susiformavusios literatūros bei kultūros tradicijos. Siaubo kinas gali sugriauti įsisenėjusius raganų stereotipus, bet kartu atskleidžia ir nesilpstančią jų galia. Be abejo, siaubo kinas raganą pavertė labai dviprasmiška figūra, kurios problemškumas pasireiškia, kai prabylama apie feminizmą ir jo siekį griauti ar kitaip destabilizuoti mizoginistinius simbolius.

Kai feministinė siaubo kino analizė (tiek akademinė, tiek neakademinė) sutelkia dėmesį į moteris kaip pabaisas, dažnai stengiamasi išsiaiškinti: ši reprezentacija patvirtina ar paneigia patriarchalines vertybes ir konstrukcijas.¹ Šį klausimą gvildenantys tekstai – labai keblūs. Pavyzdžiui, analizuodama filmus *Rosemary's Baby* (1968) ir *Aliens* (1986), Rhona Berenstein pažymi, kad moters gretinimas su pabaisomis yra potencialiai įgalinantis gestas, tačiau sykiu pastebi, kad tokie vaizdai persmelkti patriarchalinio nerimo dėl moters galios (1990: 67). Siaubo filmus ji prilygina „balansavimui ant aukštai ištempto lyno, kuris skiria progresyvų ir reaktyvų jų skaitymo būdą“ (68). Įtaigus ištempto lyno vaizdinys Mary Russo moterišku-

mo grotesko formuluotę susieja su prekariška oro akrobatika, galinčia virsti tiek įgalinančiu skrydžiu, tiek pražūtingu kritimu (1990: 30, 44). Ši idėja apie moteriškumo groteską yra mano analizės raktas. Philipas Thomsonas apibrėžia groteską kaip „neišspręstą nesuderinamumą susidūrimą, pasireiškiantį veiksmo ir atsako“ (1972: 27). Russo feministinė grotesko samprata šį neapsisprendimą laiko politinio ir estetinio pobūdžio ir moteriškumo groteską spraudžia į skausmingai konfliktiškus rėmus (1994: 159). Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio Berenstein įžvalgos apie moteris siaubo kontekste bei Russo moteriškumo grotesko teorijos yra aktualios moderniajam kinui ir jo išprovokuotiems feminizmo komentarams. Iš tiesų, pirmieji XXI a. dešimtmečiai liudijo stiprėjančią postfeministinę reakciją prieš valdžioje esančias moteris bei didėjančią ekonominę ir socialinę nelygybę, kuri moteris paveikė neproporcingai stipriai. Šiame kontekste dažnai sušmėžuoja raganos figūra. Žodis „ragana“ vartojamas kaip pajuokiantis ir drauge įžeidus epitetas. Be to, jis susijęs ir su daugiau rimtesnių kaltinimų. Šmaikštūs interneto memai vaizdavo JK ministrę pirmininkę Theresa May su raganos skrybėle, dešinieji JAV komentatoriai domėjosi, ar kandidatė į prezidentus Hillary Clinton yra įvaldžiusi tamsiuosius menus. Kaip pažymi Madeline Miller, raganos stereotipas populiariojoje kultūroje itin ryškus tada, kai norima užpulti galingas moteris (2018).

Raganos vaizdinys ne tik atsirado plačiųjų masių politiniame diskurse, bet ir atgimė siaubo kine. *The Love Witch* (2016), *The Neon Demon* (2016) ir *The Witch* (2015) permastė ankstyvajame siaubo kine sutinkamą raganos motyvą ir paskatino parašyti daug apžvalgų, vadinusių šiuos filmus feministiniais.² Būtent Roberto Eggerso *The Witch* geriausiai įkūnija raganos dviprasmiškumą ir atgaivina liaudies siaubo subžanrą. Liaudies siaubo sąvoka pirmą kartą paminėta žurnale Fangoria išspausdintame interviu su britų režisieriumi Piersu Haggardu; ja apibūdintas 1971 m. filmas *Blood on Satan's Claw*. Kritiniame diskurse terminas imtas vartoti nuo 2010 m. transliuotoje BBC4 dokumentinėje laidoje, kurią vedė rašytojas ir aktorius Markas Gatissas. Dokumentikoje liaudies siaubo sąvoka apibūdina abstrakčią kolekciją XX a. 7–8 dešimtmečio filmų, vienijamų aistros britškajam kraštovaizdžiui, folklorui ir prietarams (Jardine 2010). Nuo tada terminas sulaukė akademinės kritikos, ypač – Adamo Scovellio knygoje

Hours Dreadful and Things Strange (2017). Scovellis teigia, kad satanistinį raganų kultą XVII a. Anglijos kaime vaizduojantis Haggardo filmas yra trilogijos, kurią sudaro *Witchfinder General* (1968) ir *The Wicker Man* (1973), dalis. Šie filmai liaudies siaubą įkūnija laikotarpiu, kuriam įtaką darė britų kontrkultūros judėjimas (2017: 13). Tuometė kontrkultūra atsigręžė į senąsias idėjas, agitavo už socialines laisves, domėjosi liaudies muzika, folkloru, astrologija ir pagonybe. Visa tai reiškėsi ir liaudies siaubo kine (Scovell 2017: 13). Scovellio teigimu, liaudies siaubo tradicijoje nuo pat jos pradžios raganos buvo centrinės figūros. Jos vaizduotos tiek ankstyvosiose juostose, pavyzdžiui, švedų ir danų dokumentinio stiliaus nebyliajame filme *Häxan: Witchcraft through the Ages* (1922), tiek vėliau, sakykime, moderniaja klasika tapusiame *The Blair Witch Project* (1999) (2017: 118).

Nors raganos figūra matoma ir kituose siaubo kino žanruose, būtent liaudies siaubas įgalino jos dviprasmiškumą; iš dalies taip nutiko dėl komplikoto šio žanro santykio su kontrkultūros diskursu. Barbara Creed pažymi, kad ragana siaubo filmuose „neišvengiamai vaizduojama kaip sena, bjauri boba [...], gebanti daryti baisius dalykus“ (1993: 2). Šią monstrišką rolę atliekančios moterys gali būti matomos įvairiuose raganas paniekinančiuose XX a. filmuose, pavyzdžiui, *Black Sunday* (1960), *Suspiria* (1977), *Inferno* (1980) ir *The Evil Dead* (1981) (Creed 1993: 73, 77). Vis dėlto kritinis atsakas į iš pirmo žvilgsnio kontrkultūrinius vėlyvojo 7-ojo ir ankstyvojo 8-ojo dešimtmečių liaudies siaubo filmus atskleidžia dar dviprasmiškesnį požiūrį į raganas.

Marcuso Harmeso teigimu, juostos *Blood on Satan's Claw* ir *The Wicker Man* įtvirtina patriarchalinius teiginius apie „epistemiškai vyrų kontroliuojamas moteris“ (2013: 65). Brigid Cherry pastebi, kad *The Wicker Man* vaizduoja įgalintas *Wicca* religiją praktikuojančias neopagones, su kuriomis gali tapatintis filmo žiūrovės (2006: 123). *The Witch* tęsia šią tradiciją ir sujungia vienas kitam prieštaraujančius pasakojimus. Šis filmas, pradedant naratyviniu priežastiniu ryšiu ir baigiant interpretacija, ištis dviprasmiškas. Kaip pažymi vienas apžvalgininkas, „auditorija jame matys tai, ką nori matyti“ (Kermode 2016). Filme ragana vaizduojama kaip Russo apibūdinta moteriškumo grotesko figūra: prekariškas simbolis, kuris tarsi akrobatas balansuoja ant įtempto lyno, griaua patriarchalinę ideologiją, bet kartu ją ir sustiprina.

Gotika ir siaubas visuomet atsisakydavo politinio įrankio vaidmens, tad jų monstrai nereprezentuoja nei dešinėsios, nei kairiosios politikos.³ Vis dėlto, atsižvelgiant į dabartinį Vakarų politikos poslinkį dešinėn ir sykiu augančius antifeministinius sentimentus, raganos dviprasmiškumas Eggerso filme ir kitur galbūt galėtų būti išimtis. Nors ragana atrodo kaip stipri feministinė figūra, siaubo kine ji vis dar atskleidžia galingas moteris delegitimuojančią prigimtį. Tad, toliau tyrinėdama ryšius tarp raganų reprezentacijų fikcijoje ir raganų vaizdinių kituose kontekstuose bei siedama liaudies siaubo kiną su klasikine mitologija ir ankstyvųjų naujųjų laikų folkloru, siekiu atkreipti dėmesį į pernelyg optimistiškai šiuolaikiniame siaubo kine suvokiamą raganą.

*Ištakos: folkloras,
mitologija, siaubas*

Šiuolaikiniame kine vaizduojama ragana – labai senas stereotipas, atsiradęs ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje. Kaip rodo Ronaldo Huttono istorinė studija, šiuo laikotarpiu vykę raganų teismai sukūrė ilgam įsitvirtinusį simbolį: kanibališką, žudikišką ir šėtonišką raganą (2017). Susimaišius įvairioms tikėjimų sistemoms ir mitams, susiformavo įvaizdis, išplitęs geografiškai ir išsilaikęs ištisus amžius. Huttonas pastebi, kad „visame pasaulyje į raganas žiūrėta su neapykanta ir siaubu, jos sietos su iš esmės antisocialiu elgesiu bei blogio galiomis“ (2017: 21). Ragana siaubo kine vis dar atkartoja nemažai senų klišių. Huttono atlikta seniausių raganų teismų, vykusių 1426–1448 m., dokumentų analizė atskleidė iki šių dienų išlikusius stereotipų elementus: kūdikių grobimą ir žudymą; nuodų ir eliksyrų naudojimą siekiant pražudyti suaugusiuosius; gebėjimą įeiti į namus pro uždarytas duris ir langus; patekimą į namus pasivertus gyvūnu; kūdikių kraujo gėrimą ar jų mėsos valgymą; kūdikių kraujo naudojimą išsitepant save ar savo šluotą tam, kad būtų galima skristi; jodinėjimą ant gyvūnais pasivertusių demonų (Hutton 2017: 170–1). Visa tai dar sustiprino kankinant išgautos išpažintys. Galiausiai, pasitelkus rašytinius liudijimus ir folklorą, šios klišės buvo perkeltos į regionus, kur jau egzistavo panašios idėjos, ir ragana laikyta atpirkimo ožiu. Anks-

3 Pavyzdžiui, Kamilla Elliott nurodo, kad klasikiniuose gotikiniuose filmuose dažnai naudojama parodija, nukreipta į politizuotą kritiką, ir teigia, kad tokie filmai nėra feministinio, psichoanalitinio ar kultūros studijų požiūrio į kiną įrodymai (2008: 33). Williamas Paulas panašiai kalba apie pasiūlykštėjimą keliančius siaubo filmus, teigdamas, kad siaubo spektaklis netarnauja nei dešiniojo sparno moralizavimui, nei kairiųjų radikalios subversijos pastangoms (1994: 420–1).

tyvųjų naujų laikų Europoje apie raganas formavęsi stereotipai perkūrė senesnių laikų vaizdinius. Dalis jų buvo būdingi klasikiniam mitams, tačiau pristatomi kaip „žinomi nuo senų laikų“ (Hutton 2017: 181).

Iš šių „senų laikų“ kilusi grėsmė laikoma liaudies siaubo kino žanro raktu. Remiantis Scovellio liaudies siaubo termino formuluote, minėtas žanras užgimsta izoliacijos jausmo persmelktą kraštovaizdį traktuojant pasitelkus siaubo elementus; taip išsivysto iškreipta tikėjimo sistema arba žlunga moralinis kodeksas (2017: 17–19). Ankstyvuosiuose filmuose, pavyzdžiui, *Witchfinder General* ir *Blood on Satan's Claw*, liaudies siaubo žanras vaizduoja mizoginistinių prietarų atgimimą, kuriam įtaką padarė padažnėjusios XVII a. raganystės. Nors, Scovellio teigimu, toks filmas kaip *Witchfinder General* kelia iššūkį su žiūrovų liaudiškomis tradicijomis susijusiai mizoginijai, ta pati mizoginija juostoje parodoma kaip turinti pagrindą. Štai filme *Blood on Satan's Claw* gamtoje pažadinta blogio galia įsikūnija į pagrindinę veikėją Angel Blake. Šiame naratyve su raganyste siejamas blogis atsiskleidžia kaip esminis, o ne diskursyviai sukonstruotas dalykas (19, 24). Eggerso apžvelgtuose JAV liaudies siaubo filmuose blogis taip pat kyla iš gamtos, iš senųjų miškų glūdumos, į kurią negali įžengti puritonų kolonistai. Toks į puritonišką mitologiją nukreiptas žvilgsnis sužadina pagal lytį skilusią gamtos ir kultūros priešpriešą, būdingą Vakarų minčiai, ir linksta į Russo identifikuotą mizoginišką moteriškumo grotesko vaizdavimą. Russo teigimu, ragana arba boba yra vienas iš groteskiškos estetikos pavyzdžių. Jis kyla iš archajiškų tropų apie natūralų, pirmąjį moters kūną ir sėja siaubą bei pasibjaurėjimą kalbant apie moteriškumą (1994: 2–3).

Mizoginistiniai moteriškumo grotesko įvaizdžiai gali būti pastebimi vaizduojant raganystę ne tik liaudies siaubo žanre. Pavyzdžiui, Creed teigimu, juosta *Carrie* (1976) menstruacijų kraujui suteikia nežemiškų galių. Tai gi filmas „žaidžia su menkinančia [...] kraujo reikšme tam, kad keltų siaubą moderniai auditorijai; o tą darydamas, jis taip pat platina neigiamą požiūrį į moteris ir menstruacijas“ (1993: 79–80). Nors nemažai autorių Creed apibrėžtą monstriškąjį moteriškumą laiko feministiniu konceptu, pati ji teigia, kad moterų sąsaja su atstumtosiomis yra „patriarchalinės ideologijos konstruktas“. Anot jos, monstriškosios siaubo filmų moterys atlieka „ideologinio projekto funkciją [...] – skleidžia įsitikinimą, kad monstriškoji moterų prigimtis yra neatsiejama nuo jos rolės kaip kitos vyro seksualinės pusės“ (83). Russo panašiai mąsto apie moteriškumo grotesko įvaizdį. Taip, jis pasižymi

feministiniu potencialu, bet taip pat lengvai gali nukrypti į mizoginijos pusę, asocijuodamas moteris su „visceraliniu kūno detritu“ (1994: 2). O Berenstein akcentuoja patriarchalinės kultūros ir gamtos skirties įtvirtinimą filme *Rosemary's Baby* (1990: 63). Nors jis ir nepriklauso liaudies siaubo žanrui, vis dėlto įkvėpimo, kaip vaizduoti vyresnes moteris, tiesiogiai semiasi iš ankstyvųjų naujųjų laikų medžiagos, pavyzdžiui, veikalo *Compendium Maleficarium* (1626). Filme Minnie Castavet – juokingos ir pasibaisėtinos groteskiškos išvaizdos ragana pribuvėja. Galiausiai ji perduoda savo galias kulto nariams vyrams, o jos piktiems kėslams pasitarnauti turėjusius žolininkės įgūdžius pranoksta šėtoniškas Rosemary gydytoju apsimetantis veikėjas.

Juostoje *Rosemary's Baby* galios perkėlimas žymi lytimi grįstus raganų stereotipus. Jie, kaip jau minėta, susiformavo ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Filme vyrai raganiai, tarp jų daktaras Sapirsteinas ir Adrianas Mercado, išryškina ceremoniškų magų paveikslus, bet jie skiriasi nuo visiškai kita linkme besikūrusio šėtoniškos raganos įvaizdžio (Hutton 2017: 74–95). Normanas Cohnas pritaria, kad „ceremoninė magija neturi nieko bendra su raganyste, nes pirmoji buvo vyrų, kurie siekė kontroliuoti demonus, rankose, o antroji praktikuota moterų, kurios buvo jų tarnaitės ir sąjungininkės“ (1993: 102). Kalbant apie raganų vaizdavimą kultūroje, ši lyties skirtis veikia kaip būdas vengti moterų įgalinimo. Taigi tiek *mainstream'o*, tiek liaudies siaubas įkvėpimo semiasi iš ankstyvųjų naujųjų laikų stereotipų apie raganas (vieni tyrėjai jas identifikavo kaip monstriškas moteris, kiti joms taikė moteriškumo grotesko sąvoką) ir vysto aiškiai lytimis grįstą reprezentaciją, taip pabrėžiant moterų kitoniškumą.

Feministinė ankstyvųjų naujųjų laikų raganų mitų revizija papildė ir siaubo kiną, ypač – Robino Hardy filmą *The Wicker Man*. Tačiau ir pati feministinė revizija kupina dviprasmybių. *The Wicker Man*, pavyzdžiui, perėmė idėją, kad persekiojamos raganos negarbino šėtono, o išpažino senovinę pagonišką religiją, kurios centrinė figūra – moteris. Filmo antiherojus lordas Summerisle'as (akt. Christopheris Lee) buvo tarsi simpatiškesnė ir charizmatiškesnė Mercado versija. Jis džiugiai atgaivino tai, ką vadina „senais gerais laikais“. Ši idėja primena Margaret Murray 1921 m. atliktą ir dabar jau paneigtą studiją *The Witch Cult in Western Europe*, nors filmas vis dėlto iki galo neįgyvendina autorės vizijos apie senovinę matriarchalinę visuomenę. Pirmosios bangos feministė Murray teigė, kad ankstyvųjų naujųjų laikų raganų teismai buvo nukreipti prieš senovinės, senesnės už krikščionybę,

matriarchalinės vaisingumo religijos išpažinėjas. Ši idėja įkvėpė revizionistinius raganų mitus, šiuolaikinį *Wicca* judėjimą ir kitas neopagonybės formas, kurios atsirado 7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiuose skleidžiantis kontrkultūros idėjoms. Murray mintimis remiasi ir Geraldo Gardnerio knyga *Witchcraft Today* (1954) – pagrindinis šiuolaikinės Wicca religijos tekstas. Nors raganų kulto mitas pasižymi galia ir įkvėpia feminizmą, jis gali būti panaudotas ir priešingoje politinio spektro pusėje. Kaip teigia Huttonas, „konservatoriams ir reakcionieriams tai buvo būdas apginti teismus, o liberalai, radikalai ir feministės apversdavo jų teiginius, vaizduodami pagonišką raganų religiją kaip [...] linksną, gyvenimą garbinančią ir išlaisvinančią“ (2017: 120). Raganų kulto mito keblumas bei dviprasmiškumas persismelkė ir į siaubo kiną ar jo kritiką. Net Creed raganų kulto teoriją interpretuoja neteisingai – liūdi dėl populiariajame siaubo kine pastebimo raganos virsmo į monstriškąją figūrą (1993: 74–5). Revizionistinis raganų kulto mitas ne tik suvokiamas klaidingai⁴, bet ir remiasi visiškai kitokiu nei ankstyvaisiais naujaisiais laikais atsiradusiu kanibališkos, šėtoniškos raganos stereotipu; jis pasakoja apie patarnaujančius burtininkus. Feministiniame revizionizme ir neopagonybėje populiarius gerosios raganos arba išmintingos senutės vaizdiniai yra įkvėpti šios alternatyvios patarnaujančio burtininko tipologijos. Taip sukuriamas mizoginiškai raganos figūrai prieštaraujantis teigiamas įvaizdis. Vis dėlto jis beveik nepakeičia plačiai paplitusio raganos vaizdavimo modelio. Ritualus atliekančio burtininko įvaizdis turi ryšį su lytimi – istoriniuose dokumentuose minimi patarnaujantys burtininkai ir raganos; pastarųjų stereotipai susiję ar skleidė idėjas apie pikty kėslų turinčias moteris.⁵ Kol revizionistiniai raganystės mitai skolinasi neutralios lyties patarnaujančio burtininko įvaizdį, ši stereotipų maišatis nuošalyje palieka ankstyviesiems naujiesiems laikams būdingą šėtoniškos raganos figūrą – „tipą žmogaus, kurio ne tik leista, bet ir reikėjo atvirai bei aktyviai nekęsti“ (Hutton 2017: 23). Galima teigti, kad, nepaisant revizionistinių pasakojimų įtakos, ragana ir toliau laikoma atpirkimo ožiu. Ir, kaip rašo Creed, siaubo filmuose linkęs įsigalėti būtent negatyvus jos stereotipas.

Pagrindinė priežastis, dėl kurios ankstyvaisiais naujaisiais laikais (ir vėliau) formavosi piktos raganos stereotipas, buvo „stiprus nepasitikėjimas moterimis vyrų dominuojamoje kultūroje“ (Hutton 2017: 192). Huttonas ap-

4 Ronaldas Huttonas aiškina, kad Murray tezės klaidingumas įrodytas maždaug 1970 m., kai buvo paskelbti išsamūs vietinių raganų teismų tyrimai. Jiems naudoti archyviniai dokumentai, kuriuos Murray ignoravo. Jis pažymi, kad nėra jokių abejonių, jog raganystė nebuvo išlikusi pagoniška religija (2017: 121).

5 Huttonas atidžiai seka šį skirtumą (2017: 74–95), nors tai ir sumenkina lyčių aspektą.

tinka dar antikos laikus siekiančias šio požiūrio ištakas ir parodo, kaip žemas moterų statusas senovės kultūrose maišėsi su bendru priešišku, nukreiptu prieš magiją, kuri sieta su moterimis (tokios figūros, pavyzdžiui, Kirkė, Medėja, Medūza, grajos, aptinkamos graikų mituose). Ši medžiaga puikiai pasitarnavo, kai ankstyvosios krikščionybės laikotarpiu raganos stereotipas stiprėjo (51–53, 58–59). Jo ištakų Huttonas siūlo ieškoti ir senovės Romoje, kur egzistavo stiprus nusistatymas prieš nedoras moteris, laikytas neramumų kurstytojomis. Jis prieina išvadą, kad kultūros, kuriose magija buvo laikoma neteisėta veikla ir kuriose moterys buvo atkirstos nuo politinės galios, sujungė šiuos aspektus į vieną stereotipą apie grėsmingą Kitą (64).

Siaubo filmai primena apie šias dar nuo graikų-romėnų laikų nusi-
tęsusias raganos įvaizdžio gijas. „Hammer Studio“ filmas *The Witches* (1966),
kurio scenarijų parašė liaudies siaubo autorius Nigelas Kneale'as, gali būti
puikus pavyzdys, kokie dviprasmiški yra graikų-romėnų laikų vaizdiniai. Fil-
mo veiksmas rutuliojasi Anglijos kaime, kuris atmetė krikščionybę ir priėmė
raganų kultą. Jam vadovauja išsilavinusi aristokratė Stephanie Bax (akt. Kay
Walsh), kuri yra vietinio vikaro sesuo, sąmoningai besinaudojanti jo autorite-
tu. Filmo herojė, prašalaitė mokytoja (akt. Joan Fontaine), imasi tirti šį kultą,
nes jaudinasi dėl kelių savo mokinių. Nors ir bijo kulto, herojė sykiu traukia
jo charizmatiška matriarchė Stephanie. *The Witches* tarsi užbėga už akių fil-
me *The Wicker Man* nagrinėtoms temoms ir flirtuoja su Murray raganų kulto
teorija. Pasirinkimas Stephanie vaizduoti kulto lydere (ne lyderiu vyru) šį
filmą leidžia traktuoti kaip labiau griauinantį nusistovėjusius stereotipus nei
The Wicker Man. Be to, *The Witches* reiškia tylų palaikymą antrosios bangos
feminizmui. Vis dėlto Stephanie pasižadėjimas moterų seserijai tėra priedan-
ga nenumaldomam troškimui įgyti didžiulę asmeninę galią ir ilgai gyven-
ti. Per filmo kulminaciją Stephanie pasirodo užsimetusi gobtuvą, ant kurio
išsiuvinėta medūzos galva. Galų gale ji nugalima. Iškart po to grąžinama vy-
riška moralinė ir socialinė tvarka. Į kaimą suklesti patriarchalinė krikščiony-
bė, o su ją – ir modernizuojanti kapitalizmo galia. Paskutinėje filmo scenoje
herojė pritariamai linksi žvelgdama į pagrindinėje gatvėje atsidariusį nedidelį
prekybos centrą. Šis įdomus medūzos su prekybos centru kovos atvejis, regis,
sugretina moters galią su senoviniu monstriškumu, būdingu mizoginiškai
moteriškumo grotesko versijai. Nors filmas ir baigiasi kaimo su moteriška
galia flirto pralaimėjimu, prekybos centru išreikšta banalybė sufleruoja sa-

votišką praradimą. Stephanie, kaip paaiškėja, buvo pabaisa-medūza, bet ji reprezentavo viliojančią moters galią ir maištą.

Siaubą keliančiomis ir galios trokštančiomis vyresnėmis moterimis vaizduojamos raganos yra vienas Vakarų ideologijos polių, pozicionuojančių moteris už galios ribų. Mary Beard aistringai rašė, kad Vakarų kultūra moterų galią nuolat pateikia kaip neteisėtą, ir nagrinėjo kultūrinius mizoginijos kontekstus politinėje ir viešojoje sferose; kai kurie jų atsirado panašiu laiku kaip klasikiniai įvaizdžiai (juos identifikavo Huttonas), kuriais remiantis vystėsi raganos stereotipas. Beard teigimu, galios vaizdiniai nuo pat klasikinės antikos funkcionavo taip, kad išskirtų ir išstumtų moteris (2017: 52). Nagrinėdama mitą apie Medūzą ir šiuolaikines laikraščių antraštes, Beard atskleidžia, kad moterys yra laikomos „turinčiomis egzistuoti už galios ribų“; analizės duomenimis, galingos moterys suvokiamos lyg „pasiimtų sau kažką, kas joms nepriklauso“ (56–57). Anot Beard, Medūzos mite nukirsta gorgonės galva yra „vienas galingiausių senovinių simbolių, reiškiančių vyrų valdžią prieš destruktivius pavojus, kuriuos gali sukelti moterų galia“ (71). Kai tokie vaizdiniai bandomi panaudoti feministiniam projektui, Beard lieka skeptiška ir primena jų svorį. 2016 m. JAV prezidento rinkimų metu plito memai, vaizduojantys Donaldą Trumpą kaip Persėją, laikantį nukirstą savo priešininkės galvą. Tai „klasikinis mitas, kuriame žiauriomis priemonėmis vyras vėl ima dominuoti prieš neteisėtą moters galią“ (73). Medūzos vaizdinys vis sugrįžta į diskursą, reikalaujantį atsisakyti pavojingos ir neteisėtos moters galios, tačiau medūza, kaip ir ragana, panašu, negali tapti stabilios moterų įgalinimo alegorijos dalimi.

Pasakojant istoriją apie raganos figūros ištakas, vystoma tai, ką Huttonas vadina „literatūriniu konstruktu, sukurtu perteikti moralines žinutes“ (2017: 161). Ilgą laiką Vakarų istorija šias žinutes koncentravo į moterų galios delegitimizavimą. Ragana ir iki šiol sulaukia įvairių kaltinimų. Pasak Miller, pastaraisiais metais Jungtinių Tautų specialistai pranešė, kad pasaulyje išaugo už raganystę nužudytų moterų skaičius (2017). Kol šios senos asociacijos gyvos, ragana yra ir bus problematiška feministinio siaubo žanro figūra – žanro, kuris ilgai naudojo monstriškosios moters ir moteriškumo grotesko įvaizdžius. Nors tokie įvaizdžiai gali turėti potencialo feministinei subversijai, jie ir toliau išlaiko per ilgus metus sukurtas mizoginiškas moralines ir politines prasmes. Tokia jau ta polifoninė kalbos prigimtis. Kaip teigia Michailas Michailovičius Bachtinas, kalba nėra neutralus mediumas, kuris

laisvai ir lengvai keliauja, nešdamas kalbėtojo siekius, ji taip pat prisotinta ir persotinta visų kitų siekių“ (1981: 294). Nors Bachtino teorija apie kalbą ir diskursą, kaip iš prigimties daugiabalsius, siūlo radikalią interpretaciją, ji iškelia ir idėją, jog kalba yra besitęsianti kova. Žodžiai ir vaizdai yra įsispaudę į kompleksiskus pasakojimus ir pripildyti prieštaraujančių kultūrinių bei politinių reikšmių. Bachtinas mano, kad žodžiai feminizmo naudai gali būti perdaryti ir kitaip akcentuoti (1986: 89). Vis dėlto neigiama šio daugiabalsiškumo pusė yra ta, kad tavo paties žodžiai iš dalies tau nebepriklauso (Bachtin, 1981: 294). Polifoniška kalbos ir diskurso prigimtis veda į dviprasmybes ir interpretacijas, kurios gali būti pasisavintos daugybės vienas su kitu kovojančių politikų. Šis dviprasmiškumas tapo centriniu liaudies siaubo kino bruožu.

Raganos liaudies siaube: dviprasmiškumo atsiradimas

Daug liaudies siaubo filmų apie raganas pasakoja dėl to, kad šis žanras domisi senoviniais prietaisais. Dažnai to rezultatas būna eksploatacinis kinas, pavyzdžiui, filmai *Cry of the Banshee* (1970), *Mark of the Devil* (1970), *Virgin Witch* (1972) ir *Blood Orgy of the She Devils* (1973). Du originaliosios liaudies siaubo trilogijos filmai – *Witchfinder General* (1968) ir *Blood on Satan's Claw* (1971) – pasakoja apie XVII a. Anglijos kaimo raganų teismus, o *The Wicker Man* (1973) šį motyvą perkelia į šiuos laikus. Raganystės tema lemia kino žanrą ir sykiu tampa komplikuito liaudies siaubo santykio su britų kontrkultūra bei eksploataciniu kinu dalimi. Būtent šią medžiagą Eggersas atgaivina savo 2015 m. filme *The Witch*. Prieš jį aptardama, norėčiau patyrinėti būdus, kaip šis kino žanras vystė raganos stereotipą ir gilino su juo siejamos alegorijos dviprasmiškumą.

Blood on Satan's Claw – mažo biudžeto britų siaubo filmas, kurio veiksmas vyksta XVII a. Anglijos kaime. Siužetas sukasi aplink grėsmingą objektą, kuris netyčia randamas ariant laukus. Jis užburia jaunus kaimo žmones ir paskatina juos suformuoti satanistinį kultą, kuriam vadovauja paauglė gundytoja Angel Blake (akt. Linda Hayden). Aptiktas objektas įkvepia prisiminti senovinius ritualus ir pagrindinę antiheroję paverčia moteriškumo grotesko simboliu. Angel yra erotizuota figūra, o ne bobutė ar laumė, bet kultui ėmus silpti ji vaizduojama vis bjaurėsnė. Angel iliustruoja nestabilią

grotesko prigimtį: taip kaip ragana, vienu metu ji ir traukia, ir atstumia. Ap-sirėdžiusi laisvais drabužiais, Angel taip pat atspindi 7-ojo dešimtmečio „gė-lių vaikus“. Ko gero, ironiškai paauglystės maištą vaizduojantis filmas simpa-tizuoja ir kontrkultūros idėjoms. Daug žmonių būtent taip ir suvokė šį filmą (Harmes 2013: 71). Kritikai taip pat pastebėjo paralelių tarp Angel gaujos ir liūdnai pagarsėjusio „Mansono šeimos“ kulto (Scovell 2017: 30). Angel ska-tina kitus jaunuolius prievartauti, žudyti ir tampa savotišku liaudies velniu, veikiančiu ir praeityje, ir dabartyje. Jos laisvas baltas rūbas, palaidi plaukai ir vešlūs antakiai primena seksualiosios Sadie Atkins, vienos iš kaltinamųjų nužudžius Sharon Tate, areštinėje nupieštus portretus. 1970 m. vykęs viešas teismas Charlesą Mansoną, Sadie ir visą kultą prilygino moderniems liaudies velniams, jų išsigimėliškumas buvo aprašomas konservatyviojoje spaudoje ir laikytas kontrkultūros pavojaus įrodymu. Šis panašumas kloja dar vieną dvi-prasmybių sluoksnį filme vaizduojamai raganystei. Harmeso teigimu, filmas yra veikiau reakcinis, o ne progresyvus – galutinį susidūrimą su blogiu ir An-gel žlugimą traktuoja kaip grįžimą prie vyrų valdžios (2013: 71). Jo manymu, sąmoningai juostoje pavaizduotas moterų raganystės pralaimėjimas prieš vyrų magiją patvirtina patriarchalinę galią. Harmeso analizėje sakoma, kad filmo *Blood on Satan's Claw* kulminacija neatskleidžia autorių politinių pri-oritetų, bet dviprasmiškai kaip kito laiko ir erdvės figūra vaizduojama Angel palieka galimybę žiūrovams pajusti simpatiją kontrkultūrai.

Žiūrovų jautrumu kliaujasi ir filmas *The Wicker Man* – leidžiasi būti traktuojamas tiek progresyviai, tiek reaktyviai. Šis filmas vaizduoja seno-vinio raganystės kulto atgimimą šiuolaikinės Škotijos saloje. Policininkas Howie (akt. Edwardas Woodwardas) yra priviliojamas į salą tirti melagingais pranešimais paremto mergaitės dingimo. Salos gyventojai žaidžia įvairius žaidimus ir ruošiasi paaukoti Howie per kasmetį ritualą, skirtą seniesiems dievams, kad būtų užtikrintas geras derlius. Filme blogis nėra nugalimas, ir vargšelis Howie sudega stebimas džiaugsmingai dainuojančių salos gyvento-jų. Scovellis pažymi, kad „režisierius Hardy ir scenarijaus autorius Anthony Shafferis tikrai pasistengė, kad būtų labai sunku nemėgti salos gyventojų“ (2017: 22), o apžvalga leidinyje *Sight and Sound* teigia: juosta „pagonis skel-bia laimėtojai“ (Young 2010: 20). Nors *The Wicker Man* vaizduoja pagoniš-kos kontrkultūros pergalę prieš krikščionybę, politinės simpatijos filme nėra tokios aiškios. Jis veikiau žaismingai atspindi kovą dėl besikeičiančios raga-nystės reikšmės populiariojoje kultūroje vėlyvajame 7-ajame ir ankstyvajame

8-ajame dešimtmečiuose. Kol populiarioji televizija transliavo dokumentiką, tokią kaip *The Legend of the Witches* (Border TV, 1969) ir *The Power of the Witch* (BBC, 1971), vaizduodama tikras raganas, pavyzdžiui, Alex ir Maxine Sanders, krikščionių šviesuoliai Mary Whitehouse ir Malcolm Muggeridge'as surengė „Šviesos festivalį“ (1971). Tai buvo protestas prieš, jų manymu, moralinį visuomenės žlugimą. *The Wicker Man* siūlo panašius sensacingus raganų kulto vaizdus, sykiu pajuokia krikščionių fundamentalistus.

Į filmą integruojama populiarių revizionistinių raganystės sampratų samplaika (raganystė kaip išlikusi pagoniška religija) ir ankstyvųjų naujųjų laikų šėtoniškos raganos stereotipas; taip pat įtraukiamas vyras, ceremonijų magas, kurį vaidina charizmatiškasis Christopheris Lee – jo karjera siaubo kine taip pat šėtoniška. Vic Pratt teigia, kad tai „nėra paprastas filmas, kuris kontrkultūrą ir laisvos sielos žmones vaizdavo herojiškai, o griežtus autoritetus – kaip kvailius“ (2013: 31). Veikiau lordas Summerisle'as „turi savų tikslų, jo propaguojama pagoniška religija yra patogus įrankis kontroliuoti saloje gyvenančius valstiečius“ (31). Jei lordas Summerisle'as yra pragmatikas (o salos gyventojai buvo jo apgauti), Howie galima laikyti racionalistu – kitaip nei senaisiais dievais tikintys salos gyventojai, jis remiasi mokslu. „Summer“ salos žemės ūkio projektas žlunga dėl mokslinių priežasčių, ir jokie ritualai ar žmonių aukos obuolių derliaus negražins. Lordas Summerisle'as atmeta mokslinį to paaiškinimą, bet filmo eigoje šmėsteli abejonės. Kaip priešprieša Howie konservatyvumui ir jo pasitikėjimui mokslu, raganiška kontrkultūra atmeta ne tik autoritetus, bet ir sveiką protą, o tai kelia daug daugiau pavojų. Galutinėje aukojimo scenoje vaizduojami sensacingi raganystės įvaizdžiai, cirkuliavę to meto spaudoje. Žiūrint filmą tokiu kampu, salos gyventojams turėtų jausti mažiau simpatijų: blogiausiu atveju raganystė buvo pavojingas šėtono išmislas, geriausia – iš doros kelio išklydusiųjų nesąmonė. Taigi raganystės kaip pagoniško kulto vaizdavimas juostoje *The Wicker Man* tik sukuria naujų problemų kritikams, kurie tikisi perprasti, kam priklauso politinės filmo simpatijos.

The Wicker Man galima laikyti problematišku filmu ir kai kalbame apie feminizmo politiką. Nors trys pagrindinės veikėjos moterys – Willow (akt. Britt Ekland), neįvardyta bibliotekininkė (akt. Ingrid Pitt) ir mokytoja Miss Rose (akt. Diane Cilento) – nėra raganos, apie raganystę jos iškelia daug keistų ir sumišusių idėjų – idėjų, kurios tuo metu sklandė populiariojoje kultūroje. Brigid Cherry tris veikėjas vadina *Wicca* judėjimo moterimis

ir teigia, kad jos žiūrovėms siūlo patrauklią galimybę susitapatinti (2006: 111). Vienas iš apžvalgininkų nurodo, kad filmas aktyviai šaiposi iš archajiškų idėjų apie moteriškumą ir žaismingai perkelia vyrą į aukos poziciją (Brown 2016). Nors raganiški moterų kūnai siejami su gamtos pasauliu ir vaisingumu, Christopheris Brownas pastebi, jog tai Howie požiūris. Pavyzdžiui, Willow su Howie žaidžia naudodamasi tuo, kad jis į ją žiūri į kaip į seksualią būtybę, provokuoja Howie gerai žinomoje nuogo šokio scenoje, kuri atlieka dar ir kitą funkciją – primeta žiūrovui vujaristo rolę (Brown 2016). Gail Ashurst pažymi Willow poziciją žiūrovų atžvilgiu: ji iššaukianti ir pajuokianti (2005: 98). Nepaisant to, per senovines vaisingumo apeigas vis nuogos vaizduojamos moterys ir reikalavimas paaukoti vyrą tam, kad būtų atgaivintos salos obelys, filme moteriškumo groteską sujungia su bibliniu pasakojimu apie Ievos nuodėmę. Taip kontrkultūrinė seksualumo šventė susikerta su patriarchaliniu nerimu, kuris laiko moters kūną pavojingu. Be to, *The Wicker Man* neįkūnija revizionistinio Murray pasiūlyto matriarchalinio raganų kulto mito: tiek krikščioniškoji valdžia, tiek raganų kultas yra patriarchalinės jėgos. Harmeso teigimu, „filmo *The Wicker Man* pabaiga reiškia patriarchalinio *status quo* išsaugojimą, nes pagoniškos religijos praktika bei galios struktūros saloje yra glaudžiai susijusios“ (2013: 76). Cherry analizė pozityvesnė: filmas ardo žanro taisykles ir sykiu siūlo alternatyvius malonumus (2006: 112). Žaismingai pateikdamas moteriškumo groteską, *The Wicker Man* raganos figūros dviprasmiškumą tik gilina: iš vienos pusės, prašo žiūrovų pasmerkti salos gyventojus, iš kitos pusės, švenčia jų maištą ir triumfą prieš valdžią.

Atėjus XXI a. neaiškus tiek progresyvios, tiek reakcinės politikos vaizdavimas liaudies siaubo žanre davė keistų vaisių. Scovellio manymu, žanro politiką sunku apibrėžti.

Liaudies siaubas grąžina prie tradicijos, kuri, bent jau teoriškai, atrodo beveik konservatyvi, tačiau ji iškreipia suvokimą – vietoj to, kad kurtų gryną, tradicinę ideologiją, dažnai pasitelkia ikikrikščioniškas vertybes: taip atsiranda keistai progresyvi forma, kuri buvo sukurta pasinaudojus konservatyviu mechanizmu (2017: 38).

Tačiau holivudinė filmo *The Wicker Man* (2006) versija, kurioje Woodwardo vaidmenį perėmė Nicolas Cage'as, rodo, kad šis progresyvaus ir reakcingo mechanizmo santykis gali lengvai pasikeisti. Pareigūnas Edvardas Malusas, paskatintas jo buvusios merginos siųstų pranešimų, atvyksta į salą tirti mergaitės dingimo atvejo. Šioje filmo versijoje salos visuomenė yra

matriarchalinė, o gyventojai praktikuoja neopagonišką raganavimą, pagrįstą populiariomis *Wicca* idėjomis. Filmas remiasi Murray teze ir jos interpretacijomis neopagoniškoje kultūroje. Saloje gyvenantys vyrai – tylūs ir nuolankūs, o moterys tyčiojasi iš Maluso, kol jis įnirtingai ieško dingusios merginos. Kaip ir originale, kulto narės šoka policininkui linksmą šokį, taip atskleidamos, kad būtent jis turi būti Gegužės dienos auka. Pagrindiniai siužeto elementai yra tokie patys kaip ir originalo, tačiau, skirtingai nei režisieriaus Hardy versijoje, Holivudo perkūrinėje raganos aiškiai pasmerkiamos. Kulminacinėje scenoje moterys kulto narės apsupa Cage'ą ir ant jo veido uždeda daiktą, į kurį (dėl nepaaiškinamų priežasčių) ketina įleisti bites. Besipriešindamas herojus šaukia: „Jūs, kalės! Kalės!“ Filmų finalo ritualinė auka visiškai atvirai ir paprastai pasmerkama kaip žmogžudystė. Nors daugeliui žiūrovų ši vėlesnė *The Wicker Man* versija patinka labiau nei originalas, filmo žinutė labai paprasta: šios moterys – nekontroliuojamos, piktavalės kalės, jų valdžia supuvusi.

Kaip ir originalas, Neilo LaBute'o režisuotas *The Wicker Man* raganos įvaizdį kuria jungdamas įvairius vaizdus ir stereotipus, nors filme raganos figūra yra akivaizdžiai moteriška. Gyvūnų kaukės, kurias dėvi salos gyventojai, primena naudotas originaliame filme, o kiti kostiumų pasirinkimai atspindi šiuolaikinės *Wicca* religijos aspektus. „Aklieji likimai“, arba grajos, iš graikų mito apie Persėją ir Medūzą atsiranda kartu su vaikų aukojimo idėja, atėjusia iš germanų folkloro, – tai du dalykai, padarę įtaką ankstyvųjų naujųjų laikų stereotipui apie šėtoniškas raganas. Iš pradžių malonus salos gyventojų elgesys ir įsipareigojimas gyventi ekologiškai primena feministinius ir neopagoniškus revizionistinius mitus apie gerąją raganystę ir gyvenimą harmonijoje su gamta. Tačiau filmas greitai išsklaido šią interpretaciją ir leidžia manyti, kad, nors moterys dėvi laisvus *Wicca* judėjimo drabužius ir hipiško stiliaus papuošalus, vis dėlto yra korumpuotos ir piktavalės. Taigi vėl iškyla ankstyvųjų naujųjų laikų neigiamas stereotipas apie raganas, nes filme moterys vaizduojamos kaip visa griauinančios ir naikinančios. Perkurta filmo versija yra geras pavyzdys, kaip raganų įvaizdis, kurį beveik šimtmetį formavo siaubo kinas, gali lengvai įgyti mizoginišką branduolį. Nors perdirbinys tarsi žaidžia su Murray įkvėptais neopagonybėje populiariais revizionistiniais vaizdais, jis panaikina originalaus filmo dviprasmiškumą ir naudoja raganos figūrą, kad išreikštų antifeministines nuotaikas. Tai parodo, kaip lengvai ragana tarnauja labai skirtingai politikai.

*Raganos atgimimas:
skrydis ar kryptis?*

LaBute'o *Wicker Man* buvo sukurtas anksčiau nei 2010 m. atgimė susidomėjimas liaudies siaubu, todėl šis filmas yra išskirtinis savo laikų liaudies siaubo pavyzdys. Jame susidomėjimas britų kraštovaizdžio prietaisais perkeliamas į amerikietišką aplinką, bet, atrodo, šis pavyzdys neįkvėpė kitų filmų kūrėjų ir jie juo neskė. Ko gero, iš dalies todėl, kad buvo palaikytas nesėkme. O Eggerso *The Witch* (2015) yra vienas iš filmų, sukurtų po 2010 m., kai liaudies siaubas išgyveno atgimimą. Panašu, šioje juostoje į žanro ištakų, siekusių 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečių britų kiną, pagerbimą investuota daugiau. Scovellis teigia, kad *The Witch* grąžina skolą britų liaudies siaubo kinui – pasitelkia XVII a. aplinką, britiškus akcentus ir prislopintą spalvų paletę, išgautą filmuojant tik esant natūraliam apšvietimui (2017: 165). Izoliuota juostos aplinka ir okultinės temos primena originalius liaudies siaubo filmus, bet dar pridedamas ir Amerikos kolonistų mitų sluoksnis. Filme atkuriamas amerikiečių liaudies pasaka apie raganą miške. Atstumta kolonistų šeima įsikuria ūkyje Naujosios Anglijos miško pakraštyje. Pamažu kiekvieną šeimos narį apėmė raganos (galbūt), o paskui nužudo (berods) antgamtinės jėgos, gyva lieka tik dukra Thomasin (akt. Anya Taylor-Joy). Filmą *The Witch* svarbus paskutinei šio straipsnio daliai, nes reprezentuoja kino istorijos kulminaciją (bent jau dabartiniu momentu), kai raganos figūrai pritaikoma daugybė viena kitai prieštaraujančių, iš išgalvotų ir realių kontekstų paimtų idėjų, todėl ji tampa nestabili.

Juostoje *The Witch* – daugybė dviprasmybių. Nors Scovellis pastebi, kad „filmas naudoja tipiškiausius liaudies siaubo idealus, pirmą kartą filmo antgamtinio įvykio dviprasmiškumą“ (2017: 166), ginčyčiausi, ar šis dviprasmiškumas išties yra gilesnis. Žiūrovų dvejonės provokuojamos filmo pasakojimo lygmeniu: ar kolonistai blogį į savo namus prisikviečia psichologinėmis represijomis, ar juos vis dėlto puola magiškosios jėgos? Ar herojė filmą pabaigoje tampa ragana, ar tai viso labo haliucinacija apie išsipildžiusius norus? Galbūt tiesa yra proziškesnė: tai tik paprastas apsinuodijimo skalsėmis atvejis (toks paaiškinimas buvo būdingas Salemo raganų teismuose). Dvejonės dėl antgamtinių elementų taip pat apima raganos vaizdinio reikšmes. Filmą pradžioje žiūrovai tampa liudininkais, kaip raganos nužudo kūdikį ir sumala jo vidurius į košę. Kaip pažymi Huttonas, pagrindinis ankstyvųjų naujųjų laikų raganos stereotipo elementas buvo idėja, esą raganos naudojo tepalą,

pagamintą iš kūdikių mėsos, kad įgytų išvaizdos keitimo ir skrydžio galių (2017: 175). Ši idėja kilo per seniausius 1428 m. vykusius Alpių teismus ir išplito visoje Europoje bei Naujojoje Anglijoje. Filme *The Witch* šis ankstyvųjų naujųjų laikų vaikžudystės vaizdinys šalia potencialiai feministinio raganų šabo, kaip maištingos veiklos, verčia jaustis nepatogiai. Filmo pabaigoje raganos pakyla virš miško tarsi simbolizuodamos nuskriaustosios Thomasin pabėgimą ir įgalinimą, leidžiantį jai atmesti represyvias patriarchalines šeimos ir bažnyčios struktūras. *The Witch* parodo raganą kaip moteriškumo groteską, tai yra neapibrėžtą alegoriją. Čia mano įžvalgos labai skiriasi nuo tų kvapą gniaužiančių teigiamų filmo recenzijų – vienoje jų buvo paskelbta, kad filmas švenčia „įgimtą moteriškumo galią“ (O’Neill 2016).

The Witch akivaizdžiai atviresnė interpretacijoms, nei manė daugelis feministų recenzentų. Pavadinimo paprastumas – daiktavardis be jokių modifikacijų – filmo kūrėjams leidžia sujungti daugybę skirtingų laikotarpių, politinių diskursų, mitologijų ir kino tradicijų idėjų: jo prasmė gali būti bet kokia. Daugiabalsiškumas būdingas ir filmo scenarijui, kurį Eggersas sukūrė, pasitelkdamas įvairius pirminius šaltinius, pavyzdžiui, „Džono Vintropo dienoraštį“ ir kitus šiuolaikinius pasakojimus apie demonų apsėdimą ir raganavimą. Eggersas prisimena, kad „ankstyvosios scenarijaus versijos buvo siaubingi, kanibalizuoti kitų žmonių žodžių koliažai, ir tik vėliau galėjau juos perdirbti į savo pasakojimą“ (cituota O’Falt 2016). Šiame šiuolaikiniame liaudies siaubo filme perteikta daug raganystės idėjų, susiformavusių ankstyvaisiais naujaisiais laikais, tik XVII a. kolonistų žodžiai buvo perfrazuoti šių dienų auditorijai. Chrisas O’Faltas pažymi, kad didžioji dalis originalios medžiagos, gautos iš Eggerso šaltinių, galutinėje filmo versijoje liko nepanaudota (2016). Tai rodo, kad paties režisieriaus balsas konkuruoja su tais, kuriuos jis prakalbina. Bet kokia feministinė filmo interpretacija, žiūrinti į jį kaip į įgalinantį jaunos moters pasakojimą, taip pat turi kovoti su raganystės istorijos elementais, kuriais raganą siekiama pristatyti kaip pavojingą ir šėtonišką figūrą. Tai man primena Bachtino pastebėjimą, kad priversti žodžius paklusti savo ketinimams yra sudėtingas procesas.

Daugiabalsis filmo *The Witch* pobūdis rodo ambivalentišką politinį aspektą. Raganų skrydis gali būti laikomas ir nuopuoliu, o jų įgalinimas – tiesiog atskirtimi. Elisabeth O’Neill teigimu, kulminacinė filmo scena, kai šešėliškos moteriškos figūros kyla į medžius, žiūrovus pastato prieš nuogus kūnus, kurie simbolizuoja tikėjimą ir savęs atpažinimą. Viskas, ko tikimasi iš mote-

ry, – seksualinis prieinamumas, bejėgiškumas ir nuolankumas – išverčiama į išvirkščią pusę ir tampa grėsme patriarchalinėms vertybėms, tačiau suteikia galių tiems, kurie nori išsilaisvinti (2016).

O'Neill pripažįsta filmo potencialą būti suprantamam skirtingai, bet, kai scena interpretuojama kartu su jos intertekstais, atsiranda dviprasmiškumas. Huttonas pabrėžia, kad „nuogumas įprastai buvo priskiriamas raganoms [...], nes tai jų tapatybę darė nekasdienišką“ (2017: 23). Nuogumas gali kelti grėsmę, apversti socialinę tvarką, bet jis sukuria ir anonimišką figūrą, kuri lengvai tampa atpirkimo ožiu. Be jokios abejonės, kai kurioms auditorijoms šis vaizdas yra įgalinantis, tačiau originalus raganos stereotipas, kuriuo remiasi filmas, buvo susijęs su galios iš moterų atėmimu. Įvairiuose raganų teismų dokumentuose ragana tapdavo atpirkimo ožiu kovose dėl valdžios (tarp jų politiniuose ir šeiminiuose ginčuose). Teismai buvo dažnesni tose vietose, kur susidarydavo galios vakuumas, tačiau ragana pati savaime nebuvo galinga figūra (Hutton 2017: 154). Iš tiesų, kruopštus Huttono tyrimas atsveria revizionistinius mitus, teigiančius, kad raganų persekiojimai buvo patriarchato baimės dėl moterų galios rezultatas. Per teismo procesus pasitelkti krikščionių dokumentai nurodė, kad moterys neturėjo jokios teisėtos valdžios. Pavyzdžiui, Reimso arkivyskupas 836 m. rašė, kad, jei raganos ir turėjo galią, tai tik todėl, kad ją įgijo jungdamosi su demonais, o galios jos siekė tam, kad įgytų neteisėtą valdžią prieš vyrus (Hutton 2017: 157). Šios senos idėjos kartojasi filme *The Witch*, kuris taip pat perša mintį, kad moterų galia pasireiškia naikinant vyrus. Thomasin tėvo mirtis – kruvina. Jis prikalamas ant ožkos ragų. Vėliau ši ožka pasirodė Thomasin kaip demonas, siūlantis šėtonišką paktą. Tokios scenos lengvai gali tapti reakcingais, šiais laikais plintančiais antifeministiniais pasakojimais apie moterų galią.

Žiūrovai ir kritikai ir toliau skirtingai interpretuos siaubo kūrinius, nes šis žanras groteskiškiausiais įsikūnijimais atsisako socialinio ir politinio naudingumo. Nepaisant to, filmas *The Witch* yra vertingas tyrinėjant kultūrinę moteriškumo grotesko – nemažą dalį šiuolaikinio siaubo kino persmelkusios alegorijos – reikšmę. Moteriškumo groteskas yra nestabili figūra, pabrėžianti feministinės politikos prekariškumą. Pavyzdžiui, Eggerso filmas palieka atvirą klausimą: ką Thomasin laimi prisijungusi prie raganų? Neturėdama kitos išeities, ji atsiduria patriarchalinės socialinės sistemos išorėje, kurią moterys turi reformuoti ir pritaikyti sau. Taigi tokiu atveju raganos figūra siaubo kine negali pateikti galių ir pokyčių plano, nors jos mobilizavimas

neretai atveria kelius mizoginiškų tropų kritikai. Tačiau, kaip teigia Russo, mizoginiškų tropų panaudojimo strategija netgi juos kritikuojant yra rizikinga – tokia kritika gali net dar labiau sustiprinti pirmines šių tropų reikšmes (1994: 10). Russo manymu, kad moteriškumo groteskas suteikia galimybę pabėgti nuo ribojančių moteriškumo struktūrų, nors dažnai šis pabėgimas nėra „beribis skrydis“, kaip kartais vaizduoja pasakojimai apie moters išsivadavimą (11, 44). Reikėtų atsispirti beribio skrydžio įvaizdžiui, nes jis susijęs su „netaisyklingais kūnais, kuriuos reikia palikti“ (11). Iš tiesų, paskutiniuose *The Witch* kadruose nematyti skrendančių suglebusių, nedailių kūnų, o tik tokie, kurie džiugina skvarbų Holivudo žvilgsnį. Russo idėja apie moteriškumo groteską kaip prekarišką balansavimą, įsiterpiančią į trapecijos artisto spektaklį, sufleruoja ne tik transformacijos, bet ir klaidos galimybę. Šuoliai ir kritimai ore yra alternatyva fantazijai apie beribiam skrydžiui prilygstantį išsivadavimą, tačiau, kaip perspėja Russo, jie gali blogai baigtis (30).

Buvimas ore yra dar vienas moteriškumo grotesko ambivalentiškumo aspektų. Jis gali veikti ir kaip ardanti jėga, ir esantiesiems priespaudoje sukurti laisvės erdves. Sykiu laumės, satanisto, kontrkultūrinės gundytojos ir liaudies velnio įvaizdžiai išlieka raganos figūros dalimi ir galbūt sustiprina patriarchalinės ideologijos (bent jau kai kurių jos auditorijų) siekį kontroliuoti moteris. Todėl moteriškumo groteskas yra sudėtinga kategorija, o jos subversijos momentai – trumpalaikiai ir atsitiktiniai. Skrydis šluota virš Naujosios Anglijos miško mūsų kultūros ideologijoje gali parodyti su moters galia susijusią lūžio liniją, tačiau kaip įvaizdis jis nenutiesia kelio tą galią įgyti. Skirtingai nuo populiarių feministinių liaupsių apie raganos grįžimą į siaubo kiną, aš bandau įrodyti, kad šiuolaikinis Eggerso liaudies siaubo filmas nepadedą stabilizuoti ar patvirtinti raganos kaip feministinės ikonos. Ji išlieka viena ambivalentiškiausių siaubo kino figūrų, iš dalies todėl, kad yra išgalvotų ir neišgalvotų istorijų bei mitų samplaika. Kaip liaudies siaubo kino kūrinys, *The Witch* pagilina savo centrinės figūros dviprasmiškumą, vaizduodamas raganą kaip moteriškos aistros ir moteriškos galios, patriarchalinės baimės ir patriarchalinės galios simbolį. Tokios viena kitai prieštaraujančios simpatijos yra būdingos liaudies siaubo žanrui.

RUPERT,

Alternatyvios edukacijos programos rinktinė

Chloé Germaine Buckley

Raganos, kekšės ar feminizmo pradininkės? Ragana liaudies siaubo kine

FILMOGRAFIJA

***Aliens*, rež. James Cameron, „Twentieth Century Fox“, 1986.**

***Black Sunday*, rež. Mario Bava, „Unidis“, 1960.**

***Blood on Satan's Claw*, rež. Piers Haggard, „Tigon Pictures“, 1971.**

***Blood Orgy of the She Devils*, rež. Ted V. Mikels, „Geneni Film Distributors“, 1973.**

***Carrie*, rež. Brian De Palma, „United Artists“, 1976.**

***Cry of the Banshee*, rež. Gordon Hessler, AIP, 1970.**

***Häxan: Witchcraft through the Ages*, rež. Benjamin Christensen, U.F.A., 1922.**

***Inferno*, rež. Dario Argento, „Twentieth Century Fox“, 1980.**

***Mark of the Devil*, rež. Michael Armstrong, Adrian Hoven, „Gloria Filmverleih AG“, 1970.**

***Neon Demon*, rež. Nicolas Winding Refn, „Icon Film“, 2016.**

***Rosemary's Baby*, rež. Roman Polanski, „Paramount Pictures“, 1968.**

***Suspiria*, rež. Dario Argento, P.A.C., 1977.**

***The Blair Witch Project*, rež. Daniel Myrick, Eduardo Sánchez, „Artisan Entertainment“, 1999.**

***The Evil Dead*, rež. Sam Raimi, „New Line Cinema“, 1981.**

***The Love Witch*, rež. Anna Biller, „Icon Film“, 2016.**

***The Wicker Man*, rež. Neil LaBute, „Warner Bros.“, 2006.**

***The Wicker Man*, rež. Robin Hardy, British Lion Film Corporation, 1973.**

***The Witch*, rež. Robert Eggers, A24, 2015.**

***The Witches*, rež. Mauro Bolognini, Vittorio De Sica et al, „Dear Film“, 1966.**

***Virgin Witch*, rež. Ray Austin, „Tigon Film Distributors“, 1972.**

***Witchfinder General*, rež. Michael Reeves, „Tigon Pictures“, 1968.**

BIBLIOGRAFIJA

- Adam Scovell, *Folk Horror: Hours Dreadful and Things Strange*, Leighton Buzzard: Auteur, 2017.**
- Anne Donahue, „‘We are the weirdos’: how witches went from evil outcasts to feminist heroes“, *Guardian*, 2015 m. rugpjūčio 28 d., <https://www.theguardian.com/film/2015/aug/28/witches-evil-outcasts-feminist-heroes-pop-culture>.**
- Barbara Creed, *The Monstrous Feminine: Film, Feminism, Psychoanalysis*, London, New York: Routledge, 1993.**
- Brigid Cherry, „The Wicca Woman: Gender, Sexuality and Religion in The Wicker Man“, in: *The Quest for the Wicker Man: History, folklore and pagan perspectives*, ed. by Benjamin Franks, Gary Carpenter, Edinburgh: Luath Press, 2006, p. 111–125.**
- Chris O’Falt, „How Robert Eggers Used Real Historical Accounts to Create His Horror Sensation *The Witch*“, *IndieWire*, 2016 m. vasario 19 d., <http://www.indiewire.com/2016/02/how-robert-eggers-used-real-historical-accounts-to-create-his-horror-sensation-the-witch-67882/>.**
- Christopher Brown, „Women and The Wicker Man“, tinklalaidė „The Last Horror“, 2016 m. rugsėjo 18 d., <http://thelasthorrorpodcast.com/writing/women-wicker-man/>.**
- Elisabeth O’Neill, „How witches reclaimed their rightful place in popular culture“, *Little White Lies*, 2017 m. balandžio 7 d., <http://lwlies.com/articles/witch-new-wave-the-love-witch/>.**
- Gail Ashurst, „‘The Game’s Over’. Breaking the Spell of Summerisle: feminist discourse and *The Wicker Man*“, in: *Constructing the Wicker Man*, ed. by Jonathan Murray, Lesley Stevenson, Stephen Harper, Benjamin Franks, Glasgow: Crichton Publications, 2005, p. 91–105.**
- Kamilla Elliott, „Gothic-Film-Parody“, *Adaptation*, 2008, vol. 1, issue 1, p. 24–43.**
- Linda Williams, „When the Woman Looks“, in: *Re-Vision: Essays in Feminist Film Criticism*, ed. by Mary Ann Doane, Patricia Mellencamp, Linda Williams, Los Angeles: AFI, 1984.**
- Madeline Miller, „From Circe to Clinton: why powerful women are cast as witches“, *Guardian*, 2018 m. balandžio 7 d., <https://www.theguardian.com/books/2018/apr/07/cursed-from-circe-to-clinton-why-women-are-cast-as-witches>.**

Marcus K. Harmes, „The Seventeenth Century on Film: Patriarchy, Magistracy, and Witchcraft in British Horror Films, 1968-1971“, *The Canadian Journal of Film Studies*, 2013, vol. 22, no. 2, p. 64–80.

Mark Kermode, „The Witch review – original sin and folkloric terror“, *Guardian*, 2016 m. kovo 13 d., <https://www.theguardian.com/film/2016/mar/13/the-withc-film-review-robert-eggers>.

Mary Russo, *The Female Grotesque*, London, New York: Routledge, 1994.

Mikhail Mikhaïlovich Bakhtin, *Speech Genres and Other Late Essays*, trans. Vern W. McGee, Austin, TX: University of Texas Press, 1986.

Mikhail Mikhaïlovich Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*, ed. By Michael Holquist, trans. Caryl Emerson and Michael Holquist, Austin, TX: University of Texas Press, 1981.

Norman Cohn, *Europe's Inner Demons: The Demonisation of Christians in Medieval Christendom*, London: Pimlico, 1993.

Philip Thomson, *The Grotesque*, London: Methuen, 1972.

Rachel Jardine (dir.), *A History of Horror with Mark Gatiss*, 2010.

Rhona Berenstein, „Mommie Dearest: Aliens, Rosemary's Baby and Mothering“, *Journal of Popular Culture*, 1990, vol. 24, no. 2, p. 55–73.

Rob Young, „The Pattern Under the Plough“, *Sight and Sound*, 2010, vol. 20, no. 8, p. 16–20, 22.

Ronald Hutton, *The Witch: A History of Fear from Ancient Times to the Present*, New Haven; London: Yale University Press, 2017.

Scott Pierce, „The Witch is sinister, smart, and wildly feminist“, *Wired*, 2016 m. vasario 19 d., <https://www.wired.com/2016/02/the-witch-demonization-women/>.

Vic Prat, „Long Arm of the Lore“, *Sight and Sound*, 2013, vol. 23, no. 10, p. 24–31.

William Paul, *Laughing Screaming: Modern Hollywood Horror and Comedy*, New York: Columbia University Press, 1994.

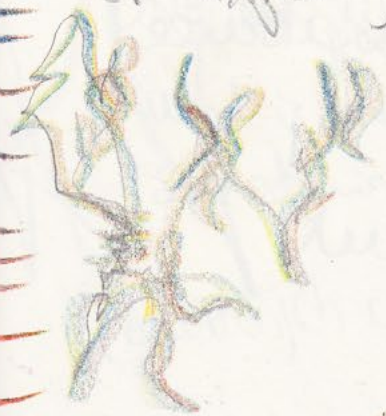

Avatar Jesus as the avatar of God in Christianity
How many avatars have a use? which different
meditions have a use as avatars?
tantricism as estados del MESSENGER

Participatory art
performance / submission to the voices gives "POWER"
20 people / you know what to do
12 headsets
with instructions "FREEDOM" gives insecurity

voice "spookyres" how to use
comes from an empty place of the body
voice as passive agent

participants leading a part of their body (hands) to activate
the role playing or performance. you are not leading
or expressing our mind or identity

working with kids
"teensagers", in comparison
with adults //

REHEARSING HOSPITALITY

I'm a vortex, scan thru thing circumstances situations
objects people way to fast, there're a lot of
flames and a dark hole.

The place where asleep in my mind looks diff
than in real life

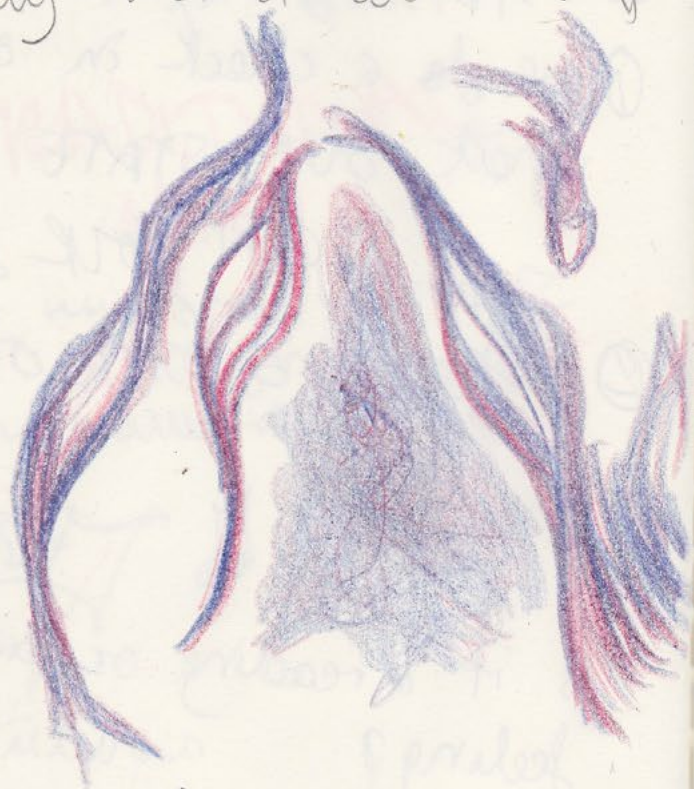
intuition? object talk to you?

get information very fast, i find
it hard to hold onto it, stick to
to retain it.

shall suits "what's good for another
person" is necessary suitable for you!!

strong pain or like a hole in between my
ribs something is pushing pinch in the back

ANQUERING WISHES

PROTECTION

perception / projection

PHENOMENOLOGY is subjective. Thus my sciences
the stories that come around perceiving → an spirit is
gonna map on you how you've been raised
nothing comes in without being MEDIATED

my heart beat is rising

hosting in "party"

offering in something you like, find nice
reality of spirits ——— reality of dreams
dreams state in you are very suggestible

not body
being embodied state is incredibly powerful, more than spirits
and deities, that's why they interact, "that's why
they are subtle hide"

SAMBŪRIS

Alternatyvios edukacijos sambūris

Alternatyvios edukacijos sambūris – vienas iš baigiamųjų alternatyvios edukacijos programos renginių. Šis renginys sudarė sąlygas dalintis žiniomis, patirtimi ir išvalgomis apie dabartinę meninio ugdymo būklę bei galimą ateitį. Dviejų dienų renginio metu buvo analizuojamos visos trys sąvokos – alternatyva, menas ir edukacija. Rupert kviestiniai lektoriai kėlė klausimus ir dalinosi savo patirtimi, peržengė disciplinų ribas ir teikė pasiūlymus geresnei meno edukacijos ateičiai.

Sambūris (angl. *gathering*) – iš filosofo Bruno Latour pasiskolintas terminas, skirtas apmąstyti nuolat kintantį pasaulį ir mus įprasminančius tarpusavio ryšius. Šis terminas nesiekia žinių hierarchija grįsto objektyvumo iliuzijos, vietoje jos siūlo rūpesčiu besiremiančią, dažnai laikiną bendrystę. Pripažindamas žinių ir jų mainų socio-politinį, istorinį ir kultūrinį krūvį (angl. *entanglement*), jis atveria galimybes mąstyti apie naujas edukacijos ir buvimo kartu formas.

Šis sambūris, pirmasis iš eilės planuojamų renginių skirtų tyrinėti meno edukaciją per teorinę, praktinę ir spekuliatyvią prizmę. Jame Rupert kviečia dalyvauti teoretikus, tyrėjus ir praktikus, atstovaujančius skirtingiems meno edukacijos požiūriams ir metodologijoms, taip pat ieškančius alternatyvų vyraujančioms švietimo struktūroms.

GATHERING OF ALTERNATIVE ART EDUCATION

24 - 25 NOVEMBER
SEWING FACTORY LELIJA, PANERIŲ ST. 43, VILNIUS

Olga Schubert and Elisabeth Krämer

Olga Schubert and Elisabeth Krämer | „The New Alphabet School“ programa „HKW“ (Berlynas, Vokietija)

Olga Schubert yra kolektyvinio mokymosi ir meninių tyrimų formato „New Alphabet School“ (2019–2022 m.) iniciatorė, bendrakuratorė ir projektų vadovė, parengusi leidinių seriją „Library 100 Years of Now“ Berlyno Pasaulio kultūrų namuose (HKW). Šiuo metu yra Linco meno universiteto doktorantė, jos disertacijai „Žinių ekologija kuratorinėse praktikose po 1989 m.“ vadovauja Karin Harrasser. O. Schubert anksčiau yra dirbusi įvairių muziejų kuratorių komandose, taip pat leidybos srityje. Yra išleidusi publikacijų, pvz., „Wörterbuch der Gegenwart“ (su Bernd Scherer ir Stefan Aue, 2019 m.), „100 Years of Now and the Temporality of Curatorial Research“ (2019 m.) ir „Glossar inflationärer Begriffe“ (su Sara Hillnhuetter ir Eylem Sengezer, 2013 m.).

Elisabeth Krämer dirba projektų koordinatorė Pasaulio kultūrų namuose (HKW) Berlyne, koordinuoja parodas, konferencijas ir leidinius, pvz., „A History of Limits“, „Past Disquiet“, „Misfits“, „2 or 3 Tigers“. Tarp naujausių jos projektų – kolektyvinio mokymosi ir meninių tyrimų platforma „New Alphabet School“ (2019–2022 m.) ir praktikos bendruomenė „Investigative Commons“, inicijuota „Forensic Architecture“, „Forensis“ bei Europos žmogaus teisių centro. Savo veikloje daugiausia dėmesio skiria tyrimams ir praktikoms, susijusioms su institucijų ir aktyvizmo sankirtomis, vysto atvirus žinių kūrimo formatus, skirtus tyrinėti institucionalizuotų struktūrų topografijas.

Asbjørn Blokkum Flø

Asbjørn Blokkum Flø | „Notam“ (Oslos, Norvegija)

Asbjørn Blokkum Flø gyvena ir dirba Osle, vadovauja Norvegijos technologijų, meno ir muzikos centro Notam edukacinei programai.

Flø dėstė tokiose institucijose kaip Norvegijos muzikos akademija, NTNU – Norvegijos mokslo ir technologijų universitetas, Oslo universitetas. Kūrėjas bendradarbiauja su Notam nuo pat įkūrimo 1994 m., o nuo 2006 m. veda edukacinę programą. Flø tekstus publikavo įvairios organizacijos, tarp

SAM BU RIS

jų – „Organized Sound“ (Cambridge University Press), NIME (Tarptautinė naujų sąsajų muzikinei raiškai konferencija) ir ICMC (Tarptautinė kompiuterinės muzikos konferencija).

Flø dirba ne tik Notam, bet ir kaip laisvai samdomas menininkas, kompozitorius bei muzikantas, kuriantis garso instaliacijas, elektroninę ir akustinę muziką.

Hugo Hopping

Asbjørn Blokkum Flø |menininkas, rašytojas buvęs „The Curatorial Thing“ programos kuratorius „SixtyEight Art Institute“ (JAV / Meksika / Danija)

Hugo Hopping – amerikiečių menininkas, šiuo metu gyvenantis Kopenhagoje. H. Hoppingas yra surengęs daugybę parodų tiek kaip menininkas, tiek kaip kuratorius, rašo apie meno ir kultūros istoriją, kartu su kolegomis yra įkūręs ne vieną meno organizaciją ir mokymosi platformą, pvz., meno ir dizaino darbo grupę „The Winter Office“, „SixtyEighth Art Institute“, rengiantį parodas ir publikuojantį meninius bei kuratorinius tyrimus.

Maarin Ekterman

Maarin Ekterman „Prologues School“ (Talinas, Estija)

Maarin Ekterman yra Taline (Estija) gyvenanti meno veikėja, dirbanti ties šiuolaikinio meno ir daugiau ar mažiau eksperimentinės edukacijos sankirta. Naujausi jos projektai: „Artists in Collections“ (su M.A. Talvistu, nuo 2017 m.), socialinių kultūros lauko ritualų permąstymas pagal projektą RESKRIPT (su H. Hütt, nuo 2019 m.), pasiūlymas dėl sąžiningos mokesčių sistemos Estijos meno scenai (su A. Triisberg, nuo 2019 m.), vadovavimas naujai edukacinei platformai „proloogkool“ („prologų mokykla“, nuo 2020 m.). M. Ektermann taip pat dirba Estijos dailės akademijos Bendrosios teorijos centro vadove, ten dėsto XX a. meno istorijos, savarankiškai organizuojamų praktikų bei meno kritikos kursus.

Tautvydas Urbelis | „Alternatyvios edukacijos programa“ „Rupert“ (Vilnius, Lietuva)

Tautvydas Urbelis – kuratorius, (eks)filosofas ir rašytojas, dirbantis šiuolaikinio meno, edukacijos ir spekuliatyvios architektūros srityse. Daugiausia dėmesio skirdamas tarpdisciplininiam žinių sklaidos būdams, tarpdisciplininiam mainams ir nepaklusniai fikcijai, T. Urbelis tyrinėja būties poetiką ir įtampas vis sudėtingėjančiame pasaulyje.

Šiuo metu jis yra Rupert (Vilnius) alternatyvios edukacijos ir viešųjų programų kuratorius, taip pat knygos „Regeneracija ir jos įtampos“ (Architektūros fondas, 2021) redaktorius, vadovauja tyrimų projektui „Geismo architektūra“. T. Urbelis yra kuravęs renginius ir bendradarbiavęs su Architektūros fondu, Šiuolaikinio meno centru, Čikagos EXPO, „Ateities architektūra“, Kauno architektūros festivaliu, Londono architektūros festivaliu, „Gėdos architektūra“, Tarptautiniu Kauno kino festivaliu ir kt.

DIGITAL SUBSCRIBER LINE DONK SUB LINE
DOUBT STUNT LOL DANCING SPIRAL LAGO
ON DELIRIOUS SERPENT LANDSCAPE DAZZLI
ING SENSUOS LABORATORY DESERT SPR
ING LABYRINTH DUSK SANCTUARY LACE-
WINGED DAYDREAMING SABBATH LADYB
UG DANDELION SAINT LAMB DIALOGUE SA
PHIRE LANTERN DREAMY STAR LIFE LINE D
RY SALTY LUNCH DIGESTIVE SAINT LEG
UME DONT SHY LADY DISTANCE SURFAC
E LEISURE DAILY SOFT LOBOTOMY DARK S
TAR LIGHT DRUMSTV SIENH LANDS DEAKTY
GOTAS SAULES LANKAS DISTILL DOTI SWO
STI LUKSTENTI DONT STAY LATE DONKEY
SAUSAGE LIMBO DRY SORE LIGIMENTS DI
RTY SORRY LANDLORD DARK SIDE OF LEL
IA DIAMOND SHINING LICKER DIGGER ST
RONGHOLD LANDS DYNASTY SWAN LIZARD DI
S SOLVE SURVIVED LIBERTY DINOSAUR SOLID
SISM LARK DESCIDUOS SODA LAMOUR DRUM
STOK SUN LITURGY DREAM SIGHT LUXURY

Diko Sphere

AGENCY AGENCY:

brown, adrienne maree. *Emergent Strategy: Shaping Change, Changing Worlds*. Chico: AK Press, 2017.

Danchev, Alex. *100 Artists' Manifestos: From the Futurists to the Stuckists*. London: Penguin Books, 2011.

Haraway, Donna. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, 2016.

hooks, bell. *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge, 1994.

Schrofer, Janwillem. *Plan and play, play and plan: Defining Your Art Practice*. Amsterdam: Valiz, 2018.

Orwell, George. *Politics and the English Language*. London: Horizon, 1946

ŽEIMIAI MANOR:

Anzaldua, Gloria. *Borderlands/La Frontera*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1978.

Despret, Vinciane. *What Would Animals Say if We Asked the Right Questions?*. Translated by Brett Buchanan. Paris: La Découverte, 2016.

Didion, Joan. *The Year of Magical Thinking*. New York: Knopf, 2005.

Engel, Antke. "Beautiful Misgivings (Schone Zweifel) – Which Love." In *What's Love (Or Care, Intimacy, Warmth, Affection) Got to Do with it?*, edited by Aranda, Julieta, Brian Kuan Wood, Stephen Squibb ir Anton Vidokle. Berlin: Sternberg Press, 2017.

Foucault, Michael. "Lecture eleven (17 March 1976)". In *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège De France 1975–1976*. Translated by David Macey. New York: Picador, 2003.

Kafer, Alison. *Feminist, Queer, Crip*. Bloomington: Indiana University Press, 2013

Mahmood, Saba. „Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival“. *Cultural Anthropology* 16, nr. 2 (2001).

Perera, Suvendrini. „Oceanic Corpo-graphies, Refugee Bodies and the Making and Unmaking of Waters“. *Feminist Review* 103 (2013).

Preciado, Beatriz. „Pharmaco-Pornographic Politics“. *Parallax* 14, nr. 1 (2008).

Sandilands, Catriona A. H. "Floral Sensations: Plant Biopolitics." In *The Oxford Handbook of Environmental Political Theory*. Eds. Gabrielson, Teena; Hall, Chery; Meyer, John and Schlosberg, David. 2016.

→ Žeimiai Manor

Weaver, Harlan. „*Becoming in Kind: Race, Class, Gender, and Nation in Cultures of Dog Rescue and Dog Fighting*“. *American Quarterly* 65, nr. 3 (2013).

NISHA RAMAYYA:

CityLightsBooks. „CITY LIGHTS LIVE! DS Marriott in conversation with Frank Wilderson III“. *YouTube*. 2022 m. balandžio 28 d. <https://www.youtube.com/watch?v=Mw20cLg-iic>.

Coltrane, Alice. „Universal Consciousness“. *YouTube*. 2018 m. liepos 26 d. <https://www.youtube.com/watch?v=KqPZzSufPow>.

Marriott, David. „Corpsing; or, The Matter of Black Life“. *Cultural Critique* 94 (2016).

Robertson, Lisa. *Nilling*. Toronto: Book*hug Press, 2012.

„Soundscape Listening Room“. Monterey Bay Aquarium Research Institute. <https://www.mbari.org/soundscape-listening-room/>.

Spicer, Jack. „Imaginary Elegies I–IV“. *Poetry Center Digital Archive*. 1957 m. balandžio 11 d. <https://diva.sfsu.edu/collections/poetrycenter/bundles/191198>.

Oliveros, Pauline. „Stuart Dempster, Panaiotis - Deep Listening“. *YouTube*. 2016 m. rugpjūčio 26 d. https://www.youtube.com/watch?v=U_lPDTUS4.

DENIS PETRINA:

De Castro, Eduardo Viveiros. *Cannibal Metaphysics*. Minneapolis: Univocal, 2014.

Deleuze, Gilles ir Guattari Félix. „Becoming-Intense, Becoming-Animal, Becoming-Imperceptible“. In *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.

Federici, Silvia. „The Great Witch-Hunt in Europe“. In *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. New York: Autonomedia, 2004.

Foucault, Michel. „Lecture three (22 January 1975)“. In *Abnormal: Lectures at the Collège De France 1974–1975*. Translated by Graham Burchell. New York: Picador, 2003.

Thacker, Eugene. *In the Dust of This Planet (Horror of Philosophy, 1)*. Winchester: Zero Books, 2011.

MARY MAGGIC:

Davis, Heather. „Toxic Progeny: The Plastisphere and Other Queer Futures“. *philoSOPHIA* 5, nr. 2 (2015).

Di Chiro, Giovanna. „Polluted Politics? Confronting Toxic Discourse, Sex Panic, and Eco-Normativity“. In *Queer Ecologies: Sex, Nature, Politics, Desire*, edited by Mortimer-Sandilands, Catriona ir Bruce Erickson. Bloomington: Indiana University Press, 2010.

Tuana, Nancy. „Viscous Porosity: Witnessing Katrina“. In *Material Feminisms*, edited by Alaimo, Stacy ir Susan Hekman. Bloomington: Indiana University Press, 2008.

DOROTA GAWĘDA IR EGLĖ KULBOKAITĖ:

Ahmed, Sara. *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press, 2017.

Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene, edited by Tsing, Anna, Heather Swanson, Elaine Gan ir Nils Bubandt. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017.

Federici, Silvia. *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*. Oakland: PM Press, 2018.

Morton, Timothy. *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*. New York: Columbia University Press, 2016.

Tokarczuk, Olga. *Primeval and other times*. Warsaw: Wydawnictwo W.A.B., 1996.

Yusoff, Kathryn. *A Billion Black Anthropocenes or None*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2018.

BONES TAN JONES:

Boal, Augusto. *Games for Actors and Non-Actors*. Translated by Adrian Jackson. London, New York: Routledge, 1992.

Jemisin, Nora Keita. *Broken Earth* trilogija. New York: Orbit, 2015–2017.

Lai, Larissa. *Salt Fish Girl*. Toronto: Thomas Allen Publishers, 2002.

Le Guin, Ursula. *Lao Tzu: Tao Te Ching: A Book about the Way and the Power of the Way*. Colorado: Shambhala, 1998.

Pu, Xiumei. *Imaging the Decolonial Spirit: Ecowomanist Literature and Criticism in the Chinese Diaspora*. Doktoro disertacija, University of Minnesota, 2013.

Starhawk. *The Spiral Dance: A Rebirth of the Ancient Religion of the Great Goddess*. New York: Harper & Row, 1979.

POST BROTHERS:

Dybbroe Møller, Simon. „Mercury“. Paroda Talino „Photomonth 2019“ bienalėje. 2019.
Morton, Timothy. *Realist Magic: Objects, Ontology, Causality*. London: Open Humanities Press, 2013.

ÁRON BIRTALAN:

Villa, Riccardo M. „Imaginal“. In *Architecture and Naturing Affairs*, edited by An, Mihye ir Ludger Hovestadt. Basel: Birkhäuser, 2020.
Widing, Gabriel. „Another body is possible / There is no body B“. Gabriel Widing: Play – Process – Performance – Portfolio. 2017 m. gegužės 7 d.

ARTS OF THE WORKING CLASS:

DAS Graduate School. „A Film About Feedback“. Vimeo. 2013. <https://vimeo.com/97319636>.
Hologram: A Starter Kit for Postcapitalist Futures.

SIMONE KOTVA:

Stengers, Isabelle. „Reclaiming Animism“. *E-flux journal* 36 (2012). <https://www.e-flux.com/journal/36/61245/reclaiming-animism/>.

JOEY HOLDER:

Cabrales, Robert E. „The Hyperstitional Philosophy of Time-Travel Cybernetics: Theosophy, the CCRU, and Black-Box Poiesis“. *Plutonics: A Journal of Non-Standard Theory* (2021).
Campagna, Federico. *Technic and Magic: The Reconstruction of Reality*. London: Bloomsbury, 2018.
Ireland, Amy. „The Poememenon: Form as Occult Technology“. *Urbanomic Documents* (2017). <https://www.urbanomic.com/document/poememenon/>.
Leckey, Mark. „Proposal for a show“. YouTube. 2010 m. gruodžio 17 d. <https://www.youtube.com/watch?v=c8QWrLt2ePl>.

PARTICIPANTS:

Abram, David. *The Spell of the Sensuous*. New York: Pantheon Books, 1996.

Alexandra Bircken A—Z, edited by Bayer-Wermuth, Monika. Berlin: Hatje Cantz, 2021.

Federici, Silvia. *Beyond the Periphery of the Skin: Rethinking, Remaking, and Reclaiming the Body in Contemporary Capitalism*. Oakland: PM Press, 2019.

hooks, bell. *All About Love: New Visions*. New York: William Morrow, 1999.

Le Guin, Ursula. *The Carrier Bag Theory of Fiction*. 1986.

Le Guin, Ursula. *The Lathe of Heaven*. New York: Charles Scribner's Sons, 1971.

Raff, Jeffrey. *Jung and the Alchemical Imagination*. York Beach: Nicholas-Hays, 2000.

„Studium Generale - Tabita, Rezaire with Camille Barton“. *Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten*.

„Studium Generale - Tabita, Rezaire with Camille Barton“. *Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten*.

<https://www.kabk.nl/agenda/studium-generale-tabita-rezaire-with-camille-barton>.

Sprinkle, Annie ir Beth Stephens. *Assuming the Ecosexual Position: The Earth as Lover*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2021.

***The Botanical Mind: Art, Mysticism and The Cosmic Tree*, edited by Buenfeld, Gina ir Martin Clark. London: Camden Art Centre, 2020.**

„Wet Togetherness [9]—Lubricating: Tabita Rezaire and Aiwen Yin presented by Shanghai Biennale“. *E-flux tinklalaidė*.

<https://www.e-flux.com/podcasts/409146/wet-togetherness-9-lubricating-tabita-rezaire-and-aiwen-yin-presented-by-shanghai-biennale>.

užsimant pamirštų sapnų speleologija

NISHA RAMAYYA

Sustoki prieš pat įėjimą, virš tekančio vandens paviršiaus ar užuodęs priemolio kvapą. Tai paskutinė saulės apšviesta stotelė; visa kita – vaga. Urvo architektūra padeda žmonėms ir gyvūnams sinchronizuotis su erdvėlaikiu, taip pat vieniems su kitais, panašiai kaip internetas formuoja mūsų sukurtas ir socialines aplinkas, o jos – internetą. Puikiausi paveikslai kabo toli nuo įėjimo, bet skambučio niekas nekontroliuoja, gali pats paspausti mygtuką ir žengti vidun. Tad paskambinki; prabilk bet koku tyliu garsu ar informaciniu triukšmu – urvas atsilieps. Kiek atokiau, kiek atokiau; eikš arčiau, eikš arčiau. Tu gali pasitikėti šiuo balsu, ar ne? Gali išgirsti savo kelią į tikėjimą, kai giliau įsiskverbi į jo medžiagą. Pirštais, pagaliais ir kaulais brauki per stalaktitus, palyginki tai, kas nuskamba, su ksilofonais, garso sistemomis ar bet kuo, kas tinka tavo garsiniam kontekstui. Ant sienų įspauski purvinų rankų atspaudus, perleisdamas savo subjektyvumą speleologijai. Apčiuopki savo kelią į milijonus metų trunkantį lašėjimą, tekėjimą, srautą – niekada neišsenkantį, niekada nenurimstantį, net jei tos drėgmės ir judėjimo negali pajusti pirštais, ausimis, nosimi – gali, gali. Mirguliuojantis kristalų kilimas; auksinių erelių, porcelianinių kaukolių, bioblizgučių, bhindi klijų, lūpų tirpsmo, fleitos, kailio asambliažas. Kiekvienas garsas erdvėlaikio istorijoje vis dar skamba; kiekvienas kada nors sukurtas garsas palieka įbrėžą lauke; laukas yra įrašas, atkurtas kiekvienas kada nors išleistas garsas. Oras čia šiltesnis, kvėpavimas nuvilnija toliau, nei ketinai ar manei, kad įmanoma nueiti. Galbūt užžiebsi deglą, kad praneštumei apie savitarpiškumą; galbūt nubusi tarp meškų įbrėžų, žirgų, paukščių narvų, besikeičiančių pavidalų būtybių – arba tarp meškų, menininkų, apeigų, dvasių. Ar tu šoksi, ar baidysiesi, ar užmigsi kitoku miegu? Esi čia įlankstyta(s); nieko nematai ir tavęs nemato, esi už valstybės girdimumo linijos, už patrankų sviedinių skrydžio trajektorijos ir šnipinėjimo ribų. Čia gali miegoti milijonus metų, nešama(s) savo paslapčių, kurių niekas niekada neišgaus. Tu esi materija, kurioje slypi spindintis puikumas; esi skulptorius(-ė), apgaubianti(s) savo kūrinį.

10-OSIOS ALTERNATYVIOS EDUKACIJOS PROGRAMOS RINKTINĖ
Autorinės teisės 2022

SUDARYTOJAI:
Tautvydas Urbelis
Brigit Arop

BENDRASUDARYTOJAI:
Eglė Ambrasaitė
Denis Petrina
Dorota Gawęda and Eglė Kulbokaitė

ILIUSTRACIJOS:
Delphine Lejeune
iolo Walker
laura fernández antolín
Laura Marija Balčiūnaitė
Studio Misti

VERTĖJAI:
Aleksandra Fominaitė
Paulius Balčytis
Ugnė Marija Andrijauskaitė

KALBOS REDAKTORIAI:
Jurij Dobriakov (English)
Evelina Zenkutė (Lithuanian)

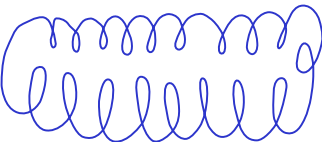
GRAFIKOS DIZAINERĖ
Jonė Miškinytė

FOTOGRAFAI:
Medeina Usinavičiūtė(34, 36)
Akvilė Zarankaitė (35)
Tautvydas Urbelis (37, 38, 40, 43)
Monika Jagunskytė (39)
Rugilė Miliukaitė (41)
Eglė Kliučinskaitė (42; 44; 45)
Nick Delap (46)
Adero documentation by
Laurynas Skeisgiela

Visos teisės saugomos

Leidėjas: Rupert
Vaidilutes g. 79
Vilnius 10100
Lietuva
info@rupert.lt

Rupert veiklą remia Lietuvos kultūros taryba
Rėmėjai: Vilniaus miesto savivaldybė, „Tech Zity“, „Nordic Culture Point“

ALTERNATYVIOS EDUKACIJOS DALYVIAI:
HASHIA
Studio Misti
Delphine Lejeune
laura fernández antolín
Laura Marija Balčiūnaitė
Ana Lipps
Algirdas Jakas
Dovydas Laurinaitis
iolo Walker

ALTERNATYVIOS EDUKACIJOS
DALYVIAI EDUKATORIAI:
Bones Tan Jones
Denis Petrina
Dorota Gawęda and Eglė Kulbokaitė
Joey Holder
Mary Maggic
Nisha Ramayya
Agency Agency (Victoria Meniakina, Roel van Herpt)
Aikas Žado Laboratory (Eglė Ambrasaitė, Domas Noreika)
Arts of the Working Class (Dalia Maini, Amelie Jakubek)
Verpėjos (Laura Garbštienė)
Simone Kotva
Áron Birtalan and Gabriel Widing

